

AZƏRBAYCAN DİLİ

DÖVLƏT DİLİ

10
DƏRSLİK

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırlız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayraqınla məsud yaşa!

Minlərlə can qurban oldu,
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

NİZAMI CƏFƏROV
SAMİRƏ BEKTAŞİ
AYNURƏ İSMAYILOVA

Ümumi təhsil müəssisələrinin **10**-cu sinifləri üçün

AZƏRBAYCAN DİLİ

(DÖVLƏT DİLİ)

fənni üzrə
DƏRSLİK

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi

Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International lisenziyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trims.edu.az saytında yerləşdirilmişdir. Bu nəşrdən istifadə edərkən lisenziyanın şərtləri qəbul edilmiş sayılır:

İsttinad zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı gösterilməlidir.

Nəşrdən kommersiya məqsədile istifadə qadağandır.

Törəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtləri ilə yayımlmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınıza üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ - QƏRB

MÜNDƏRİCAT

Layihə işi 6

1 Dil və ünsiyyət

1. Dil ünsiyyət vasitəsidir	10
2. Dilim	16
3. Afrika inciləri	20
4. Eşitmədən yaradan bəstəkar	32
5. Yazının əmələ gəlməsi	38
6. Mətn	46

2 Təbiət və biz

1. Qeyri-adi Səttar	54
2. Vardır	60
3. Zümrüt gözlü gözəllər	66
4. Azərbaycan torpağı	74
5. Dənizdən böyük	78
6. Qartal	88

Şərti işarələr:

– Məzmun tapşırıqları

– Qrammatik sual
və tapşırıqlar

3 İnsan və cəmiyyət

1. Mətn.....	94
2. Uşaq qalmaq istəyirəm.....	96
3. Məni xalqımın dilində danışdır.....	102
4. Bir ana qucağında bir körpə aparırdı	106
5. Pəncərə	112
6. Bilmək ən böyük xəzinədir.....	118
7. Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın.....	124
8. Millətin xeyirxah anası	130

4 Vətən, torpaq, yurd...

1. “Coğrafi obyektlərin adları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu	140
2. Mətn.....	146
3. Bakı kəndləri.....	152
4. Qoşa məzar	156
5. Şahablı	162
6. Çaytikanı.....	172
7. Toponimlər – dilimizin “tarix kitabı”	176
8. Şəki.....	182
Lügət.....	190
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	200

– Lügət üzərində iş

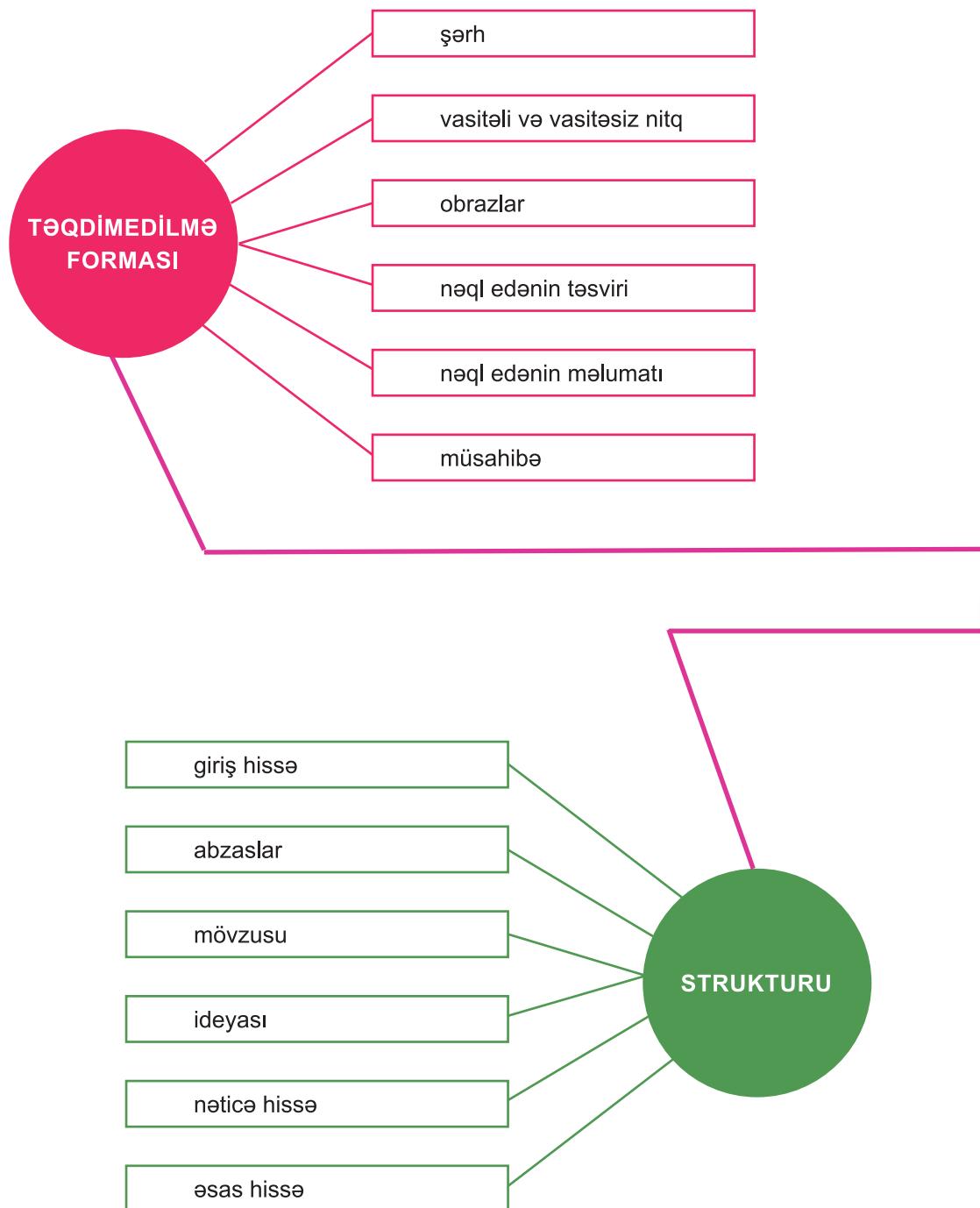

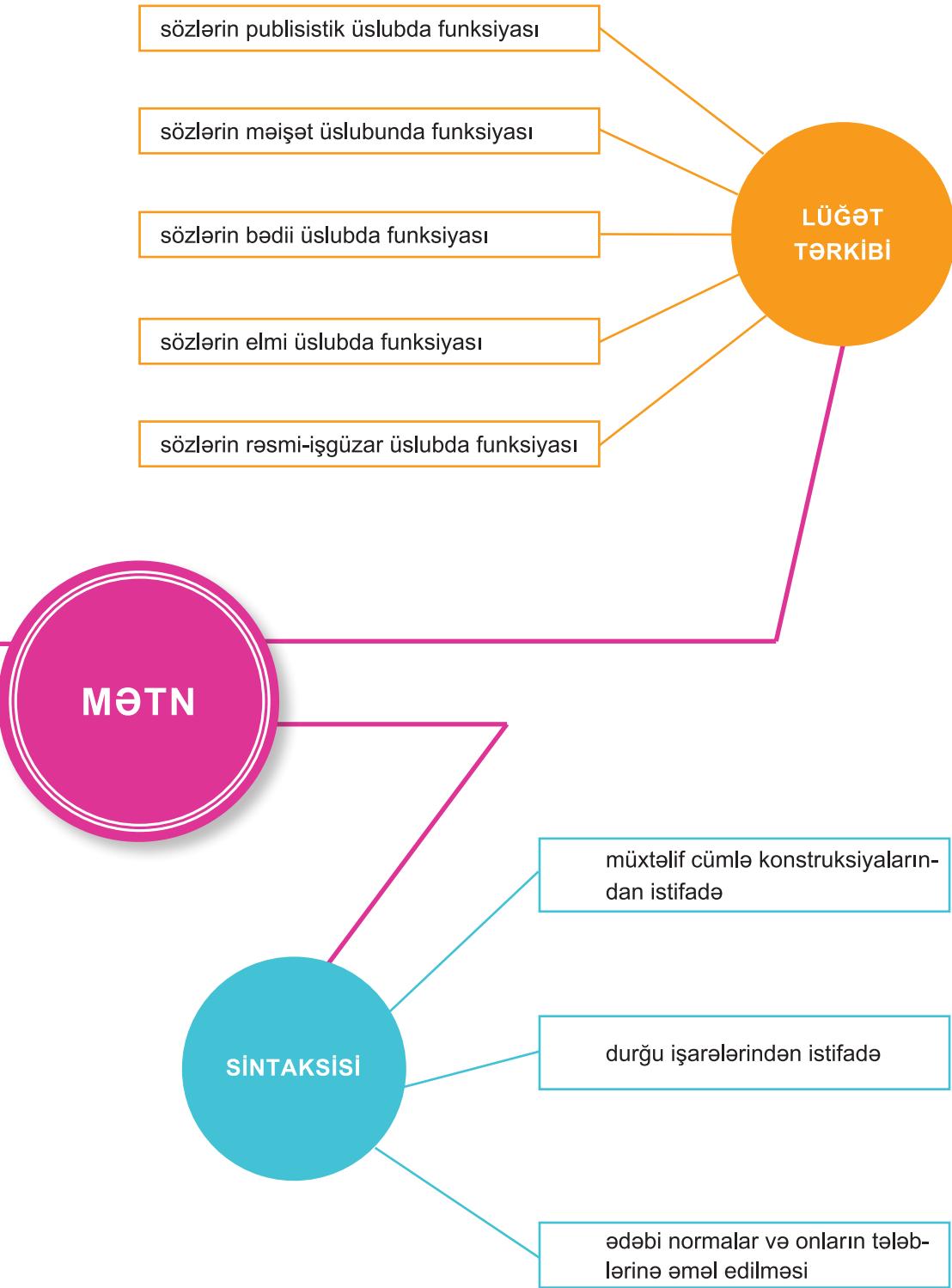
– Yazı

– Dil qaydaları

Mətn üzərində iş aparmaq üçün bu sxemdən istifadə etmək məqsədəyündür.

-
- 1 DİL ÜNSİYYƏT VASİTƏSİDİR**
 - 2 DİLİM**
 - 3 AFRİKA İNCİLƏRİ**
 - 4 EŞİTMƏDƏN YARADAN BƏSTƏKAR**
 - 5 YAZININ ƏMƏLƏ GƏLMƏSİ**
 - 6 MƏTN**

Dil və ünsiyyət

İnsanlar təfəkkürü ifadə edən dil vasitəsilə düşünür, dil vasitəsilə bir-biri ilə əlaqə saxlayır və fikirlərini bir-birlərinə çatdırırlar. Bu o deməkdir ki, dil insanlar arasında ən vacib ünsiyyət vasitəsidir.

Ağamusa Axundov
akademik

Bölmənin epiqrafına münasibət bildirin. Bölmədəki mətnlərlə tanış olduqca aşağıdakı suallar ətrafında yoldaşlarınızla müzakirə təşkil edin.

- *Ünsiyyət necə qurulur?*
- *Nə üçün dil ünsiyyət vasitəsi hesab edilir?*
- *Dil cəmiyyətdən kənardə formalşa bilərmi?*
- *Dilin formallaşmasında cəmiyyətin rolü nədir?*

1. Aşağıdakı kəlam və mətnləri tələffüz qaydalarına uyğun olaraq düzgün oxuyun.

1 Heydər Əliyev

Dil **böyük** bir aləmdir. Ana dilini **bilməmək**, ana dilini qiymətləndirməmək, şübhəsiz ki, xalq qarşısında böyük qabəhətdir.

müdriliklərin
nəzərində

dilçi alimin
nəzərində

2 Ömər Faiq Nemanzadə

Millətimizi sevmək üçün ən irəli dilimizi sevməliyik. Həmdə elə bir **esq** ilə sevməliyik ki, heç bir şey ona əngəl ola bil-məsin. Məhəbbətlərimizin ən üst **qatına** dil məhəbbətini **çırxarmalı'yıq**. Biz özümüzü bilməsək, öz dilimizi bəyənməsək, kim bizə hörmət edəcək və nədən ötrü etsinlər?

söz ustalarının
nəzərində

Muxtar Hüseynzadə 3

Hər bir dilin özünəməxsus fonetik sistemi, lügət tərkibi və qrammatik quruluşu olur. Bu sistemlər bir-biri ilə rəbitləri, qanuna uyğun şəkildə əlaqələnməklə dilin mövcudluğunu şərtləndirir. Dilin ən kiçik vahidi olan səslər birləşərək sözü əmələ gətirdiyi kimi, sözlərin də məna və qramatik cəhətdən birləşməsi daha mürəkkəb dil vahidləri olan söz birləşmələrini və cümlələri yaradır. Dildə mövcud olan hər bir vahid ayrıca bir dilçilik şöbəsində araşdırılır, öyrənilir. Fonetika səsləri leksikologiya sözləri tədqiq edirsə sözlərin birləşməsi nəticəsində yaranan daha mürəkkəb dil vahidləri olan söz birləşmələri və cümlələr həmçinin bu vahidlərin yaranması üçün sözlərin uğradığı dəyişikliklər dilçiliyin ayrıca bir sahəsi olan qrammatikanın tədqiqat obyektini təşkil edir.

4 Tofiq Bayram

Bu dil **şirinlikdə** şerbət kimidir,
Saflığı qorunan sərhəd kimidir,
Anamız Vətən də qürbət kimidir –
Öz ana dilini bilməyənlərə!

Mən qədim “Qarabağ şikəstəsi”yəm,
Üzeyir nəfəslə gül dəsdəsiyəm –
Vaqifin, Vurğunun nifrat səsiyəm –
Öz ana dilini bilməyənlərə!

5 Rəsul Rza

Dili qiymətdən salar
Ucuz söz, hiylə, böhtan.
Elə saxla dilini:
Nə dil səndən utansın,
Nə sən dilindən utan.

6 Konstantin Uşinski

Xalqın dili onun mənəvi həyatının heç vaxt solmayan və daim yenidən çiçəklənən, tarix hüdudlarından çox uzaqlarda başlamış boyasıdır. Ana dili məhv olarkən xalq artıq yox olur... Xalqın ağızında dili yaşadıqca xalq da yaşayır.

7 Oqtay Zəngilanlı

Tarixlər yazıldı, ötdü fəsillər
Yadlardan qorudu **səni əsillər**.
İmzamı, yaşıdır, ölməz nəsillər,
Nizamim, Füzulim, Mirzə Cəlilim
Azərbaycan dilim, öz ana dilim.

Qorqudum, ozanım, səsim sorağım
Püskürən vulkanım, odum-ocağım
Cəsarət qılincım, sönməz çırağım
Sən milli mənliyim, polad təməlim

8 Nəbi Xəzri

Səni şəfəq bildim bu cahanda mən,
Bəzən şimşek olub qəzəblə çaxdım.
İlk dəfə dünyaya göz açanda mən
Qəlbimə günəşin özüylə axdım.

Ana gözlərindən süzən nur kimi
Hopdun ürəyimə sən qılə-qılə,
Hər kəlmən, hər sözün bəzənməyibmi
Mehriban anamın təbəssümüylə!?

ORFOQRAFIYA

Hansı söz səhv yazılmışdır?

- 1-ci mətnin 2-ci cümləsində
- 3-cü mətnin 3-cü cümləsində
- 4-cü mətnin 2-ci bəndində
- 6-ci mətnin 3-cü cümləsində
- 8-ci mətnin 2-ci bəndində

ORFOEPİYA

- 1-ci mətdə çərçivəyə alınmış sözlərin tələffüzünü yazın, fərqli məqamları göstərin.
- 2-ci mətdə tünd şriftlə verilmiş sözlərdə “q” səsinin tələffüzünə diqqət yetirin.
- 4 və 8-ci nümunələrdə tünd şriftlə verilmiş sözlərin tələffüzündə hansı oxşarlıq var?

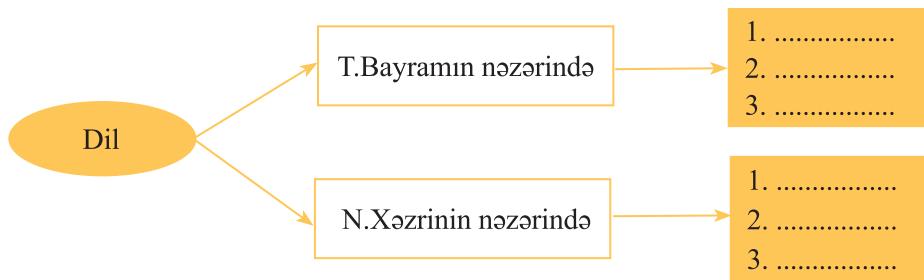
2. Dil haqqında mütəfəkkirlərin, şairlərin fikirlərini oxuyun. Bütün mətnlər üçün ümumi olan açar sözü müəyyənləşdirin.
3. “Dil”, “ana dili” dedikdə nə başa düşürsünüz?
4. Dilin insan həyatındaki ictimai-siyasi rolü haqqında sizin fikriniz nədir?
5. İnsanın dili ilə xarakteri, dili ilə mövqeyi arasında müəyyən əlaqə varmı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırmağa çalışın.
6. Heydər Əliyev və Konstantin Uşinskiinin kəlamlarında ortaç cəhət nədir? Həmin cəhəti müəyyənləşdirib münasibət bildirin.
7. Birinci mətdəki fikirlə sonrakı mətnlərdə olan fikirlərin məntiqi əlaqəsini izah edin.
8. Şairlərin bənzətmələrdən istifadə etməkdə məqsədi nədir? Sizcə, T.Bayram nə üçün ana dilini bilməyənləri məhz Vaqif və Vurğunun nifrət səsi ilə qarşılaşdırır?
9. Nə üçün 2-ci və 3-cü mətnlərdə bənzətmələrdən istifadə olunmamışdır?
10. Aşağıdakılardan hansı Rəsul Rzanın demək istədiyi fikirdir?

- Şair insanları yalan, böhtan söyləməkdən, hiylə işlətməkdən uzaq olmağa çağırır.
- Şair dilini o qədər ali, uca, əzəmətli bir varlıq hesab edir ki, həmin dildə böhtan atılmasını, lazımsız sözlər deyilməsini rəva görmür.

✓ *Fikirlərinizi əsaslandırın.*

11. Ömər Faiq Nemanzadə ilə Tofiq Bayramın hansı fikirləri üst-üstə düşür?
12. 3-cü mətnin dilindəki hansı xüsusiyyət onu digərlərindən fərqləndirir?

13. Sxemi tamamlayın və şərh edin.

14. T.Bayramın şeirində 1-ci bəndin 3-cü misrasında antonim sözləri müəy-yənləşdirin.

15. Aşağıdakı sözlərin sinonimlərini müəyyənləşdirin.

saf → ?

hörmət → ?

16. Cüməni tamamlayın.

Göz coxmənalı sözdür, çünki ...

17. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1 **gülüş**

xoş hissələrin təsiri altında üzdə
yaranan ifadə

A

2 **təbəssüm**

sevinc, şadlıq ifadə etmək üçün
ağızdan çıxan qırıq-qırıq səslər

B

- ✓ Nümunələr əsasında **şaqqanaq çəkmək**, **qəhqəhə çəkmək**, **hırıl-damaq** sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirin. Həmin sözlər sinonim hesab edilə bilərmi? Niyə? Ünsiyyət zamanı hansı sözün istifadəsi məqsədə uyğun deyil? Niyə belə hesab edirsiniz?
- ✓ **Gülüş**, **istehza** və **yumor** sözləri hansı hallarda bir-birini əvəz edə bilər?

18. 1-ci kələmdəki cümlələrin quruluşuna görə növünü deyin və fikirlərinizi əsaslandırın.
19. 2-ci mətnəki əsas fikri saxlamaqla cümlələri sadələşdirin.
20. 3-cü mətnə altından xətt çəkilmiş cümlədə durğu işarələrini bərpa edin.
21. 3-cü mətnə tünd şriftlə verilmiş sözün qrammatik mənasını deyin və onu elə sözlə əvəz edin ki, məzmuna xələl gelməsin.
22. 3-cü mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hərəkət bildirən hansı söz yerində işlədilməmişdir? Onu hansı sözlə əvəz etsək, daha məqsədəyün olar?
23. 4-cü mətnə nida işarələrinin işlənməsinə səbəb nədir?
24. K.Uşinskinin fikirlərində 2-ci və 3-cü cümlələrdə hansı söz çıxarılsa, cümlə daha düzgün olar? Fikirlərinizi sübut edin.
25. 7-ci mətnə altından xətt çəkilmiş ifadələrin ismi, yoxsa feili birləşmə olduğunu əsaslandırın.
26. 7-ci mətnə fərqləndirilmiş cümləni sintaktik təhlil edin. Sonra cümləni elə dəyişin ki, _____ - - - - - sxeminə tabe olsun.
27. 7-ci mətnin birinci bəndinin üçüncü və dördüncü misralarında durğu işarələrinin işlənməsində hansı səhvə yol verilmişdir?
28. Cümlələri müqayisə edin.

Şeirdə

Nə dil səndən utansın,
Nə sən dilindən utan.

Şifahi nitqdə

Nə mən sənə heç nə demə-
mişəm, nə də sən heç nə
eşitməmisən.

✓ Hansı cümlələrdə feillər düzgün işlədilmişdir? Səbəbini izah edin.

29. Hansı cümlələrdə durğu işarələrindən düzgün istifadə olunmayıb?

Amma külək getdikcə şiddətlənir, dənizdəki dalğalar daha da böyüyürdü, hərçənd ki, bunlar sonralar bir çox dəfə gördüküm, hətta, bu əhvalatlardan, bir neçə gün sonra gördüküm, dəhşətli fırtınalara heç bənzəmirdi. (*D.Defo*)

Uşaqlıq haqqında kimin xatırəsi yoxdur ki. Kim bu barədə ürək dolusu danışmaq istəməz. (*G.Hüseynoğlu*)

Yaxşı ki, babam mənimlə razılaşdı, yoxsa Allah bilir nələr olardı.
(Ə.Babayeva)

Qapı da möhkəm idi, deyəsən poladdan hazırlanmışdı. (F.Güney)

Zaurun atası, geoloji-mineraloji elmlər doktoru, professor Məcid Zeynalı nə qazanmışdısa öz əlinin zəhməti ilə uzun və çətin həyat mübarizələrində qazanmışdı. (Anar)

30. **Ki** hissəciyini cümlələrdə ədat və bağlayıcı, **ilə** hissəciyini bağlayıcı və qoşma kimi işlədin.

✓ *Vergül işaretinin işlənməsinə diqqət yetirin.*

31. Mötərizənin içində verilən sözlərdən uyğun olanını seçib cümlələri tamamlayın.

Prezident yarışda qalib gələn idmançıların boynuna medal (*keçirdi, taxdı*).

(*Bərk, sərt, möhkəm*) qayaların üstündə oturub dalğaların sahilə çırpılmasına tamaşa edirdi.

Onun ayın sonunda aldığı (*gəlir, qazanc, maaş*) ailəsini dolandırmağa imkan verirdi.

✓ **Dava, savaş, müharibə** sözlərini cümlədə elə işlədin ki, onlar bir-birini əvəz edə bilməsin.

✓ **Özünüz də belə nümunələr düşünün.**

Sizcə, nitq prosesində lazımlı olan söz və ifadənin düzgün seçiləməsi hansı praktik əhəmiyyətə malikdir?

32. 10–11-ci səhifələrdə verilmiş kəlam və mətnləri oxuyub bu nəticəyə gəldim ki, ... cümləsindən istifadə edərək kiçik mətn tərtib edin.

- Epiqrafdan istifadə edə bilərsiniz.
- Yazacağınız mətdə görkəmli şəxslərin fikirlərinə münasibət bildirin.
- Dili ilə bağlı fikirlərinizi bildirin.

2

1. Şeiri tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun. Orfoqrafiya başlıqlı çərçivədən yazılışı düzgün olanı seçməklə nöqtələrin yerinə buraxılmış hərfləri əlavə edin.

DİLİM

F...zuli zirvəli, Vaqif axarlı,
Mənim Qorqu... dilim, Ələs...ər dilim!
Ömrümün na...ışı, bəxtimin xalı,
Dadda, şirinlikdə bal, şəkar dilim!

Dərdli anaların bağlarından qopan,
Neçə yol dağlanıb, əzilən dilim.
Ruhuma işləyən, qanıma hopan
Sazın pərdəsindən sözülən dilim!

Bayati beşiyi, layla yuvası,
Mənim tarlı dilim, kamanlı dilim.
Kiməsə həmişə bahar havası,
Kiməsə həmişə dumanlı dilim!

Misrada ifadə olunan fikrə münasibət bildirin.

Buluddan sıyrılıb, Günəşdən çıxıb,
Göylərin taxtından enib gəlmisən!
Ölməz dahilərin əlini sıxıb,
Tanrı qüdrətinə dönüb gəlmisən!

Dünyanın qəlbini yatan dilimin
Özülü bir ölməz ruhdadı, bəlkə
Budağı bu günə çatan dilimin
Kökü Adəmdədi, Nuhdadı, bəlkə

Zəlimxan Yaqub

ORFOQRAFIYA

Hansı səhv yazılmışdır?

- Fizuli – Füzuli
- Qorqud – Qorqut
- naxış – nahış
- Ələskər – Ələsgər

ORFOEPIYA

- bəxtimin – [.....]
- buluddan – [.....]
- taxtından – [.....]
- tarlı – [.....]

2. Mətn üçün açar sözü müəyyənləşdirin.
3. Dilin qorunması xalqın yaşaması deməkdir. Şeiri oxuyarkən “Ana dilimi qorumaq üçün mən nə edirəm?” suali ətrafında diqqətlə düşünün.
4. Şair nə üçün dilini Qorqud dili, Ələsgər dili adlandırır?
5. Şair ana dilini nəyə bənzədir? Sizcə, şair nə üçün bu bənzətmələrdən istifadə etmişdir?
6. Əzilən dilim ifadəsi dilimizin tarixində hansı məqamları xatırladır?
7. *Kiməsə həmişə bahar havası,*
Kiməsə həmişə dumanlı dilim! misralarında şairin hansı fikirləri ifadə olunmuşdur?
8. Şair dilini hansı musiqi aletləri ilə müqayisə edir və bu müqayisənin arxasında, əslində, hansı fikir gizlənmişdir?
9. Dilinin kökünün Adəmdə, Nuhda olduğunu deyən şair hansı fikri diqqətə çatdırır?
10. Z.Yaqubun ana dilinə olan münasibətini T.Bayram və N.Xəzrinin fikirləri ilə müqayisə edin. Müxtəlif şairlərin dilə eyni yanaşma tərzi nə ilə bağlıdır?

11. *Dil* sözünün omonimliyini nümunələrlə əsaslandırın. Sonra həmin sözün məcazi mənalarını göstərin və cümlədə işlədin.

Nümunə:

Yay

omonimliyi

- 1. İlin ən isti fəslü
- 2. Ox atmaq üçün yarımdairə şəklində əyilib ucları iplə birləşdirilmiş silah
- 3. Spiral şəklində burulmuş məftil
- 4. Bir şeylə yastıladaraq nazik qat halına salmaq

məcazi
mənası

- 1. Ətrafa səpələmək, dağıtmaq
- 2. Hamiya bildirmək
- 3. Təbliğat məqsədilə paylamaq
- 4. Başqalarına öyrətmək məqsədilə təcrübəni paylaşmaq

12. *Naxış* və *bəzək* sözlərinin sinonim olduğunu əsaslandırın.
13. Son bənddə frazeoloji birləşməni müəyyənləşdirin, onun sinonim və antonimini tapın.

14. Şeirin (səh. 16) sonuncu misrasında hansı sözlər tələffüz formasındadır?
15. Şeirin (səh. 16) 4-cü bəndinin 2-ci və 4-cü misralarında nida işarələrinin işlənməsinin səbəbi nədir?
16. Şeirin (səh. 16) 5-ci bəndinin 2-ci və 4-cü misralarında işlənən cümlələr sual cümləsi, yoxsa bədii sual hesab edilməlidir? (*Misraların sonunda durğu işarələri qəsdən qoyulmamışdır.*)
17. Şeirin (səh. 16) 1-ci bəndinin 1-ci və 3-cü misralarında söz birləşmələrinin xəbər olması üçün hansı şəkilçidən istifadə etmək lazımdır?
18. Şair doğma dilini vəsf etmək üçün hansı dil vahidlərindən istifadə etmişdir? Dil vahidləri dedikdə nə başa düşürsünüz?

19. Aşağıdakı sxemi şərh edin və fikirlərinizi ümumiləşdirin. Sxemlə razısınızmı?

- ✓ *Siz bu ünsiyyət vasitələrinin hansından daha çox istifadə edirsiniz?*
- ✓ *Hansı ünsiyyət vasitəsi daha əsasdır? Nə üçün belə hesab edirsiniz?*
- ✓ *Ünsiyyət nə zaman formalaşa bilər?*

Necə düşünürsünüz, dil cəmiyyətdən kənarda
formalaşa bilərmi?

Debat

Dil yalnız cəmiyyət olan yerdə mövcuddur.

Dil cəmiyyətdən kənarda da mövcud ola bilər.

“Senyor Robinzon” filmini xatırlayın.

Adada tək yaşayan Robinzon kinoteatr “yaradır”. Həm aktyor kimi “film” nümayiş etdirir, həm də tamaşaçı kimi “film”ə münasibət bildirir. (*Filmən həmin fragməntə baxa bilərsiniz.*)

Sizcə, o niyə belə edir?

Dil ən geniş yayılmış ünsiyyət vasitəsidir.

Biz dil vasitəsilə ətrafdakılarla fikir mübadiləsi aparır, fikirlərimizi bir-birimizə anlada bilirik.

Dil cəmiyyətdən kənarda formalaşa bilməz.

20. “Mənim ana dilim” mövzusunda təqdimat hazırlayıñ.

Plan

- Ana dilinin yaranma tarixi və inkişafı haqqında məlumat toplayın.
- Əsas faktları və hadisələri seçin.
- Onları ümumiləşdirin.
- Öz fikirlərinizi əlavə edin.

✓ Təqdimatın əvvəlində epigrafdan və yeri gəldikcə sitatlardan istifadə edin.

AFRİKA İNCİLƏRİ

ORFOQRAFIYA

Hansi səhv yazılmışdır?

- Mətndə mötərizədə verilmiş sözlər-dən hansının yazılışı səhvdir?
Fikrinizi əsaslandırın.
- 2-ci abzasın 2-ci cümləsində

ORFOEPİYA

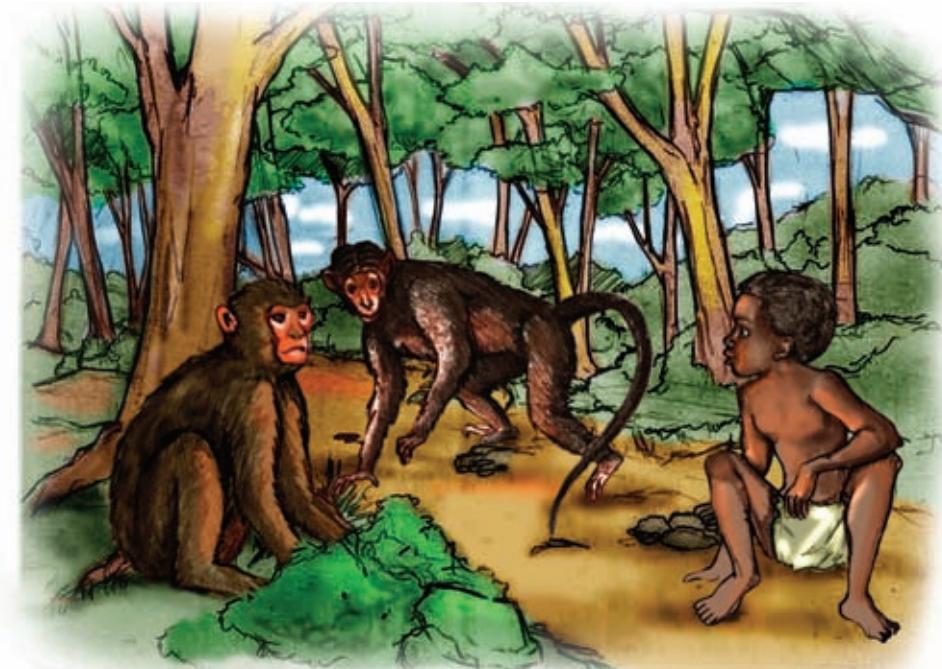
- yaxınlıqdakı – [.....]
- davranış – [.....]
- meymunlar – [.....]
- rəhbərlik – [.....]

✓ *Mətnin adına münasibət bildirin. Siz onu necə adlandırırdınız?*

Əslən Uqandanın olan bu oğlanın (*əsl*, *əsil*) adı Con, (*familyası*, *familiyasi*) Sabunya olsa da, o, “meymun oğlan” ləqəbi ilə tanınmışdır.

Üç yaşında ikən nəzarətsiz qalan Con yaşadığı evdən çıxaraq yaxınlıqdakı meşəyə girmiş və orada azaraq yolu itirmişdir. Meşədə itmiş və bir neçə gün acsusuz qalmış bu üçyaşlı oğlunu yaşıł afrika meymunları tapmış, öz himayələri altına alaraq böyütmüşlər. **1**

Təxminən 1991-ci ildə Milli adlı qadın meşəyə göbələk yığmağa gedir. Birdən xışlıtı səsi eşidir. Başını qaldırarkən ağacda yarpaqların arasında gizlənib ona

baxan və bədəni sıx, cod (*tüklərnən, tüklərlə*) örtülmüş qəribə bir məxluq görür. **2**
Qadın əvvəlcə qorxur, diqqətlə baxdıqda üç il bundan əvvəl itmiş Conu tanır. Qadın onu ağacdan düşürməyə cəhd etsə də, məqsədinə nail ola bilmir.

Sizcə, Milli niyə Conu tuta bilmir?

Milli həmkəndlilərini köməyə çağırır. Con onu tutmaq istəyənlərə çox ciddi müqavimət göstərir. Bu “işdə” ona himayəçiləri olan meymunlar da kömək edir. Onlar Conu yaxalamaq istəyən adamlara müxtəlif ağacları, meyvələr tulla-yaraq oğlanı qorumağa çalışırlar.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq, kəndlilər Conu tuta bilir və onu kəndə gətirirlər. Heç kimi yaxına buraxmadığını görə əvvəlcə Conu ayrıca bir otağa salırlar. **Bir neçə gün ona yeməyi qapıdan atırlar.** Ancaq oğlan tədricən insanlara öyrəşir. Oğlanı himayəsinə götürən qadın onu çımdırır. Bədəninin sıx tük örtüyü onu meymunlardan az fərqləndirirdi. **3**

Bu da vəhşi təbiətdə uzun müddət heç bir şərait olmadan qaldığı zaman meydana (*gəlmışdır, gəlmışdı*). Conun bədəninin müxtəlif nahiyləri çizilmiş-göyərmiş yaralar və sıyrıntılarla dolu idi. Bu da, çox güman ki, onun meymun kimi gəzməsi, ağacdan-ağaca tullanması zamanı (*qazanılmışdır, qazanılmışdı*). **4**

Mötərizədəki feilləri düzgün grammatik formada işlədin.

Con 1-2 ildən sonra Molli və Pol Vasva cütlüyünün rəhbərlik etdiyi uşaq evinə verilir. *Bu cütlük ilk vaxtlar yalnız müəyyən səslər çıxaran oğlana insan kimi davranlığı və danışmağı öyrədir. Onlar Cona hətta oxuyub-yazmağı da öyrədirler.* Con tədricən heyvanlara məxsus davranış tərzindən (*tamamilə, təmamilə*) qurtulur, yaşıdları kimi normal həyat yaşayır. Sonradan xor dərnəyinə yazılır.

Con tez-tez qastrollarda olan “Afrika inciləri” xorunda çıxış edərək bir çox ölkələri gəzir.

Antropoloq Meri-Ann Oxota

- Rəssam işinə münasibət bildirin.
- Şəkillə məzmun arasında uyğunsuzluq varmı? Niyə belə hesab edirsınız?

Con Sabunya

1. *Hipertrixoz adlanan bu xəstəlik özünü onunla bürüzə verir ki, insanlarda, əsasən, tüklə örtülü olmayan nahiylərdə six və cod tüklər əmələ gəlir cümləsinin mətnin hansı hissəsinə yerləşdirsek, məzmuna xələl gəlməz?*
2. *3 il meymunlarla birlikdə yaşayaraq sürüünün bir üzvünə çevrilir, sürətlə ağaca dırmaşmağı və qida əldə etməyi öyrənir. Maraqlıdır ki, meymunlar yeməli və ya zəhərli bitkiləri uşağın ayağının altına ataraq nəyin yeməli, nəyin təhlükəli olduğunu uşağa başa salırıqlar cümlələrini mətnin hansı abzasına əlavə etsək, dolğunluq yaranar?*
3. Mətnə əsasən müəyyən edin:
 - Con Milli tərəfindən neçə yaşında tapılmışdır?
 - Con neçə yaşında uşaq evinə verilir?
 - 1991-ci ildə Conun neçə yaşı vardı?
4. Öz təxəyyülünüz əsasında 5-6 cümlə ilə Conun xarici görkəmini təsvir edib mətnin uyğun hissəsinə əlavə edin.
5. Conu xilas etməsi Millinin hansı keyfiyyətinin göstəricisidir?
6. Mətnin dili üçün xarakterikdir:
 - elmlilik
 - konkretlik
 - aydınlıq
 - emosionallıq

7. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1 ləqəb

şəxsin özünə götürdüyü ad

A

2 təxəllüs

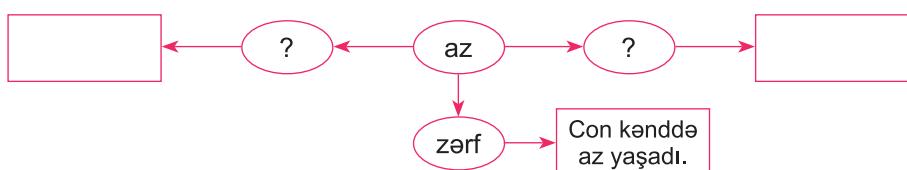
şəxsin hər hansı bir cəhətinə görə ona verilən ad

B

8. *Cod sözünün leksik mənasını müəyyənləşdirin.*

9. *Gün sözünün omonimliyini nümunələrlə əsaslandırın.*

10. Sxemi tamamlayın:

Müzakirə

İnsanları xarici fiziki əlamətlərinə görə üç irqə bölgülər: avropoid, monqoloid, neqroid.

Nə üçün insanları irqlərə bölgülər? Sizcə, bu bölünmə lazımdır mı?

Bəs eyni planetdə yaşayan insanların "ağlar və qaralar dünyası"na bölünməsinə ehtiyac var mı?

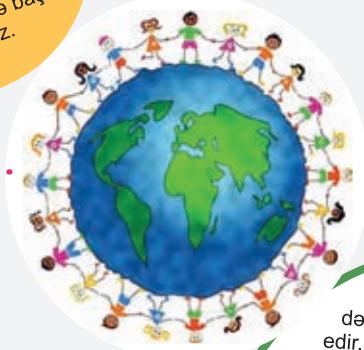
Sizcə, bu bölünmələr və insanların irqinə, rənginə, mənşəsiyyətinə görə fərqləndirilməsi Yer üzündə fəlakətlərə, müharibələrə nə dərəcədə səbəb ola bilər?

Bu bölünmələrin, fərqlənmələrin, parçalanmaların qarşısını almaq üçün siz hansı təklifləri verirdiniz?

Əger
Yer kürəsinin
bütün sakinləri
mehribanlı və dost-
luq şəraitində yaşı-
yarlarsa, sülh berqərər
olar, müharibələr və
fəlakətlər də baş
vermez.

1981-ci
ildə BMT tərə-
findən təsis edilən Sülh
Günü ilk dəfə həmin ilin sen-
tyabrında qeyd olunub. Lakin
2001-ci ildə Birleşmiş Krallıq
tərefindən teklif olunan qətnamə
ile 2002-ci ildə BMT Sülh Günü
üçün 21 sentyabr tarixi dəqiq
tarix kimi müəyyənəşdirilib
və bu tarix Ümumdünya
Atəşkəs Günü elan
edilib.

Bey-
nəlxalq Sülh
Günü "Sülh zəngi"nin
çalınması ilə başlayır. Ya-
poniya Parlamentinin hədiyyəsi
olan bu zəngin üzərində "Yaşasın
Mütləq Dünya Sülhü" sözləri yazılib.
2007-ci ildə BMT-nin Baş katibi
Pan Gi Mun həmin "Sülh zəngi"ni
çələraq dünyani bütün döyük
əməliyyatlarını, ədavəti 24 saat
ərzində dayandırmağa və
bir dəqiqəlik sükutu
çağırmışdı.

21 sentyabr
Beynəlxalq
Sülh Günüdür

Siz
bu ba-
rədə nə dü-
şünürsü-
nüz?

Sülh
Azerbaycan üçün
də xüsusi əhəmiyyət kəsb
edir. Azerbaycan həmişə mü-
naqışının sülh yolu ilə aradan qaldır-
ılması istiqamətində mühüm addımlar
atıb. Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəb-
büsü ilə Azerbaycanda 1994-cü ilin mayında
atəşkəs haqqında müqavilə imzalanmışdır. O,
olmuşdur. Bu, dövlətimizin sülh arzusunun ifa-
dəsi idi... Prezident İlham Əliyev daim sülhün
keşiyində durmuş, təhlükəsizlik və sabitliyi
qorumağa çalışmışdır. Görüşlərinin bi-
rində demişdir: "Biz Cənubi Qafqazı
sülh, əməkdaşlıq və qarşılıqlı
fəaliyyət bölgəsi kimi gör-
mək istəyirik".

11. Cədveldən istifadə edərək bir müddət meşədə yaşamış Conun hansı "bilik" və "bacarıq"lara malik olduğu barədə müzakirə aparın. Fikrinizi əsaslandırın.

Üç yaşında uşaqlar aşağıdakılara yiyələnməlidirlər:

12. Sxemi şərh edin və tamamlayın.

- Primatlar dəstəsinə mənsubdurlar;
- Qida əldə etmək, ağaca dırmaşmaq və s. hərəkətləri icra etmək üçün əl və ayaqlardan istifadə edirlər;
- Yaşamaq üçün müəyyən əraziyə malikdirlər;
- Ailə şəklində yaşayırlar.

ünsiyyəti

?

?

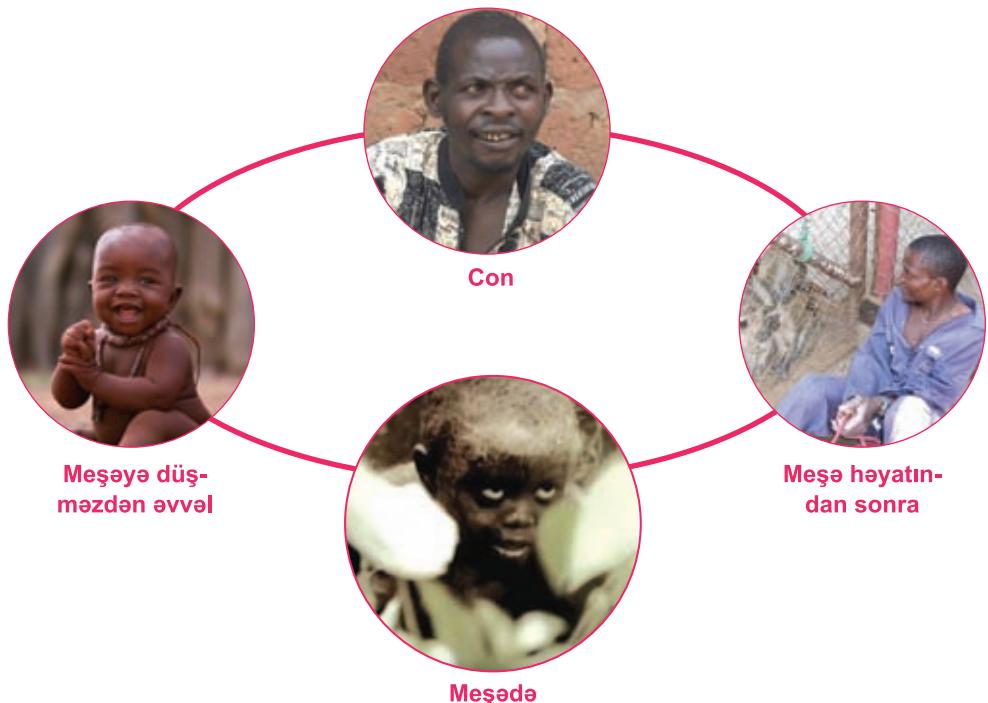
✓ Oxşar cəhətləri verilmiş meymun və insanların fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirib müqayisə aparın. Fərqli canlıların arasındaki oxşarlığın səbəbini nə ilə izah edərsiniz?

✓ Nə üçün 3 il meymunlar arasında yaşayan Con sonalar tez bir zamanda insan mühitinə uyğunlaşır, sərbəst danişa bilir və hətta xorda çıxış edir?

İnsani
heyvandan ayı-
ran ən əhəmiyyətli cəhət
də əl hərəkətləri ilə, daha sonrakı
mərhələlərdə qırıq-qırıq səslərlə
əlaqə saxlamış və ehtiyaclarını
qarşılıya bilmışlər. Səsi heca və
sözlərə çevirən insanlar daha
sonra öyrən-
mişlər.

✓ Sizcə, işaretələnmiş yerdə hansı sözlər yazılmalıdır?

- ✓ Müqayisələr əsasında aşağıdakı sxemi şərh edin. Nitqinizin düzgün qurulmasına çalışın.
- ✓ Sxemi şərh etmək üçün 24-cü səhifədəki materialdan istifadə edin.

- ✓ Sizcə, hansı canlılarda səs nitqə çevrilə bilir və nə üçün?

Səs

İbtidai insanlarda

?

Uşaqlarda

?

Con Sabunyada

?

Meymunlarda

?

13. Verilmiş hökmlərdən istifadə edərək 2-3 cümle ilə dilin hansı əhəmiyyətə malik olduğunu deyin.

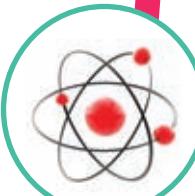

- ilk insanların heyvanlar aləmindən ayrılmamasına kömək etmişdir.
- vasitəsilə insanlar təbiətdəki əşya və hadisələri adlandırır, onların xüsusiyyətlərini öyrənir.
 - Bunun əsasında elm yaranmışdır.

- insanların əcdadları və gələcək nəsilləri arasında əlaqə yaradır.
- insanların özündən əvvəlki təcrübəni mənimseməsinə, öz bilik və bacarıqlarını yeni nəslə ötürməsinə imkan verir.

D i l

- insanların əldə etdiyi elmi, texniki və mədəni sərvətlərin bəşəriyyətə çatdırılmasında xüsusi rol oynayır.
- insanın özünü ifadə etməsi üçün vasitədir.

- elm və təcrübəni əbədiləşdirir, onun yaşamasına və inkişafına kömək edir.
- Yer kürəsinin bütün insanların bir-biri ilə əlaqə saxlamasına, birinin digərinin elmi keşfləri, bədii sənət sərvətləri ilə tanış olmasına şərait yaradır.
 - Zaman və məkanla əlaqədar dilin yazılı formasından daha geniş istifadə olunur.
- canlı varlıqlardanancaq insana məxsusdur.

Dil səs, söz və cümlələrdən ibarətdir.

İnsan organizminin şəquli vəziyyətə düşməsi dilin yaranması üçün vacib şərtlərdən biri hesab edilir. Daha sonra danışq üzvləri, səs aparatı formalaslaşmış, ağ ciyərlər isə səslərin tələffüzü üçün lazım olan tənəffüs təmin etmişdir.

İnsanın əməklə məşğul olması da dilin yaranmasına öz təsirini göstərmişdir. Dil və şürə vahid ictimai bir prosesdir.

Dilimiz Azərbaycan dilidir. 12 noyabr 1995-ci il Konstitusiyasına əsasən Azərbaycan dili dövlət dili kimi təsbit olunmuşdur.

Konstitusiyanın 21-ci maddəsində yazılır:

I. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir.

II. Azərbaycan Respublikası əhalinin danışdığı başqa dillerin sərbəst işlədilməsini və inkişafını təmin edir.

Azərbaycan dili
Türk dilləri
ailəsinin oğuz
qrupuna
aiddir.

Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi yaşaması, möhkəmlənməsi, inkişaf etməsi də bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biridir. Bu təkcə dil məsələsi deyil, həm də azərbaycanlılıq məsələsidir.

“Millətin milliliyini saxlayan onun dilidir. Şübhəsiz ki, musiqi də, ədəbiyyat da, ayrı-ayrı tarixi abidələr də millətin milliliyini təsdiq edir. Amma millətin milliliyini ən birinci təsdiq edən onun dilidir. Əgər Azərbaycan dili olmasa, Azərbaycan dilində ədəbiyyat da olmaz. Azərbaycan dili olmasa, Azərbaycan dilində mahnılar olmaz, musiqi olmaz. Bunların hamısı bir-birinə bağlıdır”.

Heydər Əliyev
Ümummilli lider

14. Aşağıdakı xüsusiyyətlərdən hansı "Afrika inciləri" mətninə aiddir?
- 1) Dili anlaşılıq, sözlər ümumişləkdir.
 - 2) Terminlərin sıxlığı müşahidə olunur.
 - 3) Analitik xarakter daşıyır.
 - 4) Rəsmi məlumatı eks etdirir.
15. Mətnində (səh. 21) kursivlə fərqləndirilmiş cümlələri bir cümlə şəklində yazın.
16. Mətnində (səh. 21) tünd şriftlə verilmiş cümlədə hansı sözün işlənməsi etik baxımdan düzgün deyil və digər sözlə əvəz edilməsi məqsədə uyğundur?
17. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1

Əsl gözəllik surətdə deyil,

a

ağılsız dostdan qorx.
(Azərbaycan atalar sözü)

2

Ağılla dərk edirik nöqsani cəhət-ləri biz

b

ağıl və kamaldadır.
(F.Köçərli)

3

Dəmir işlənməyəndə paslanır, su bir yerdə qalanda iyənir,

c

başlanğıcını sıx ünsiyyət-dən alar. (A.Rivarol)

4

Ağılli düşməndən qorxma,

ç

Nöqsanını dərk edən ağıllıdır, şübhəsiz.
(A.Bakıxanov)

5

Mehriban dostluq da, qatı nifrət də

d

insan ağılı tətbiq edilmə-dikdə kütləşir. (L.Vinçi)

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

5 _____

✓ Cümlələri quruluşuna görə qruplaşdırın.

18. Doğru və yanlış fikirləri müəyyənləşdirin.

Dil yeganə ünsiyyət vasitəsidir.

Dil yalnız cəmiyyətdə formalaşa bilər.

doğru

Dil və şür bir-biri ilə sıx bağlı proseslərdir.

Heyvanlar yalnız ünsiyyəti hiss edir.

yanlış

Dil cəmiyyətdən kənarda da formalaşa bilər.

A)

B)

C)

D)

E)

✓ Verilmiş cavablardan istifadə etməklə "Afrika inciləri" mətni əsasında test tərtib edin. (Variantı seçməkdə sərbəstsiniz.)

A)

B)

C)

D)

E)

19. Öyrəndikləriniz əsasında “Dil və nitq” adlı kiçik elmi mətn tərtib edin. Bunun üçün aşağıdakı plandan istifadə edə bilərsiniz:

Plan

- İnsanın əmələ gəlməsi, əllərin yeriməkdən azad olması haqqında kiçik məlumat;
- İnsanlarda danışiq aparatının formallaşması, nitqin əmələ gəlməsi;
- Fərqli canlılarda (insan və heyvanlarda) ünsiyyət;
- Səslərin sözlərə, sözlərin tədricən cümlələrə çevrilməsi;
- Fikirlərin ümumiləşdirilməsi;
- Nəticə.

İSTİQAMƏT:

- Nəqli və sual cümlələrindən;
- Tabesiz və tabeli mürəkkəb cümlələrdən;
- Səbəb-nəticə əlaqəli cümlələrdən;
- Təsdiq bildirən modal sözlərdən;
- Birleşdirmə və qarşılaşdırma bağlayıcılarından və s. istifadə edə bilərsiniz.

✓ Yazdığınız mətnlər içərisində seçim edib ən yaxşı mətni qəzet maketinizdə yerləşdirin. Oxucularınızı müzakirəyə dəvət edin.

Mətndə əsas xətt:

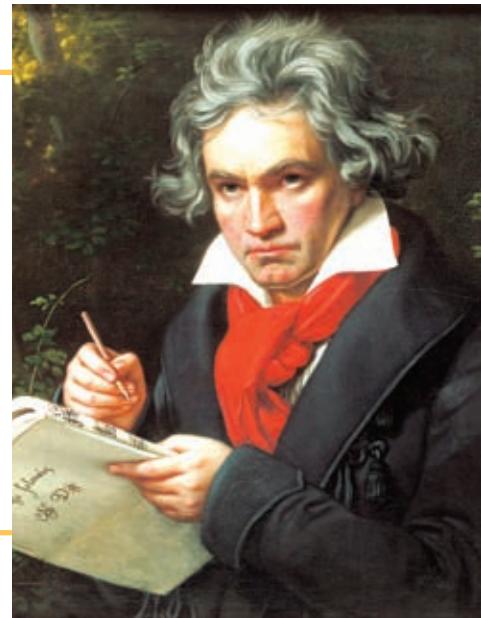
İnsanın dik yeriməyə başlaması səs aparatının formallaşmasına, nitqin yaranmasına səbəb olmuşdur.

EŞİTMƏDƏN YARADAN BƏSTƏKAR

Musiqinin əsl gücü insanı bəstəkarın xəyal dünyasına aparmasıdır.

Ruhumu riqqətə gətirən musiqi bənzərsiz çiçəklərin açıldığı və alaq otlarının cücərə bilmədiyi bir diyara oxşayır.

Lüdviq van Bethoven

ORFOQRAFIYA

- Tünd şriftlərlə verilmiş hansı sözlər yazılış qaydasına uyğundur?

ORFOEPİYA

Hansı düzgündür?

► [ciddi]	– [ciddi]
► [dəhşətdi]	– [dəhşətli]
► [ümidsizdix']	– [ümitsizdix']
► [şiddətləndix'cə]	– [şitdətləndix'cə]

*Dahi alman bəstəkarı Bethoven dünyanın ən nəhəng bəstəkarlarından biridir. Hələ 1787-ci ildə Bethoven Vyanada olarkən onun improvisasiyasını dinləyən Motsart demişdi O bütün dünyayı özü haqqında danışmağa məcbur edəcək. ** L.Bethoven öz yaradıcılığında, əsasən, insanın qəhrəmanlıq, mübarizlik əzmini tərənnüm etmişdir.

İ.V.Hötenin “Eqmont” faciəsinə yazdığı musiqi, “Patetik” və “Appassionata” adları ilə tanınmış fortepiano sonataları, skripkaçı R.Kreytsernə həsr etdiyi “Kreytser sonatası”, yeganə “Fidelio” operası Bethoven yaradıcılığının qəhrəmanlıq, azadlıq əhvali-ruhiyyəsini dinləyicilərə məharətlə çatdırır.

Bethovenin sağlamlığı ilə bağlı çətinlikləri onun dünyagörüşünə ciddi təsir göstərmişdir. 1796-cı ildə 28 yaşında ikən o, ağır xəstəliyin – musiqiçi üçün əsl faciə olan karlığın ilk əlamətlərini hiss edir. Qulaqlarındakı kəskin cingiltili səslər ona musiqi səslərini ayırd etməkdə maneçilik törətməyə başlayır. Xəstəlik şiddətləndikcə Bethoven əvvəlcə pianoda çalmaq, sonra dirijorluq etmək qabiliyyətini getgedə itirir. **Adamlarla ünsiyyət saxlaması da tədricən çətinləşir: ömrünün son illərində o, dəftərdən istifadə etməklə yazılı “söhbətlər”ə keçir.** On dəhşətlisi isə o idi ki, bəstəkar yaratdığı musiqini daha eşitmirdi! Lakin nə xəstəlik, nə də tənhalıq Bethovenin mətin iradəsini qıra bilmir. Bəstəkarın bu dövrə yazdığı əsərlərdə qorxu, ümidişlik hissələrinə rast gəlmək mümkün deyil. Onun simfoniyalarında, sonatalarında, kvartetlərində ruh yüksəkliyi, insan mübarizəsinin qələbə ilə nəticələnəcəyinə və gələcəyə inam duyular.

Bethoven cəmi doqquz simfoniya yazımışdır. İlk baxışdan bu, Haydn və Motsart ırsı ilə müqayisədə, (**əlbəttə, əlbətdə**), çox deyil. Ancaq Bethoven bəstəkar Haydnın müəyyənləşdirdiyi (**orquestr, arkestr**) tərkibinə yeni alətlər daxil etmiş və beləliklə, onun daha qüvvətli səslənməsinə nail olmuşdur.

Bethoven ən məşhur əsərlərindən biri olan 3-cü simfoniyani əvvəlcə Napoleona həsr etməyi nəzərdə tutubmuş. Lakin Napoleonun özünü imperator elan etməsini bəstəkar olduqca pis qarşılayır və simfoniyani “Qəhrəmanlıq” adlandırır. 9-cu simfoniyada isə bəstəkar dövrü üçün cəsarətli bir yenilik tətbiq edir – əsərin son hissəsində alman şairi İ.F.Şillerin “Sevincə doğru” şeiri əsasında nəhəng xor səhnəsi verir. Bu ölməz musiqi indiyədək xoşbəxtliyə, səadətə, dostluğa, qardaşlığa səsləyən alovlu çağrış olaraq dünya xalqlarının birləşməsini qavranılır.

Bethoven musiqisində incə lirika, dərin fəlsəfi düşüncələr də mühüm yer tutur. Məsələn, “Pastoral” adlandırdığı 6-cı simfoniyasında, “Ay” sonatasında təsvir olunan gözəl təbiət mənzərələri insanın daxili aləmi, onun fikir və düşüncələri ilə həmahəng səslənir. Bethovenin kvartetləri, fortepiano konsertləri, eləcə də “Uzaq sevgiliyə doğru” vokal silsiləsi, kiçik mahnıları yaradıcılığının lirik xəttini bariz şəkildə nümayiş etdirir.

Dahi bəstəkarın dəfn mərasimində otuz mindən artıq insan yığışmış. Bethoveni son mənzilə yola salanların arasında Frans Şubert də var imiş. Bu çox simvolik bir hadisə idi. İlk romantik sonuncu klassiklə vidalaşır. Avropa musiqisində klassisizm cərəyanı romantizmlə əvəz olunur...

“Ayna uşaq ensiklopediyası”ndan

L.Bethovenin hər hansı bir sonatasına qulaq asıb düşündükleriniz, hiss etdikləriniz əsasında esse yazın.

1. Mətnin giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirib hər hissəni 1-2 cümlə ilə ifadə edin. Bethovenin epiqraf kimi verilmiş sözlərinə münasibət bildirin.
2. Mətnin tipini müəyyənləşdirin. Fikrinizi əsaslandırın.
3. Aşağıdakılardan hansı mətn üçün xarakterikdir:
 - bədiilik
 - obrazlılıq
 - aydınlılıq
 - anlaşıqlılıq
4. Mətndə hansı suala cavab yoxdur?
 - a) Bethoven nə üçün dirijorluq qabiliyyətini itirir?
 - b) Bəstəkar nə üçün 3-cü simfoniyasının adını dəyişir?
 - c) Bəstəkar 9-cu simfoniyasında hansı alman şairinin şeirindən istifadə edir?
 - d) Yeniyetmə vaxtında qazanılmış xəstəlik Bethovenə hansı məhrumiyyətlər gətirir?
5. Mətndə hansı cümlə Bethovenin bütün xalqların sülh şəraitində yaşamaq istəyini təsdiq edir?
6. Mətnə əsasən Bethovenin şəxsi keyfiyyətlərini müəyyənləşdirib bir cümlə ilə xarakterizə edin.
7. Mətndə hansı cümlə Bethovenin anadan olduğu ili müəyyənləşdirməyə imkan verir?

Bethovenin məktublarının birində belə bir qeyd var:

"Artıq hər şey məni yormuşdu. Lakin məni həyata bağlayan arzularım həyata keçməmiş dün-yanı tərk etməyi ağılsızlıq hesab edirdim".

Tezliklə bütün çətinliklərə baxmayaraq, sənətini yaşatmaq üçün yaşamağa qərar verir. Deyilənə görə doqquzuncu simfonianın premyerasının sonunda Bethoven arxası tamaşaçılara olduğu üçün onların atəşli alqışlarını eşitmır. Səhnədəki-lərdən biri onun əlindən tutub zala tərəf çevirir. Bethoven yalnız bu zaman alqışların onun üçün olduğunu başa düşür. Kəsilmək bilməyən alqışları polisin köməyi ilə yatırtmaq mümkün olur.

Bu abzası mətnin hansı hissəsinə əlavə etmək olar?

Altından xətt çekilmiş cümlədə hansı məntiq-sizliyi müşahidə etdiniz?

Altından xətt çekilmiş cümlədə vergül işarəsi harada qoyulmalıdır?

8. Mətndən beynəlxalq terminləri seçin.
9. Sinonimlik baxımından mənqi ardıcılığı tamamlayın və uyğun cümlələrdə yerləşdirin.

nəhəng

?

?

?

?

İnsanlar öz ... əməlləri ilə yaddaşlarda qalır.

(Fars atalar sözü)

Oğlan laqeyd baxışlarla onların başları üzərində yanan ... şama nəzər saldı.

(F.Fitscerald)

...dalğalar dənizi təlatümə gətirir, qarşılara keçən hər şeyi götürüb aparırdı.

(E.Heminquey)

Amma böyük sandıqdır. Necə də ... qapağı var?!

(M.F.Axundzadə)

Tanrıverdi sandığın qapağını qaldırdı, ... bir ayı çıxıb onu süpürrədi.

(M.F.Axundzadə)

✓ Sonuncu cümlədə hansı söz tələffüz şəklindədir?

10. Mətndə (səh. 32) fərqləndirilmiş cümlədə hansı söz yerində işlədilməmişdir? Həmin sözü uyğun sözlə əvəz edin.
11. Mətndə (səh. 33) altından xətt çəkilmiş cümlədə feilin işlənməsində hansı səhvə yol verilmişdir?
12. Mətndə (səh. 32–33) müəyyən sözlərin dırnaq işaretisi içərisində verilməsinin səbəbini izah edin. Dırnaq işaretisindən daha nə zaman istifadə olunur? Fikirlərinizi nümunelərlə əsaslandırın.
13. Mətndə (səh. 33) tünd şriftlə verilmiş cümlənin quruluşunu müəyyənləşdirib fikrinizi əsaslandırın. Cümlədə qoşa nöqtənin işlənmə səbəbini deyin. Cümələni sadə cümləyə çevirin.
14. Mətndə (səh. 33) altından xətt çəkilmiş feillərin zaman şəkilçilərinin düzgün işlənib-işlənmədiyinə diqqət yetirin.
15. Mətndə (səh. 32) qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə durğu işaretlərini bərpa edin.
16. Mətndə (səh. 32) birinci abzasda ulduz işaretisi qoyulmuş yerə elə iki cümlə əlavə edin ki, fikirlər arasında rabitə yaransın.

17. Mətni oxuyub məzmununa münasibət bildirin, feilləri düzgün zamanda işlədin.

1989-cu ildə anadangəlmə qüsurlarla: ayaqlarda sümüklərin, dırnaqların, əllərdə inkişaf etmiş barmaqların olmaması ilə doğulmuş Oksana Bondarçukdan valideynləri elə doğum evində (*imtina etmək*).

Onu körpələr evinə (*göndərmək*). Bir müddət o burada (*qalmaq*). 7 yaşında olarkən ixtisasca həkim-loqoped olan amerikalı tənha bir qadın Oksananı övladlığa (*götürmək*). Onu özü ilə Amerikaya aparır, sağlamlığının bərpası uğrunda (*mübarizə aparmaq*). Ancaq qadın bir çox çətinliklərlə qarşılaşır, xəstə orqanizm müalicəyə (*tabe olmaq*).

8 yaşında Oksananın sol, 13 yaşı olarkən sağ ayağını (*kəsmək*). Qollarında ağır əməliyyat aparırlar.

2010-cu ildən Oksana idmanın avarçəkmə növü ilə (*məşğul olmaq başlamaq*). 2012-ci ildə o, Londonda keçirilən yarışlarda bürünc medal qazanır.

Sonra Soçi idmanında keçiriləcək qış idman yarışlarına (*hazırlaşmaq*) və yarışlarda gümüş medala (*layiq görülmək*).

18. "Əlil insanın heyrət doğuran gücü" mövzusunda inşa yazın.

19. Təsəvvür edin ki, yoldaşlarınızdan biri sizdən onun "Əlil insanın heyrət doğuran gücü" mövzusunda yazdığını inşaya münasibət bildirməyi xahiş etmişdir. Siz rəy yazmalısınız.

Rəy yazmaq üçün aşağıdakı ardıcılılığa riayət etməlisiniz:

- Rəyin başlığı. Nəyə və kimə verilməsi göstərilir və səhifənin ortasında *rəy* sözü yazılır.
- Rəyin ümumi məzmunu. Bu və ya digər bir faktın həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri təhlil olunur. Təhlil dəqiq müddəələrlə göstərilir.
- Rəyin neticəsi. Rəyçinin irəli sürdüyü teklif və tövsiyələr bir neçə cümlə ilə ifadə edilir.
- İmza. Bu hissədə rəyçi adını, soyadını və atasının adını göstərir, qarşısında isə imzasını qoyur.
- Tarix. Rəyçi imzasının altında gün, ay və ili bütöv şəkildə göstərir.

- Rəy işgüzar sənəd növüdür.
- "Rəy" ərəb sözü olub, bir şey haqqında fikir, mülahizə, söz mənasını verir.
- Rəy, əsasən, aşağıdakı mənalarda işlədirilir:

1. Bir əsər, tamaşa, konsert, kinofilm və s. təhlil və tənqid edən məqalə, yazı.
2. Fikir, mülahizə.

20 №-li məktəbin 10^ə sinif şagirdi Röya Məlikovanın
“Əlil insanların heyrət doğuran gücü” mövzusunda
yazdığı inşaya

R E Y

Röya Məlikovanın “Əlil insanların heyrət doğuran gücü” mövzusunda yazdığı inşa 1982-ci ildə Avstraliyada doğulan Serbiya əsilli Nik Vuyçiçin həyat və fəaliyyətini əhatə edir. Çok nadir hallarda rast gəlinən tetraameliya – ətraflarının olma-ması xəstəliyindən əzab çəksə də, bu hal onun yaşamaq, inkişaf etmək və çətinliklərə qalib gəlmək əzmini qıra bilməmişdir. Hələ 17 yaşında olarkən mühəzirəçi olduğu tədbirdə yüzlərlə insana ümidi bəxş etmiş, bu çıxışı ona həyatda özünü təsdiqləməyə imkan vermişdir.

R.Məlikova öz inşasında, sadəcə, həyatı faktları təsvir etməmişdir. O daha çox N.Vuyçiçin daxili aləmini, mənəviyyatını, qarşısına qoyduğu məqsədə çatmaq üçün onun iradə gücünü göstərməyə səy etmişdir. Daha sonra o, N.Vuyçiçi Azərbaycan idmançısı Oluxan Musayevlə müqayisə etmişdir. Əlil olmasına baxmayaraq, bir çox yarışların qalibi olmuş Olu-xan 2008-ci ilin sentyabrında Pekində keçirilən Paralimpiya oyunlarında nüvə itələmə üzrə 13,49 metr nəticə göstərərək Olimpiya çempionu adını qazanmışdır.

Düşünürəm ki, Röya məqsədinə nail olmuş, yazdığı inşa mövzusunu, əsasən, əhatə etmişdir.

İnşa yazıda diqqət yetirilməsi vacib olan və aradan qaldırılması tövsiyə edilən müəyyən iradalar vardır:

1. Yaxşı olardı ki, orfoqrafiya, həmçinin o, *bu* əvəzliyindən sonra vergülün işlənmə qaydalarına diqqət yetirilə idi.
2. Nəticə hissəsinin yiğcam olması və mövzunun ümumi-ləşdirilməsi məqsədə uyğun olardı.

İmza:

Lətifə Uğur qızı Şahbazlı

11 noyabr 2017-ci il

YAZININ ƏMƏLƏ GƏLMƏSİ

XIX əsrin axırlarına kimi Mərkəzi Afrika və Şimali Amerikanın bəzi xalqları yazını qeyri-təbii qüvvə, məktubu isə danışan canlı əşya hesab edirdilər.

Bir dənə Cənubi Amerika hindusu öz ağasının yaxın dostuna məktubla bərabər bir zə...bil meyvə aparır. Hindu geri qayıdır, cavab məktubunu öz ağasına verir. Hindu çox təəccübənir. Çünkü yolda meyvəni yeyəndə onu heç kəs görməmişdi. Həmin hindu ikinci dəfə yenə meyvə aparmalı olur. Lakin o, məktubun “xəbərçi” olduğundan şübhələndiyi üçün bu dəfə meyvəni yeməzdən əvvəl böyük bir daşı qaldırıb kağızı onun altına qoyur və fikirləşir ki, ...

Hindu geri qayıdanda yenə ağası onu xeyli danlayır. Çünkü meyvəni alan şəxs hindu ilə gəndərdiyi məktubda onun yenə də meyvədən yediyini yazımışdı. Ağası tərəfindən cəzalandırıldıqdan sonra o, məktubun mahi...ətini başa düşür.

Məntiqinizi
əsasən cüm-
ləni tamam-
layın.

Sizcə, yazı hansı zərurət əsasında meydana çıxmışdır?

Yazının əmələ gəlməsinin çox qədim tarixi vardır. Hələ lap qədimlərdə insanlar ayrı-ayrı qruplar şəklində (*yaşamaq*). İctimai quruluşun formallaşması insan qrupları arasında **si...asi**, iqtisadi və başqa əlaqələrin də yaranmasına (*səbəb olmaq*). Ayrı-ayrı tayfalar **müə...ən** məqsədlər üçün bir-biri ilə danışqlar aparmalı olmuş, onlarda öz fikirlərini, duyu, düşüncə və arzularını bir-birlərinə çatdırmaq ehtiyacı (*meydana gəlmək*). Bu **təl...bat**, **şü...həsiz**, təkcə şifahi ünsiyyətə köməkçi olan ikinci bir vasitənin – yazının yaranmasına təkan vermişdir.

ORFOQRAFIYA

- ▶ Tünd şriftlə verilmiş sözlərdə nöq-telərin yerinə uyğun hərfələri artırın.
- ▶ Qırmızı hərflə verilmiş sözlərin 1, yoxsa 2 "y" ilə yazıldığı müəyyən edin.

ORFOEPİYA

▶ danışqlar	– [danışixlar]
▶ məqsəd	– [.....]
▶ miqdar	– [.....]
▶ qrup	– [.....]

1 Lap qədim zamanlarda – yazının mövcud olmadığı dövrlərdə insanlar öz fikirlərini uzaq məsafəyə çatdırmaq üçün çox müxtəlif əşya və xətlərdən istifadə etmişdir.

2 İnsanlar meşəlik yerlərdə öz yoldaşlarına xəbər (*çatdırmaq, vermek*), ovlamaq istədikləri heyvanların keçdiyi yeri nişan vermək məqsədilə ağacın üzərində ox asmış, onların miqdarını bildirmək üçün budaqlardan istifadə etmişlər.

3 Yazı birdən-birə meydana çıxmamışdır. Yazının əmələ gəlməsində fikrin müxtəlif vasitələrlə ifadə və əks olunmasının xüsusi təsiri olmuşdur.

Qədim insanlar ünsiyyət yaratmaq üçün (*ən, daha*) çox tez təpişən zəruri əşyalardan (*geniş, səmərələ*) istifadə etmişlər.

Ox göndərməklə müharibə anlayışı ifadə olunmuşdur. Belə ki bir tayfa o birisində ox göndərməklə onunla vuruşmaq, müharibə etmək istədiyini bildirmişdir.

Duz dostluq anlayışının rəmzi olmuşdur. (*Müəyyən, hər hansı*) tayfanın o birinə duz və çörək göndərməsi onunla dost olmaq və yaxud dostluq şəraitində yaşamaq təklifini ifadə etmişdir.

Qızılıgül sevgi, məhəbbət simvolu hesab edilmişdir. Belə ki birinin başqasına qızılıgül verməsi, yaxud göndərməsi həmin adamın gül göndərilən adamdan xoş gəlməsini, onu sevməsini ifadə etmişdir.

Güllərin hansı rəngdə olmasının da müəyyən anlamı olmuşdur. Məsələn, aq gülün göndərilməsi görüşüb-danişmaq istəyini, sarı gül isə ayrılığı ifadə etmişdir. Qədimlərdə müəyyən bir məlumatı başqasına çatdırmaq üçün heyvan və quşlardan da istifadə edilmişdir.

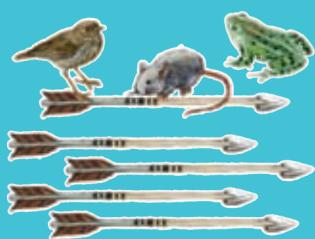

Daha sonralar (*qədim, köhnə*) insanlar fikirlərini şəkillər vasitəsilə ifadə etmişlər. Daşlar, qayalar üzərində, yaşadıqları mağaraların divarlarında **hə...at** tərzləri, məisətləri, rəqsəri, **məşğuli...ətləri** və sairə ilə bağlı şəkillər çəkmişlər. Lakin hər şəkli yazı hesab etmək olmaz. Çəkilən şəkil mütləq hər hansı bir məlumatı əks etdirməlidir. Sonra hərfi yazı meydana gəlmişdir. Yazının formalaşması və inkişafı dövründə onun bir neçə tipi meydana çıxmışdır:

- əşyəvi yazı;
- piktoqrafik (şəkli) yazı;
- ideoqrafik (fikri) yazı;
- fonoqrafik (hərfi) yazı.

Afad Qurbanovun “Ümumi dilçilik” kitabından

1. Mətnləri oxuyun, onların hansı yazı tiplərinə uyğun gəldiyini müəyyənləşdirin.

Bizim eradan əvvəl 513-cü ildə İran şahı Dara özünü skiflərdən çox-çox qüvvətli hesab etdiyindən onları məğlubiyətə uğratmaq və özünə tabe etmək istəmişdir. Buna görə də o, skiflərlə vurşmazdan əvvəl onların özlərini məğlubolunmuş hesab etmələrini və bu məqsədlə ona torpaq və su göndərmələrini tələb etmişdir. Lakin skiflər bunun əvəzinə Daraya bir diri qurbağa, bir siçan, bir

quş və beş ox göndərmişlər. Qədim yunan tarixçisi Herodot bunun məzmununu belə izah etmişdir: “Əgər siz farslar bataqlıqda qurbağa kimi tullanmayı öyrənməsəniz, siçan kimi gizlənməyi bacarmasınız, quş kimi uça bilməsəniz, bizim torpağa ayaq basan kimi oxlarımız altında məhv olacaqsınız”.

Afad Qurbanovun “Ümumi dilçilik” kitabından

Göyərçin hələ çox qədim zamanlardan bərəkət, bolluq, sonralar isə sülh, əmin-amanlıq simvolu kimi tanınmışdır.

Əfsanələrə görə dünyani su basıldıqdan sonra su yavaş-yavaşa çekilib azaldığı zaman göyərçin bu kortəbi fəlakətin yumşalması əlaməti olaraq Nuhun gəmisinə dimdiyində zeytun budağı gətirmişdir.

Qədim romalılar müharibə allahı hesab edilən Marsın yerə düşüb arxası üstə çevrilmiş döyüş papağı içərisində oturan göyərçin şəklindən sülh emblemi kimi istifadə edirdilər. Mütəxəssislərin mülahizələrinə görə göyərçinlər bütün quşlar, hətta bütün canlılar içərisində öz mehribanlıqları, səmimiyyətləri, sədəqətləri ilə seçilir. Erkək və dişi göyərçin həmişə cüt gəzir, bir-birindən ayrılmır.

Göyərçinlərdə yırtıcılıq əlamətlərinin olmasına, həmişə əmin-amanlıq içində yaşamaları da onları bütün canlılar içərisində sülh tərəfdarı kimi tanıtmışdır.

Hazırda göyərçin yüz milyonlarla insanın bütün dünyada sülh və əmniyyət uğrunda apardığı mübarizənin rəmzidir.

“Rəvayətli ifadələr” kitabından

Azərbaycan mədəniyyətinin ən qədim nümunələrindən biri olan Gəmiqaya Ordubad dağlarında, Qapıçıq dağının cənub və şərqi yamaclarında yerləşir. Gəmiqaya Naxçıvanın qədim sakinlərinin əsas ov məskənlərindən biri olmuşdur. Buradakı təsvirlərin və qədim yurd yerlərinin azı 7-8 min il yaşı var.

Gəmiqayada mürəkkəb süjetli kollektiv rəqs səhnələri təsvir olunmuşdur. Maraqlı kollektiv rəqs səhnələrindən birində adam təsvirinin başında buynuzvari çıxıntılar var. Görünür, həmin adam başına öküz və yaxud keçi maskası geyinmişdir. Adamlar qollarını və qıçlarını geniş açaraq hərə bir tərəfdən fərdi şəkildə rəqs edir. Rəqs meydanının mərkəzində verilən, günəş və yaxud od rəmzi sayılan dairələrdən şüasəkilli xətlər çıxır. Bir qədər aşağıda həmin dairəyə doğru hərəkət edən keçi təsvir olunmuşdur. Keçinin yaxınlığında adam əlini dairəyə doğru uzatmışdır. Onun əli üç barmaqla verilmişdir. Görünür, bu təsvirdə qədim ovçuluq və yaxud heyvandarlıqla əlaqədar müqəddəs sayılan od – ocaq ətrafında icra edilən maraqlı mərasim əks etdirilmişdir.

Vəli Əliyevin “Gəmiqaya abidələri” kitabından

- Sizcə, bu, yazının hansı tipidir?
- Şəkil əsasında mətn tərtib edin.
- Mətni elə tərtib edin ki, yazının bu tipi haqqında məlumat öz əksini tapa bilsin.

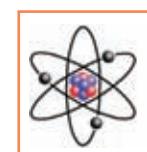
Qədimlik	Əlçəndən	Əli	Qarşılıq	Mənzərədən	Əmək
A+	Aa	a	Qa	Og	qa
B+	Bff	bu	Ll	Ll	al
C+	Cc	cc	Mm	Mm	an
C+	Cc	cp	Nn	An	an
D+	Dd	du	Qo	Ooo	e
E+	Ee	e	Os	Oos	o
F+	Fs	s	Pp	Tp	pe
F+	Ff	f	Rr	Az	ar
G+	Gg	gg	Ss	Ss	ee
G+	Gg	gg	Ss	Ss	ee
H+	Hh	hu	Tt	Tt	er
X+	Xx	xx	Uu	Uu	e
I+	Ii	i	Uu	Uu	er
I+	Ii	i	Vv	Vv	ee
J+	Zj	je	Yy	Yy	ee
K+	Kk	ke	Zz	Zz	ee

2. Mətn (səh. 38) üçün xarakterikdir:

- aydınlıq
- mürəkkəblik
- termin sıxlığı
- faktlara əsaslanma (faktikilik)

3. Sizcə, yazının yaranmasının tarixi əhəmiyyəti nədən ibarət idi? Fikrinizi faktlarla əsaslandırın.
4. Mətndə (səh. 39) çərçivəyə alınmış hissələrdə ardıcılılığı bərpa edin.
5. Müasir dövrdə yazının hansı tiplərindən istifadə olunur? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
6. Müasir dövrümüzdə əşyəvi yazı nümunələrinə rast gəlinirmi? Şahidi olduğunu bu cür nümunələr haqqında məlumat toplayıb fikir mübadiləsi aparın.
7. *Müasir dövrdə fikrin əşya vasitəsilə ifadə olunmasının ən yüksək inkişaf pilləsi şahmatdır. Belə ki şahmat lövhəsi üzərində oyunçu hər bir fiqurun hərəkəti ilə qabaqcadan müəyyən edilmiş şərti mənalarla fikrini öz rəqibinə çatdırı bilir fikri ilə razısanızmı?* Fikirlərinizi əsaslandırın.
8. Sizcə, yazının ən mükəmməl tipi hansıdır? Niyə belə hesab edirsiniz?
9. Yazı tiplərinin hansı praktik əhəmiyyəti vardır?
10. Sizcə, yazı tək-tək şəxslərin, yoxsa kollektiv əməyin məhsuludur?
11. Yol hərəkəti qaydalarını tənzimləyən işarələr yazının hansı növünə aid olabilir?
12. Aşağıdakı şəkilləri fərqləndirib onların şəkli və ya fikri yazı olduğunu müəyyənləşdirin.

13. Qobustan qayalıqlarındakı şəkillərlə bağlı məlumat toplayıb kiçik mətn tərtib edin və onu mətnin uyğun hissəsinə əlavə edin.

14. Mətndə (səh. 39) mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənsə, daha düzgün olar?

15. Aşağıdakı cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri omonim hesab etmək olarmı?

Axşam xeyli yazı yazdım.

Yazı çox sevirəm.

✓ *Fikrinizi əsaslandırın.*

16. *Döyüdə və vurdı feillərini cümlələrdə elə işlədin ki:*

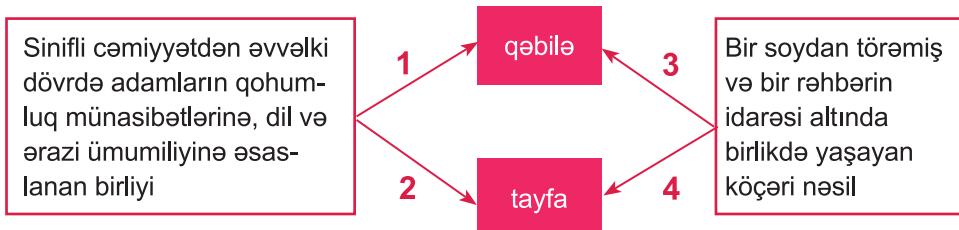
a) həmin sözlər bir-birini əvəz edə bilsin;

b) həmin sözlər bir-birini əvəz edə bilməsin.

✓ *Həmin sözlərin məcazi mənalarını müəyyənləşdirin.*

✓ *Sözün məcazi mənasının hansı əhəmiyyəti var?*

17. Oxlardan hansının istiqaməti düzgün göstərilmişdir?

✓ *İdarə və iradə sözlərinin mənasını fərqləndirin.*

18. Mətndə (səh. 38) qırmızı rəngdə verilmiş cümlələr arasında rabitə yaratmaq üçün əlavə cümlələr yazın.

19. Mətndə (səh. 38) işaretənmiş yerə hansı cümlələri artırısanız, əlaqə yaranar?

20. Kursivlə verilmiş cümlədə (səh. 38) hansı söz düzgün işlədilməmişdir? Onu müvafiq sözlə əvəz edin.

21. Altından xətt çəkilmiş cümlədə (səh. 38) durğu işaretinin düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.

22. Tünd şriftlə verilmiş cümlədə (səh. 39) mübtəda ilə xəberin işlənməsində hansı qayda pozulmuşdur?

23. Götür rəngdə verilmiş cümləni (səh. 39) tabeli mürəkkəb cümlə şəklində yazın və sxemini qurun.

24. Aşağıdaki mətni oxuyub məzmununa münasibət bildirin, tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Mətndə durğu işarələrini bərpa edin.
- ✓ Mətndə orfoqrafik səhvləri düzəldin.
- ✓ Mətndə artıq söz, ifadə və cümlələrin altından xətt çəkin, yerində işləməyən sözləri müəyyənləşdirin.
- ✓ Mətndə yazı elementləri varmı? Əgər varsa, bu, yazının hansı tipi hesab edilməlidir? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Başqa məmləkətlərin birindən Teymurləngin yanına bir alim gəlir; tərcüməçi vasitəsilə bir çox söbət etdikdən sonra bu məmləkətin alımları ilə görüşmək istədiyini bildirir. Teymur bütün alımları yığır. Ancaq bu alımlardən heç biri bu əcnəbi alımla mübahisəyə girişməyə cəsarət eləmir. Axırda bunların bu qədər qorxduqlarını görən Molla müsahibəni öz boynuna götürür. Məclis qurulur. Əcnəbi alim yerdə bir dairə çəkib üzünü Mollaya tutur. Molla bir az fikirləşib dairəni iki yerə bölmər. Görür alim danışmır. Bir cızıq da çəkib bölmər dörd yerə, üç hissəsini özünə tərəf çəkir, bir hissəsini isə əcnəbi alıma verir kimi hərəkət eləyir. Əcnəbi alim razılaşır. Bundan sonra alim əlini arxası yerə doğru yumulu bir vəziyyətdə tutaraq Molladan cavab gözləyir. Molla da əlini tamamilə bunun əksinə, yəni barmaqlarını yerə doğru tutmaqla cavab verir. Alim buna da razı olur.

Uçuncu dəfə alim özünü işaret edərək yeyir kimi hərəkət göstərir. Molla da tez cibinnən bir yumurta çıxardır və qollarını quş qanadı kimi çırır. Alim gülərək Mollanın əlindən öpür.

Molla gedir. Teymur tərcüməçi vasitəsilə alımə müraciət edərək soruşur:

– Bu işaretlərdən biz heç bir şey anlamadıq.

Alim deyir:

– Dünya haqqında fikirlər müxtəlifdir. Mən yerdə o dairəni cızmaqla yer kürəsinin yumru olduğunu deyərək sizin alimin bu barədə fikrini bilmək istədim. Maşallah sizin alıma, tez kürənin ekvatorunu çəkdi, sonra dörd yerə bölmərək üç hissəsinin su, bir hissəsinin quru olduğunu qeyd etdi. Sonra mən kürə üzərində olan bitkilərin həyatı haqqında onun fikrini bilmək istədim. Aliminiz buna da doğru cavab verdi. Bütün bitkilərin hamısının yağış və günəş şüaları vasitəsilə yaşadığını dedi. Üçüncü sual olaraq mən insanlar və heyvanlar haqqında onun fikrini bilmək istədikdə o, tez bir yumurta ilə quşların da bu cinsə aid olduğunu mənim yadımı saldı.

Alim getdikdən sonra Teymur Mollanı çağırıb alımla olan sual-cavab haqqında soruşur.

Molla deyir:

— Eh, alim... Mən də elə bildim ki, doğrudan da bir dərin adamdır. O lap sarsaq, qarınqulunun birisiymiş ki... Əvvəl yerdə bir dairə çəkib mənə dedi ki, ay indi burada bir tava qayğanaq ola idi. Mən də tez yarı bölüb dedim ki, hamısını sənə verməzlər, biz də varıq. Gör-düm aşnam razı olmur. Tez bir də ortadan böülüb üç payını özüm götürdüm ki, “görməmişlik elərsən belə olar”. Kişi gördü ki, qayğanaq əldən gedəcək, razı oldu. İkinci dəfə əlini göyə tutdu ki bir qazan plovla necəsən Mən də əlimi üzü aşağı tutub dedim Üstündə qarası olsa yeyərəm Üçüncü dəfə qarnını mənə göstərib dedi Yoldan gəlmışəm acam Mən də tez cibimdən yumur-tanı çıxardım ki canın üçün, mən özüm səndən də acam özü də cibimdə bircə dənə yumurta var heç üz vurma verə bilməyəcəyəm

“Molla Nəsrəddin” lətifələrindən

25. Məktəbinizdə “Yazı tiplərinin həyatımızda rolü” mövzusunda sorğu keçirin.

SORĞU

- ✓ Suallar tərtib edin.
 - ✓ Müxtəlif ideoqrafik və piktoqrafik nümunələr hazırlayıb müsahibə götübərəcəyiniz şəxsə təqdim etməklə onların nə olduğunu və gündəlik həyati-zda hansı əhəmiyyətə malik olduğunu soruşun.
 - ✓ Sorğunun nəticələrini ümumiləşdirin.
 - ✓ Müsabiqə keçirib ən yaxşı yazını müəyyənləşdirin, qəzeti-nizin “Maraqlı məlumatlar” bölməsində yerləşdirin.
-
- ✓ Hazırladığınız materialların və məlumatların orfoqrafik cəhətdən səhv-siz və qrammatik baxımdan düzgün olmasına riayət edin.

...

Dostluğun qolları bir-birimizi dünya-nın bir ucundan o biri ucuna kimi qucaqlaya biləcək qədər uzundur.

**Mişel de Monten
fransız filosu və yazıçısı**

1. Mətnin dili üzərində iş aparın.

- Qüsurlu cümlələri seçib düzəliş edin.
- Yeri gəldikcə iki cümləni bir cümlə şəklində də yaza bilərsiniz.
- İlk abzasda səhv yazılmış sözləri müəyyənləşdirib düzgün yazın.
- Mətndə işlədilmiş dırnaq və vergül işarələrinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını araşdırın.

ORFOEPİYA

Hansi düzdür?

► [həfdə]	– [həftə]
► [müəllim]	– [mə:llim]
► [yaşayan]	– [yaşıyan]
► [hərfərlə]	– [hərfərnən]

Sizcə, müəllim niyə lənt üçün məhz mavi rəngi seçilir?

Nyu-Yorkda yaşayan bir müəllim liseyin son sinifindəki şagirdlərini müükafatlandırmağı qərara alır. Kaliforniya liseylerindəki bir təcrübədən isdifadə edərək şagirdlərini bir-bir (*lövhəyə, lövhə qarşısına*) çağırıldı. Əvəlcə şagirdlərinə həm sinif yoldaşları, həm də onun üçün nə qədər qiymətdi olduxlarını dedi. Sonra da hər birinə üzərində (*qızıl, qızılı*) hərfərlə “Siz bizim üçün çox qiymətlisiniz” sözləri yazılmış bir neçə mavi lənlər verdi. Onlar da bu lənlərlə

başkalarını “mükafatlandırılacaq” və nəticə barədə bir həfdə ərzində siniflərinə məlumat verəcəkdilər...

Şagirdlərdən biri yaxınlıqdakı şirkətin vəzifəli şəxslərindən birini “mükafatlandırmış”, yaxasına mavi lenti (*sancmışdı, taxmışdı*). Sonra da əlavə iki lenti verərək: “Sinfimizdə bir layihə həyata keçiririk. Əgər mümkünənsə, siz də istədiyiniz bir adamı mükafatlandırın və ona əlavə bir lenti verin. Qoy o da başqasını mükafatlaşırın”, – demişdi...

O gün həmin vəzifəli şəxs kobudluğunu və acıdilliyi ilə tanınan (*müdürünnü, müdirini*) mükafatlandırmağı qərara aldı. Müdirinin otağına girərək “dahi bir insan olduğu üçün” onu mükafatlandırmaq istədiyini bildirdi. Sonra da mavi lenti yaxasına sancmaq üçün icazə verib-vermediyini soruşdu. Təəccübədən yerində donan müdər: “Əlbəttə ki, sanca bilərsiniz”, – deyə cavab verdi. Vəzifəli şəxs mavi lenti müdərinin üzəyinin başına sancıdan sonra ikinci lenti verərək: “Siz də mənə bir yaxşılıq edin. Bu lentlə başqa birini mükafatlaşdırın”, – dedi...

O gecə müdər evə qayıdanda on dörd yaşlı oğlunun yanında oturaraq: “Bu gün çox qəribə bir şey oldu”, – dedi. Sonra da davam etdi: “Ofisdə idim. İşçilərimdən biri içəri girdi, mənim dahi olduğumu düşündüyü üçün yaxama bu lenti sancı. Təsəvvür edirsən, dahi olduğum üçün... Üstəlik, “Siz bizim üçün çox qiymətlisiniz” yazılmış bu lenti üzəyimin başına sancıdı. Sonra da mənə əlavə bir lenti verərək başqa birini mükafatlandırmağı xahiş etdi. Maşınla evə gələndə bu mavi lenti kimə verəcəyimi düşündüm və ağlıma sən gəldin. Mən bu lenti sənə vermək istəyirəm. Çünkü günlərim çox gərgin keçir. Evə gələndə sənə kifayət qədər vaxt ayıra bilmirəm. Bəzən dərslerindən aldığın qiymətlərdən razı qalmayanda, ya da otağını yiğisidirmədiğini görəndə üstünə qışqırıram. Ona görə də bu gecə yanında oturmaq və sənə “mənim üçün nə qədər qiymətli olduğunu” demək istədim. Anan kimi sən də mənim üçün çox qiymətlisən. Səni çox sevirəm...” Təəccübədən yerində donan uşaq qeyri-iradi ağlamağa başladı.

Bütün bədəni titrəyirdi. Başını qaldırdı və yaşlı gözləri ilə atasına baxaraq: “Ata... ata...”, – dedi, – “Mən sənin... Mən sənin məni sevmədiyini düşünürdüm. Ancaq artıq hər şey başqadır. Ata, sən öz oğlunun... Sən öz oğluna qol-qanad verdin!..”

Nə üçün uşaq atasına həyatının xilas edildiğini deyir?

“Ailəm” jurnalından, 2010-cu il, №6

- ✓ *Mətnin əvvəlində verilmiş şəkli şərh edin.*
- ✓ *Sizcə, şəkil məzmuna uyğundurmu?*
- ✓ *Siz mətn üçün necə şəkil çəkərdiniz?*

Yer üzündə ən çox rastlaşdığımız rənglərdən biri mavi rəngdir. Çünkü başımızın üstündəki aydın səma və yayın ən qızmar çağında sularından istifadə etdiyimiz dənizlər mavi rəngdədir. Mavi səma və mavi dəniz azadlığı, dincliyi və sonsuzluğu ifadə edir. Mavi rəng sabit, insana rahatlıq və dinclik verən, istirahət gətirən bir rəngdir. Mavi rəng sülhü, sevgini, mənəvi yüksəkliyi, saflığı ifadə edir.

Mavi rəngi sevən insanlar isə, ümumiyyətlə, sakit, nizamlı, etibarlı, sədaqətli olanlardır.

Bu abzasın mətnlə nə kimi əlaqəsi vardır?

2. Mətnə ad qoyun, ideyasını M.Montenin fikri ilə (səh. 46) əlaqələndirin.
3. Niyə ata mavi lenti məhz oğluna verir?
4. Müəllimin mavi lenti şagirdlərinə verməkdə məqsədi nə idi?
 - Müəllim şagirdlərində insani keyfiyyətləri tərbiyə etmək istəyirdi.
 - Müəllim hər bir insanın cəmiyyətdə öz yeri olduğuna işarə edirdi.
 - Müəllim insan həyatında sözün əhəmiyyətli təsirini yoxlamaq istəyirdi.
 - Müəllim səmimi münasibətin cəmiyyətdə bir çox insani keyfiyyətlərin formalaşdıracağını şagirdlərinə əyani şəkildə göstərmək istəyirdi.
5. Aşağıdakı kənləmlardan daha çox hansı mətnin məzmunu ilə səsləşir?
 - Söz var, dağa qaldırar, söz var, dağdan endirər. (*Atalar sözü*)
 - Söz var, kəsər savaşı, söz var, kəsdirər başı. (*Atalar sözü*)
 - Təsirli söz əbədi, dəyərsiz söz puçdur. (*Sokrat*)
 - Söylənilən gözəl sözlərin bəhrəsi gələcəkdə görünər. (*M.Qandi*)
6. Məndə hansı suala cavab var?
 - Müəllim hansı liseyin təcrübəsindən istifadə edir?
 - Sagirdlərin keçirdiyi layihə necə adlanırdı?
 - Ata nə üçün mavi lenti övladına verir?
 - Mavi lentlə kimlər mükafatlandırılmalı idilər?
7. Sizcə, müəllimin mavi lenti şagirdlərinə paylayaraq digər şəxslərə ötürülməsini tövsiyə etməkdə məqsədi nə idi?

8. Nə üçün vəzifəli şəxs məhz acidil müdirini mükafatlandırmaq qərarına gəldi?
9. Müəllimin öz fikirlərini lent vasitəsilə çatdırması yazının tipi hesab edilə bilərmə? Fikrinizi əsaslandırın.
10. Sizə belə bir lent verilsə idi, onunla kimi mükafatlaşdırardınız? Nə üçün?
11. Azərbaycan bayrağı və gerbindəki rənglərin ifadə etdiyi məna haqqında danışın.
- ✓ Azərbaycan bayrağının və gerbinin üzərində olan rəng və şəkillər, fiqurlar yazıya nümunə ola bilərmə? Niyə?

12. Hansı sözlər mətn üçün açar söz ola bilər?
13. Mətndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı seçilsə, daha düzgün olar?
14. *Kobud* sözünün antonimini tapın.
15. *Mükafat* və *hədiyyə* sözlərini sinonim hesab etmək olarmı? Həmin sözləri cümlədə işlətməklə fikirlərinizi əsaslandırın.
16. Rəngli çərçivədəki sözləri digər sözlərlə düzgün əlaqələndirin.

torpaq _____

yarpaq _____

a Üstündə

Su b

stol _____

b Üzərində

divan _____

kağız _____

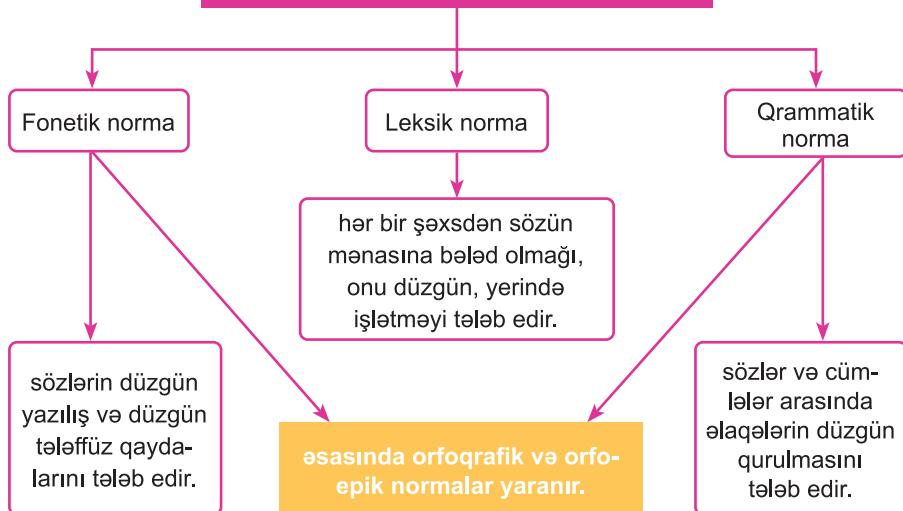
17. *Təcrübə* sözünün hansı mənası mətndəki mənasına uyğun gəlir?

- Həyatlardan, praktik fəaliyyətdən əldə edilmiş biliklərin məcmusu.
- Hər hansı nəticələrin praktik işdə tətbiqi.
- Sınaq, yoxlama.

Dil və nitq bir-biri ilə sıx bağlıdır. Ünsiyyət prosesi olan nitq dilin ifadə imkanları əsasında meydana çıxır. Nitq dildən törəyir, dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı formalarında təzahür edir. Hər bir nitq ədəbi dilin fonetik, leksik, qrammatik qayda-qanunlarına tabedir.

Hər birimiz ədəbi dilin normalarına riayət etməliyik. Nitq mədəniyyətinin ən mühüm tələbi də budur.

Azərbaycan ədəbi dilinin normaları

Miqdar saylarından sonra gələn isimlər, adətən, təkdə işlənir (altı dəftər).

Adlara əvvəl cəm, sonra mənsubiyət, daha sonra hal və xəbərlik səkilçiləri artırılır (şairlərimizdəndir).

Qrammatik norma

Mübtədə ilə xəbər şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşır (Mən oxuyuram; Onlar oxuyurlar).

Cümlədə əvvəl mübtədə, sonra tamamlıq, zərflik və sonda xəbər gəlir. Təyin təyin etdiyi hər bir cümlə üzvündən əvvəl gəlir.

Dilimizin saflığını və zənginliyini qorumaq həmimizin vətəndaşlıq borcudur.

18. Mətnin (səh. 46) 1-ci abzasında altından xətt çəkilmiş birləşmədə nə düzgün deyildir?

19. Mətndə (səh. 47) altından xətt çəkilmiş cümlələri seçib cədvələ əsasən işləyin.

Nümunə:

Mətndə verilmişdir	Müəlliflərin təqdimində	Sizin təklifiniz
Sonra da mavi lenti yaxasına sancmaq üçün icazə verib- vermədiyini soruşdu.	Sonra da mavi lenti yaxasına taxmaq üçün icazə istədi.	...
Nyu-Yorkda yaşayan bir müəllim liseyin son sinfindəki şagirdlərini mükafatlandırmağı qərara alır. Kaliforniya liseylərindəki bir təcrübədən istifadə edərək şagirdlərini bir-bir lövhə qarşısına çağırırdı.	Nyu-Yorkda yaşayan bir müəllim Kaliforniya liseylərində təcrübədən keçən bir üsuldan istifadə etməklə şagirdlərini mükafatlandırmağı qərara alır.	...

20. İstənilən qəzet və ya jurnaldan ixtiyari bir mətn seçin. Mətnin dili üzərində iş aparın. Bunun üçün aşağıdakı ardıcılılığa riayət edin:

- Mətnin yazı formasını (bədii, elmi və s.) müəyyənləşdirin.
- Mətndə orfoqrafik səhvleri müəyyənləşdirin.
- Mətndə durğu işarələri və sözün sətirdən sətrə keçirilməsində olan səhvleri (əgər varsa) müəyyənləşdirin.
- Cümlələrdə təkrar işlənən söz və ifadələri (əgər varsa) seçin.
- Yerində düzgün işlədilməyən söz və ifadələri daha düzgün olanlarla əvəz edin.
- Mətnin oxunaqlılığına ağırlıq gətirən söz və ifadələri seçib uyğun bildiyiniz sözlərlə əvəz edin.
- Mübtəda ilə xəbərin uzlaşmasına, söz sırasına, sözlərin düzgün əla-qələnməsinə diqqət yetirin.

-
- 1 QEYRİ-ADİ SƏTTAR**
 - 2 VARDIR**
 - 3 ZÜMRÜD GÖZLÜ GÖZƏLLƏR...**
 - 4 AZƏRBAYCAN TORPAĞI**
 - 5 DƏNİZDƏN BÖYÜK**
 - 6 QARTAL**

Təbiət və biz

Gəlin təbiəti biz də düşünək
O özü hər şeyi düşünən kimi.

Hüseyn Arif

Bizi əhatə edən ətraf aləm gözəl təbiət mənzərələri ilə zəngindir. Rəssam da, bəstəkar da, şair də öz əsərlərində təbiətin min bir gözəlliyini vəsf edir.

Bölməni oxuyarkən aşağıdakı sualları cavablandırın:

- *Biz təbiət haqqında düşünə bilirikmi?*
- *“Təbiəti sevən insan mənən zəngin olur, vətənini sonsuz məhəbbətlə sevir” fikri ilə razısinizmi?*
- *Əgər təbiətin nizamı pozularsa, nələr baş verər?*
- *Sizcə, bu nizamın pozulmasının qarşısını almaq olarmı?*

QEYRİ-ADI SƏTTAR

ORFOQRAFIYA

► Qırmızı rəngdə verilmiş cümlələrdə bu sözlərdən hansı yazılımalıdır?

1	Salyanda	– Səlyanda
2	doğrudanmı	– doğurdanmı
3	Göygöl	– Gøy göl

ORFOEPİYA

►	rəssam	– [.....]
►	yaddaş	– [.....]
►	hissiyat	– [.....]
►	gözəllik	– [.....]

Səttar Bəhlulzadə bütün ömrünü Azərbaycan təbiətinin vəsfinə (*yönəltmişdir, həsr etmişdir*). Rəssamin Abşeronə və Qubaya həsr olunmuş qeyri-adi silsilə mənzərə əsərləri: “Qudyalçay vadisi”, “Qızbənövşəyə gedən yol”, “Bağlar arasında”, “Qudyalçay sahili”, “Yaşıl xalı”, “Payız”, “Şahdağın ətəyində” Azərbaycanın təsviri sənətində böyük bir yaradıcılıq hadisəsinə çevrilib geniş əks-səda (*doğurmışdur, yaratmışdır*).

Mən Səttarın emalatxanasına girəndən gördüğüm həmin silsilələrin davamı olan tabloların, bu tablolarda istifadə edilmiş qeyri-adi rənglərin təsiri altında idim. Öz-özümə fikirləşirdim: Görəsən həqiqətənmə Azərbaycanda belə yerlər var. Bəlkə heç elə deyil rəssamın özü Azərbaycanı belə görmək istəyir Bəlkə bu sadəcə olaraq rəssam fantaziyasının rəng vəhdətindən yaranmış təzahürüdür

“Qudyalçay vadisi”

Sualların və bəlkələrin sayı get-gedə (*artırdı, çoxalırdı*). Elə buna görə də bir az şübhə ilə rəssama üz tutdum:

– Səttar müəllim, Azərbaycanda, ..., belə yerlər var?

O mənim şübhələrimə son qoymaq üçün inamla dilləndi:

– Mən, demək olar ki, Azərbaycanı qarış-qarış gəzmişəm və təbiətinə də yaxşı bələdəm. Azərbaycanda bunlardan da gözəl, bunlardan da cazibədar yerlər var. Sadəcə olaraq, bu yerlərdə, bu gözəlliklər arasında yaşayanlar həmin gözəllikləri görə bilmirlər. Bu gözəllikləri görmək üçün, sadəcə olaraq, yeni göz gərəkdir.

Yeni bir sualla təzədən ona müraciət etdim:

– Bu gördüyüümüz mənzərələri respublikanın hansı guşələrində çəkmisiniz?

O, ani fikrə gedib sonra **tabloların** firçaya alındığı yerlərin adlarını sadaladı:

– Onların arasında **Abşeronda, Qubada, Şabranda, İsmayıllıda, Şamaxıda, ...** tərəflərdə, eləcə də Naxçıvanda, Şuşada, ... **kətana köçürünlənlər** var...

Salyanın adını eşidəndə özümdən asılı olmayaraq dodaqlarım qaçıdı. Göz yadداşı iti, hissiyyatı güclü olan rəssam bunu o saat hiss edib dilləndi:

– *Bəli, bəli, təəccüb etməyin, tablolarının arasında elələri var ki, Salyanda kətana köçürülüüb. Amma çoxları hələ elə fikirləşirlər ki, mənim bütün əsərlərim ..., Qubada yaranır.* Əlbəttə, buna əsas səbəb əvvəllər həmin bölgələrdə yaranmış və böyük əks-səda doğurmuş əsərlərimdir. Bilirsiniz, hər yerdə həm gözəllik var; həm də ecəzkar musiqililik. Yenə təkrar edirəm, bunları görüb qavramaq üçün, sadəcə olaraq, yeni göz və qulaq gərəkdir.

Rəssamın tablolarında gördüyüüm qeyri-ənənəvi və qeyri-adi rəng çalarları, xüsusən ağ, cəhrayı, sarı rənglər diqqətimi daha çox (*çəkdiyindən, cəlb etdiyindən*) məndə o rənglər barədə bilgi əldə etmək marağı yaranmışdı. Ona görə soruştum:

– Səttar müəllim, sizin işlətdiyiniz rənglər qeyri-ənənəvi rənglərdir. Siz bu rəngləri necə əldə edirsiniz?

Cavabı birmənalı oldu:

– Mən heç bir rəng-zad kəşf etməmişəm. Əsərlərimdə gördüyüüz bu rəngləri Azərbaycanın ayrı-ayrı yerlərinin təbiətində görmüşəm. Sonra on-on beş rəngi bir-birinə qatıb həmin çalarları almışam. Necə deyərlər, bir növ təbiəti yamsılamışam...

Möhbəddin Səmədin “Adi və qeyri-adi Səttar Bəhlulzadə” kitabından

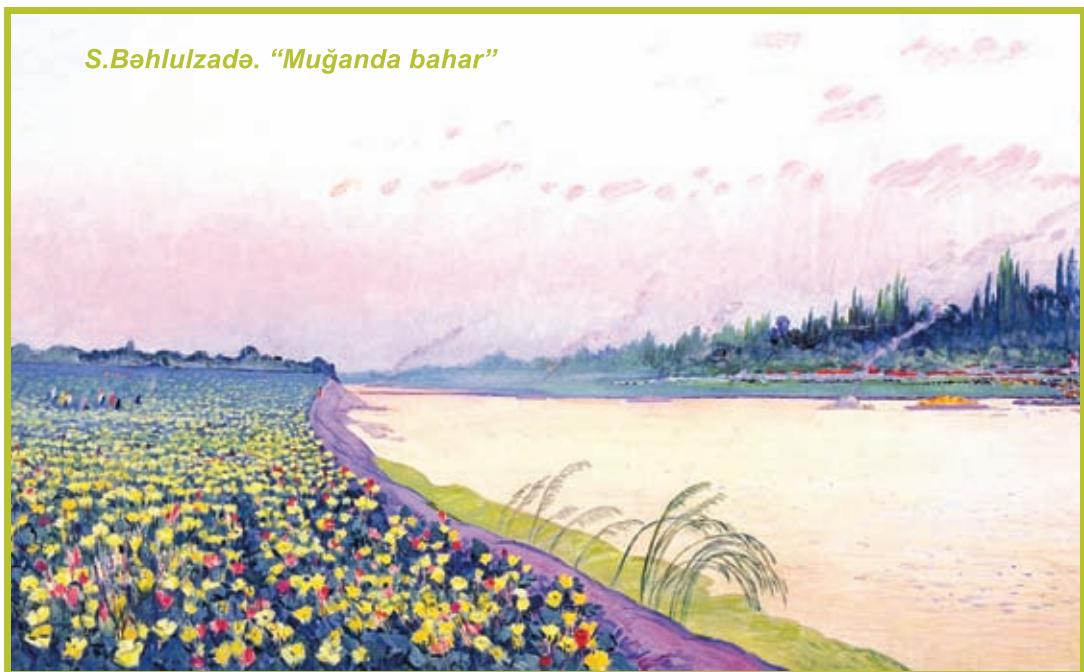
- Tabloda gördüklerinizi şifahi şəkildə təsvir edin.
- Necə düşünürsünüz, “Qudyalçay vadisi” tablosunda, həqiqətənmə, rənglərin qeyri-adiliyi özünü qabarlıq şəkildə göstərir?
- Şəkil əsasında təsviri esse yazın.

1. Bu parça mətnin hansı hissəsinə aydınlıq gətirə bilər?

Salyanda təbiətin rəngləri başqa yerin rənglərinə oxşamır. Burada rənglər sanki bir-biri ilə öcəşir. Səhər Kürün rəngi od kimi olur, gündüz bulanır, axşamlar isə qırmızımtıl rəng alır. Muğanda insanla təbiət arasındaki münasibət parlaq boyalarda öz əksini tapır. Qızmar günəşin bütün şiddətini, torpağın qüdrətini, insan əməyinin əzəmətini burada daha aydın görürsən. Yaz vaxtı Kür sahilinin, Muğan düzünün səhəri də, günortası da, axşamı da gözəl olur, xüsusən ikindi çağı. Ot çalınan zaman düzdən keçəndə elə bil xəyal aləmində gəzirən. Hər tərəf laləzarlıdır, ətirdən, xoş rayihədən adam bihuş olur. Pambıq tarlaları da, zəmirləri də, şütyüb qaçan ceyranlar da, göydə süzən quşlar da təbiətlə adamlar arasındaki bir tarazlığı, ahəngdarlığı xatırladır...

*Möhbəddin Səmədin
“Adi və qeyri-adi Səttar Bəhlulzadə” kitabından*

S.Bəhlulzadə. “Muğanda bahar”

2. Şəkillər əsasında Azərbaycan təbiətini bir-iki cümle ilə xarakterizə edin.

3. "Qeyri-adi Səttar" mətninin nəqli, yaxud təsviri mətn olduğunu müəyyən-laşdırın.
4. Mətnə əsasən "rəssamın tabloları təbiətlə bizim aramızda ünsiyət yaradır" demək olarmı? Niyə belə hesab edirsiniz?
5. Mətnə əsasən S.Bəhlulzadə ilə mətn müəllifinin şəxsi keyfiyyətlərini müəy-yənləşdirin.
6. Şəkillər üzərində iş aparıb S.Bəhlulzadənin rəng dilinə münasibət bildirin. Sizcə, həmin rənglərin qeyri-adiliyi nədədir?
7. Siz Azərbaycanın hansı guşəsini daha çox bəyənirsınız? Nə üçün? Həmin yerin rəng çalarları barədə danişin. Cümlələrinizin düzgün qurulmasına çalışın.

Bəyəndiyiniz ərazi haqqında təq-dimat və ya məlumat hazırlayıb sosial şəbəkələrdə yerləşdirin.

Hamını Azərbaycan təbiətinin ecazkar gözəllikləri ilə tanış edin. Eyni zamanda bu gözəlliyi qorumağa çalışın.

8. *Fantaziya* və *təxəyyül* sözlərini dil paraleli (*eyni leksik mənaya malik sözün mənşəcə müxtəlifliyi*) hesab etmək olarmı?
9. Mətndə tünd şriftlə verilmiş sözlərin leksik mənalarını düzgün müəyyənləşdirin.
 - müəyyən hazırlıq tələb edən və sahibinin yaşaması üçün əsas mənbə sayılan əmək fəaliyyətinin bir növü
 - iri şəkil
 - bitki liflərindən hazırlanan parça
10. *Rəng* çalarları, *böyük* əks-səda, *rəssam* *fantaziyası* birləşmələrinin leksik mənalarını müəyyənləşdirib cümlədə işlədin.
11. *Bilik* və *bilgi* sözləri arasında məna fərqisi varmı? Fikrinizi əsaslandırın.
12. *Silsilə* sözünün hansı mənası mətndəkinə uyğundur?
 - bir-birinə bitişərək sıra təşkil edən obyekt;
 - keçmişdə qadınların başlarına taxdıqları bir-birinə keçirilmiş hal-qəşəkilli bəzək;
 - nəyin isə ardıcıl icrası;
 - şəcərə, nəsil.
13. *Dodaqları qaçı* frazeoloji birləşməsini hansı sözlə əvəz etsək, cümlənin məzmununa xələl gəlməz?

14. Mətndə (səh. 54) altından xətt çəkilmiş cümlədə durğu işarələrini bərpa edin. Səbəbini izah edin.
15. Mətndə (səh. 55) kursivlə verilmiş abzasda durğu işarələrinin düzgün işləndiyini sübut edin. Həmin abzasda tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələri fərqləndirin. Cümlələri sadə cümləyə çevirin.
16. Rəssama verilən suallarla onun cavablarını dil baxımından müqayisə edin. Fərq varmı? Əgər varsa, bu fərqi nədə görürsünüz?
17. Mətndə (səh. 55) çərçivəyə alınmış cümləni sintaktik təhlil edin.
18. Mətndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənsə, daha düzgün olar?
19. "Mətnin dili sadə və anlaşıqlıdır" fikri ilə razısınızmı? Niyə?

Üslub dedikdə dil vahidlərindən: söz, söz birləşməsi və cümlədən məq-sədəmüvafiq istifadə etmək nəzərdə tutulur.

Üslublar müxtəlif olur: bədii üslub, elmi üslub, publisistik üslub, məişət üslubu, rəsmi üslub.

20. Cümlələrdə buraxılmış hərfəri bərpa edin.

Dahilərdən söz düşdü, Le...nard... da Vinçini ...atırladım. O deyib ki, tarixi qədim və zəngin olan xalq həm ...üdrətli, həm də yenilməz xalqdır. Albert Şveyser isə ondan çox-çox sonralar belə təkrarlı...yib: "Bu və ya digər ölkələrdə milli mədəniyyətlərin yü...sək inkişafı həmin ölkə xalqlarının fəlsəfi dünya...örüşlərinin, es...etik ba...ışlarının daha yet...in və kamil olmasına göstərir".

21. Cümlələri orfoepik qaydalara uyğun yazın.

Xurşidbanu Natəvan həm şair, həm də istedadlı rəssam olub. Onun dövrümüzə qədər gəlib çatmış bədii tikmələri insanları indi də valeh edir. 1886-cı ildə tərtib etdiyi "Gül dəftəri" adlı rəsm albomunda toplanan rəsmlər, əsasən, Şərqi üslubunda işlənmiş ornamentlər və natürmortlardan ibarətdir. Qarabağ xalçaları və tikmələrində olan naxışlar al-əlvanlığı ilə insanları riqqatə götürir və yəqin ki, bu ornamentlərin yaradılmasında Natəvanın da xidmətləri olub.

22. Mətni oxuyub tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Fərqləndirilmiş cümlədə *tire işarəsinin işlənmə səbəbini izah edin.*
- ✓ Altından xətt çəkilmiş cümləni elə dəyişin ki, o, III şəxsin dilindən verilsin.
- ✓ Tünd şriftlə verilmiş cümləni mürəkkəb cümlə şəklində yazın.
- ✓ Mətndə səhv yazılmış sözləri müəyyənləşdirib düzgün yazın.

“Təxminən XIX əsrin ikinci yarısında Natəvanın əmisi qızı Məşədi Münəvvər xanımın əri Nəcəfqulu bəyi düşmənnəri öldürəndən sonra Xan qızı qohumlarını öz himayəsinə alır. *Münəvvər xanımın dörd uşağından ikisini – oğlanları Qəzənfər və İbrahimı yanına aparıb oxutdurur.* Xan qızı həmin vaxtlarda tikib qurtardığı yaraşıqlı köynəyi Münəvvər xanıma bağışlayır. Natəvanın saxladığı uşaqlardan böyükü Qəzənfər əvvəl Şuşada, daha sonra isə Rusiyada təhsilini başa vurub qayıdır. Bundan sonra Münenvvər xanım oğlunu qardaşı qızı Asya bəyimlə, yəni mənim anamla evləndirir və Xan qızının yadigarı kimi həmin köynəyi gəlininə bağışlayır. Asya xanımın böyük qızı Şəhla – mənim bacım

1945-ci ildə Ağdamdakı ikiillik Pedaqoji İnstitutda təhsil aldığı dövrə köynəyi anasından nəslin yadigarı kimi qəbul edib saxlayıb və sonra mənə hədiyyə edib. Zərif parçadandır, yaxalığı milli naxışlarla işlənən köynəyin təxminən 125 yaşı var. Köynəkdə papiros külünün yandırıldığı yerə Natəvan elə yamaq vurub ki, bunu heç kim sezə bilməz. 1950-ci ilə qədər köynəyin yaxasında dörd iri briliyant qası olub. Şairənin 180 illik yubileyi ərəfəsində köynək Azərbaycan Tarixi Muzeyinə hədiyyə edilib”.

Xan qızının yadigarlarından biri də təxminən 150 yaşı, maraqlı hekayəti olan fərməşdir (*toxunma sandıq*). **1885-ci ildə Xurşudbanu əmisi nəvəsi Qəzənfər ağanı başqa ölkəyə oxumağa göndərəndə yorğan-döşəyini yiğmaq üçün öz evindəki fərməslərdən birini ona hədiyyə edib.** Qəzənfər ağa ondan düz ötən əsrin 70-ci illərinə qədər istifadə edib. Natəvanın xatırələri hopmuş fərməş hazırda Sevil xanımın oğlu Novruz İbrahimogluндадır və qayğı ilə qorunub saxlanılır.

*Sevil Cavanşir-Novruzovanın xatırələri əsasında Novruz İbrahimoglu
“Təzadlar” qəzetindən, 2012-ci il*

VARDIR

(ixtisarla)

Bir bax gül-ciçəklər qucaq-qucaqdır,
 Elə bil hər gülün çətri başqadır.
 İnanma, desələr, torpaq torpaqdır
 Vətən torpağının ətri başqadır.

Nəbi Xəzri

Burda hər meşənin min bir ağacı,
 Burda hər ağacın yamyasıl tacı,
 Burda hər tac üstə sarmaşıq saçı,
 Hər saçın küləkdən darağı vardır.

Burda hər budağın şeyda bülbülü,
 Burda hər bülbülin qönçə bir gülü,
 Burda hər qönçənin yaşıl bir tülü,
 Hər tülüñ xırdaca saçağı vardır.

Burda hər yamacın çiçəkdir daşı,
 Burda hər çiçəyin şəhdir göz yaşı.
 Burda şəh daması bir üzük qaşı,
 Hər qaşın qızılı qurşağı vardır.

Burda sərər düzə lalələr xalı,
 Burda hər xalının qara bir xalı.
 Hər xalda şirin bir şair xəyalı,
 Burda hər xəyalın oylağı vardır.

Burda qayaların daşdır suvağı,
 Burda hər daş üstə qartal caynağı.
Caynaqlı hər daşın bir buz bulağı
 Burda hər bulağın qonağı vardır.

Harda bu saydığım gözəllik olsa,
 Orda Azərbaycan torpağı vardır.

Musa Yaqub

ORFOQRAFIYA

- Misraların əvvəlində işlənən sözlərdən hansının yazılışı səhvdir?

ORFOEPİYA

- Altından xətt çəkilmiş söz və söz birləşməsində *q* və *k* səslərinin düzgün tələffüzünü yazın.

1. Bu əfsanə “Vardır” şeirinin hansı bəndinin mənasını izah etməyə kömək edər?

Deyirlər ki, Lalə gözəllikdə, ağıl-kamalda tayı-bərabəri olmayan bir qız imiş. Laləni ürəkdən sevdiyi bir oğlana nişanlayırlar. Günlər ötdükcə Lalə daha şən, daha gözəl, daha qəşəng olur.

Bir gün Lalənin yaşadığı şəhəri düşmənlər zəbt edirlər. Şəhərin hökməndən adamları müharibəyə çağırır: “Xoşbəxtlik, səadət, var, dövlət yurdun azadlığıdır. Kim ömrünün axırına kimi firavan yaşamaq istəyirsə, hökmən qılınc götürüb döyüşə girməlidir”.

Lalə sevgilisindən ayrılmalı olur. Son anda nişanlısı Laləyə deyir: – Mən hökmən baharda qayıdacağam!

Müharibə bitir. Lalə həsrətlə baharı gözləyir. Nəhayət, güllü-çiçəkli bahar da gəlir. Lalə sevgilisini qarşılamaq üçün qıpçırmızı donunu geyinib yol kənarında əyləşir, həsrətlə gözlərini uzaqlara dikir. Lalə çox gözləyir, lakin sevgilisini “gördüm” deyən olmur. Düzlərə, çəmənlərə düşür, sevdiyini axtarır. Yaşıl bir çəməndə nişanlısının qanlı dəbilqəsini tapır. Dərd əlindən Lalənin bağı qapqara qaralır. O, ayrılığa dözmür, onu gülə və ya quşa döndərmək üçün Allaha yalvarır. Lalənin fəryadına dözməyən göylər onu qıpçırmızı donundaca çiçəyə döndərir. Elə o vaxtdan lalə yalnız bahar gələndə düzənliliklərdə, yol kənarında, dağların döşündə bitir, torpaqdan ayrılan kimi solur.

*Sədnik Paşayevin “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri”
kitabındaki “Lalə” əfsanəsi əsasında*

S.Bəhlulzadə. “Lalələr”

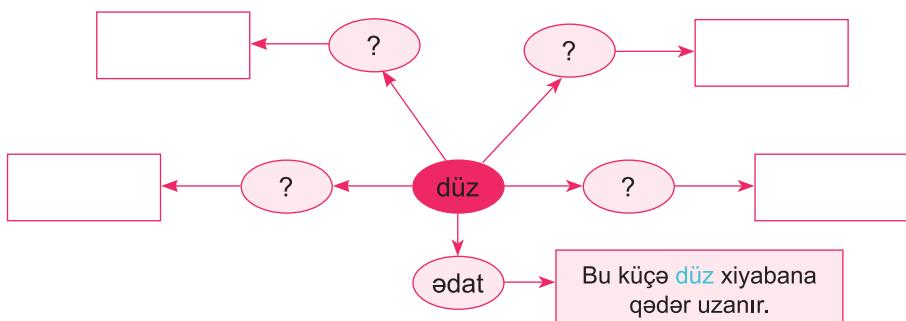
2. M.Yaqubun Azərbaycan təbiətinə vurğunluğu nə ilə bağlıdır?
3. Hər misranın əvvəlində “burda” sözünün təkrarlanması şeirdə sünilik yaratır mı ki? Niyə?
4. Hər iki mətni (“Qeyri-adi Səttar” və “Vardır”) müqayisə edin. Sizcə, onlardan hansı bədii mətn hesab edilməlidir? Fikirlərinizi əsaslandırın.
5. Şeirin bəyəndiyiniz hər hansı bir bəndi əsasında şəkil çəkin. Çəkdiyiniz şəkil bəndin məzmununu aça bildimi? Rəsmiyyətdən birini seçib onun haqqında rəy yazın.

- “Lalə” əfsanəsindən hansı mənəvi keyfiyyətləri öyrəndiniz?
- Əfsanədə lalə gülü ilə bağlı hansı real faktlar var?
- Nəbi Xəzridən verilmiş epiqrafla Musa Yaqubun şeiri arasında hansı əlaqə vardır?
- Şair bütün gözəlliliklərin Azərbaycan torpağında olması ilə nəyi diqqətə çatdırır?
- Sxem əsasında S.Bəhlulzadə ilə M.Yaqubun Azərbaycan təbiəti ilə bağlı fikirlərini müqayisə edin və fikirlərinizi ümumiləşdirin.

11. Qaş sözünün omonimliyini nümunələrlə əsaslandırın.

12. Sxemi tamamlayın.

- ✓ Şeirdə bu qrammatik formalardan hansı işlənmişdir?
- ✓ “Düz” sözünün məcazi mənasını müəyyənləşdirib cümlədə işlədin.

... → düzü
... →

13. Su qaynayıb **daş**dı. Daldan atılan **daş** topuğa dəyər.

Nümunələrə əsasən demək olar ki, **daş** sözü, çünkü

14. Şeirin 1-ci bəndində 1, yoxsa 4 cümlə vardır? Fikirlərinizi sübut edin.
15. Şeirin 3-cü bəndində şair hansı bənzətmələrdən istifadə etmişdir? Onlardan istifadə etməkdə şairin məqsədi nədir? Həmin bənzətmələri seçib yazın.
16. Şeirin son iki misrasındakı cümlənin quruluşuna görə növünü müəyyən-ləşdirin. Sonra sxemini qurun.
17. Cədvəldən istifadə etməklə 4-cü bənddəki cümlələri söz sırasına uyğun yazın. Sonra cümlələri müqayisə edin.

Söz sırası pozulmuş cümlələr	Söz sırası pozulmayan cümlələr
<p>Nümunə:</p> <p>Burada hər çiçeyin şəhdir göz yaşı.</p>	<p>Hər çiçeyin göz yaşı burada şəhdir.</p>

✓ *Sizcə, nə üçün şeirlərdə söz sırası pozulur?*

18. Bədii mətnləri (“Vardır” şeiri ilə “Köç” hekayəsinə) üslub baxımından müqayisə edin. Hekayədə söz sırası pozulmuş cümlələr varmı?

Artıq şəhərin iri, geniş küçələri ilə gedirik. Hər zaman gözümüzün alışdığı geniş küçələr, böyük evlər, iri şüşəli mağazalar...

Araba şəhərdən çıxarkən günəş yenicə çırtır, şərqi bürüyən qırmızılıqdan üfüq-lərdəki dağ silsiləsi kimi görünən buludlar əlvən rənglərə boyanırdı.

Şəhərin tozlu, gurultulu küçələrindən, isti havasından get-gedə uzaqlaşırdıq.

Arabamız iki tərəfi ağac, əkin və bostanla bəzənmiş bir yolla gedirdi.

Azərbaycan!.. Doğma vətənimin gözəl təbiəti vardır. Səhərlərə məxsus olan nəsimdən arabir yarpaqlar qımıldanır, tarlalara, təpələrə, çöllərə xalı kimi döşənmiş lətif, yumşaq otlar, çiçəklər dəniz kimi dalgalanır, yaşıl yarpaqlar arasına sığınmış quşcuğazlar səs-səsə verib ötüşürdü. Göz işlədikcə açıqlıq, yaşlılıq, dərəlik, təpəlik, irəlilədikcə qarşımızda bir-birindən daha gözəl təbiət, daha canlı lövhələr açılır. İri, kələ-kötür, ətəkləri qaratikan kolları ilə döşənmiş dağlar arasından yuxarı qalxdıqca təbiət və hava bütün başqlaşır. İnsan ürək dolusu nəfəs alır.

Yumşaq otların, əlvən çiçəklərin, dağ nanələrinin gözəl qoxusundan insan biuş olurdu. Dağların ardı-arası kəsilmir, zəncir kimi bir-birinə hörülülmüş, bir-birini qucaqlamış kimi durur. Qocaman bir dağın təpəsinə qalxdıq. Qarşımıza daha böyük bir dağ çıxdı. Bu dağı da aşdıq, çiçəklər səltənəti kimi bir açıqlığa çıxdıq. Bu yer qalın, six meşəlik, çılpaq qayalıq, uçurumlu dərələrlə qucaqlaşmışdı. Uzaqda bir təpə ətəyində beş-on alaçıqdan ibarət bir oba görünürdü.

Abdulla Şaiqin “Köç” hekayəsindən, ixtisarla

- ✓ Cədvəl əsasında mətnlərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirin.

Azərbaycan təbiətinin təsviri		
	yazıcı qələmində	şair qələmində
oxşar cəhətləri		
fərqli cəhətləri		

- ✓ “Hər iki mətn bədii üslubdadır” fikri ilə razısınızmı? Fikirlərinizi sübut etməyə çalışın.
- ✓ Sizcə, ilk cümlədə üç nöqtə işarəsinin işlənmə səbəbi nədir? Cümlədən istifadə etməklə fikrinizi əsaslandırın.
- ✓ Altından xətt çəkilmiş cümləni sintaktik təhlil edin.

19. Aşağıdakı fikirlərə münasibət bildirib ya təsdiq, ya da inkar edin. Fikrinizi sübut edin.

The diagram features two thought bubbles. The left bubble is yellow and contains the text: "“Vardır” şeirini, “Lalə” əfsanəsini, “Köç” hekayəsini". The right bubble is pink and contains the text: "müqayisə edib bu nəticəyə gəldik ki,". Below these bubbles is a large yellow rectangular area with a red ribbon banner at the top. This area contains a list of statements under the heading "Sizin yanaşmanız".

Sizin yanaşmanız

- Mətnlərin dili sadədir.
- Mətnlərin dili anlaşılıdır.
- Bədii mətnlərdə məcazi mənalı sözlərdən, bədiilik yaranan ifadələrdən istifadə edilir.
- Bədii mətnlərdə təsvirlərdən geniş istifadə olunur.

Bədii üslub əsas üslublardan biridir və danışq dilinə yaxındır. Sənətkarlar xalq dilindən götürülmüş sözləri bədii əsərdə işlədərkən onlara müxtəlif məqamlarda müxtəlif mənalar verməklə fikri qüvvətləndirirlər.

Məsələn:

- Uşaqlar həyətdə *od* qaladılar.
- Azərbaycan – adın *oddur*.
Özün – işıq, sözün işıq.
Biz də sənin bu müqəddəs
torpağından boy atmışıq. (*Bəxtiyar Vahabzadə*)

Birinci nümunədə *od* sözü həqiqi mənasında işlənmiş, ikinci nümunədə isə şair bədiilik yaradaraq Azərbaycan sözünü *od* sözü ilə qarşılaşdırılmış, *od* kimi vətəninin də əbədi yaşayacağına işarə etmişdir.

-
20. Nöqtələrin yerinə buraxılmış sözləri bərpa edin. Bərpa etdiyiniz sözlərin grammatik mənasını müəyyənləşdirin.

salamat qalmaq, qüsursuz, dinləyicilər

Bir dəfə Paqanininin düşmənləri konsert ərəfəsində onun skripkasının simlərini zədələyirlər. Nəticədə çıxış zamanı alətin üç simi qırılır. Lakin buna baxmayaraq, Paqanini ... bircə simlə konsert programını həmişəki kimi ... ifa etmiş, hətta ... bu hadisədən heç xəbər də tutmamışdılar.

✓ *Bu kiçik parçanı elə dəyişin ki, bədii üslubda olsun.*

Nümunə:

Sabah Paqanininin solo konserti vardı. O bu konsertə ciddi hazırlaşırırdı. Lakin düşmənlərin ona qurduğu tələdən xəbəri yox idi.

Davam etdirin.

21. "Təbiəti necə qoruyuruq" adlı mühakimə xarakterli təqdimat hazırlayıın.

ZÜMRÜD GÖZLÜ GÖZƏLLƏR...

(ixtisarla)

Onu necə adlandırmağımız, əslində, ona münasibətimizin və məqsədimizin göstəricisidir. Biz meşələrə “planetin yaşıl örtüyü”, “bəşəriyyətin aq ciyəri” də deyə bilərik, “xammal bazası”, “(canlı, diri) orqanizmlərin ən çox mövcud olduğu məkan” da, yaxud şairlərin dediyi kimi, “zümrüd gözlü gözəl” də...

Ancaq unutmamalıyiq ki, meşələrimiz, hər şeydən əvvəl, canlı orqanizmdir. Onun bizə (*bağışladığı, hədiyyə etdiyi*) hər şey: gözəllik də, rahatlıq da, özümüzə baş-başa qalmaq imkani da..ancaq bu canlılıqdan xəbər verir.

Meşələr təkcə ekoloji anlamda əhəmiyyət daşımlılar. Onlar həmçinin bəşəriyyətin tarixi, yaranışı, mənəvi-mədəni sərvətlərinin başlanğııcı kimi də öyrənilməli və araşdırılmalıdır. Qədim sivilizasiyaların məhv olma səbəblərindən biri kimi meşələrin qırılması faktını da (*göstərirlər, qeyd edirlər*). Məsələn, Mesopotamiya, Aralıq dənizi, Mərkəzi Amerikanın qədim mədəniyyətləri məhz bu şəkildə Yer üzündən silinmiş(lər, dir).

Meşələr nə qədər çox ərazini əhatə edərsə, bəşəriyyətə bir o qədər çox xeyir ver(**əcək, ər**). Lakin nədənsə biz insanların fəaliyyətində və yaşamında onu əsir etmək və məhv etmək, satmaq və gəlir götürmək xüsusiyyəti daha qabarlıq müşahidə edilir. Bu isə o deməkdir ki, təbiətə vurdugumuz ziyanın içərisində meşələrə dəyən (*zərbə, ziyan*) xüsusi yeri tutur. **1**

Statistikaya nəzər **sal(dıqda, saq)** görərik ki, bütün dünyada meşə örtüyünün azalma prosesi gedir. Hər il təxminən 4,3 milyon hektar meşə sahəsi xəritədən silinir. BMT-nin apardığı araşdırmaların nəticələrinə görə, təkcə 2000–2005-ci illər arasında 229 ölkədə 7,3 milyon hektar meşə sahəsi yox olub. Bir sözlə, bir zamanlar Yer kürəsini bürümüş yaşıl meşə zolaqlarının, demək olar ki, yarısı artıq yoxdur. **2**

Sizcə, meşələrin böyük hissəsinin yox olması nə ilə bağlıdır?

Tədqiqatlar göstərir ki, insan ayağının dəymədiyi meşələrdə özünübərpə xüsusiyyəti aktiv olur. Elə canlılar var ki, məhz belə meşələrin dərinliklərində yaşaya bilirlər. Məsələn, xal-xal bayquş ancaq qədim meşələrdə, ağacların kəsilmədiyi yerlərdə, yixilməmiş, amma artıq ölmüş ağaclarда yuva qururlar. Bir çox meşələrdə hələ də bir qrup insanlar tərəfindən ağaclar qırıldığı üçün orada yaşayan canlılar azalmağa və sıradan çıxmaga başlayırlar. **3**

Azərbaycan meşələri Yer kürəsində mövcud meşələrin çox az bir hissəsidir. Bir zamanlar, daha doğrusu, 18–19-cu əsrlərdə Azərbaycan ərazisinin 35%-i meşə ilə örtülü idi. Amma indi bu göstərici 11,4% təşkil edir. Azərbaycanın meşə örtüyü ilə bağlı daha bir problemi mövcuddur: respublikamızın 261 min hektar meşə fondu Ermənistan tərəfindən işgal edilmiş və bilərəkdən ona ziyan (*verilmiş, vurulmuş*). Ağdərə və Xankəndindəki fistiq meşələri, Laçındakı iri gövdəli qırmızı palid meşələri, Bəsətçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz ağacları, Kəlbəcər meşəsindəki ayı fin-dığı ağacları işgəlçilər tərəfindən kütləvi qırılıraq xarici ölkələrə satılmışdır.

Buna baxmayaraq, ölkəmizin meşə örtüyü bir çox ağaclarla: daha çox palid, vələs, qarağac və dəmirağacla zəngindir.

Nadir ağaç kimi dəmirağacla ... dəyər.

16-20 m-dək (*hündürlüyü, uzunluğu*) olan bu ağaçın adı Qırmızı kitaba düşüb. Möhkəm oduncığa malik olduğundan bir vaxtlar ondan gəmi və maşınqayırmada, toxuculuqda geniş istifadə ediblər. Oduncaq kimi çox qiymətli hesab olunsa da, ciddi mühafizə olunduğundan onun kəsilməsi qəti qadağandır. Bundan başqa, şümsəd, nil və ya azad ağaç, qaraçöhrə kimi nadir rast gəlinən ağaclar da meşələrimizin bəzəyidir.

Meşə örtüyünün azalması problemi istər-istəməz onun qorunması məsələsini aktuallaşdırır. Hər ölkə öz milli sərvəti olan meşələri öz imkanları və gücü daxilində **qoru(sa, mali)**, ümumdünya prosesinə dəstək vermiş olar. Bizim ölkəmizdə də bu istiqamətdə xeyli işlər görülür.

Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondunun (WWF) Qafqaz ofisi 1 mart 2011-ci il tarixindən Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən “Cənubi Qafqaz ölkələrində meşə ekosistemlərinin transformasiya yolu ilə iqlim dəyişmələrinə qarşı döyümlülükün artırılması” adlı layihəyə start **ver(ir, ib)**. Layihənin məqsədi Cənubi Qafqazda meşə ekosistemlərinin iqlim dəyişmələrinin təsirinə qarşı döyümlülükünü artırmaq və biomüxtəlifliyi zənginləşdirməkdir. Layihə çərçivəsində Yevlax və Ağsu rayonlarında hərəsində 75 ha olmaqla şam meşələrində yerli ağaç cinsləri əkilir, meşə mütəxəssisləri üçün təlimlər və iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirləri haqqında təbliğat tədbirləri həyata keçirilir.

Amma bütün bunlar insanın meşə örtüyünün artırılması istiqamətində edə biləcəklərinin cüzi hissəsidir. Ən başlıca fəaliyyət insanın özündə – meşəyə münasibətində olmalıdır. Bunun üçünsə hər birimiz meşəyə yaşamamıza, nəfəs almamıza, gözəlliyi duymamıza və hər an sığınmamıza qucaq acaq məkan kimi **yanaş...**, onu, ilk növbədə, özümüzdən **qoru...yılq**.

Son cümləyə mü-nasibət bildirin.

Nərgiz Cabbarlı

1. Bu abzas mətnin nömrələnmiş hansı hissəsinə yerləşdirilsə, düzgün olar?

Dünya Resursları Beynəlxalq İnstитutu Ümumdünya Təbiətiqoruma Monitoring Mərkəzi ilə birlikdə tədqiqat apararaq son 8000 il ərzində dünyanın məşə örtüyünün dəyişim xəritəsini çıxarmış və aşkar etmişdir ki, bu örtüyü, demək olar ki, yarısı məhv edilib və yerdə qalanların cəmi 22 faizi təbii ekosistemdədir.

Digərləri isə insanların həmləsi ilə ciddi şəkildə dəyişikliyə uğrayıb. Bu faktları sadaladıqca belə bir nəticə meydana çıxır: insan, ilk növbədə, məşəni özündən qorunmalıdır. Məşənin xatırınə... Və bəşəriyyətin xatırınə...

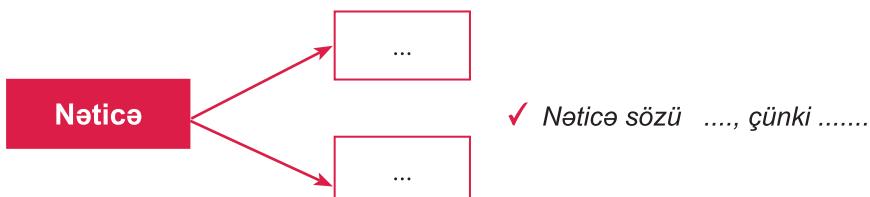
2. Mətnin müəllifini hansı məsələlər narahat edir? Narahatlıq doğuran bu məsələlər nə dərəcədə aktualdır?
3. Mətn əsasında 3 sual tərtib edin.
4. Mətnin adına münasibət bildirin. Sizcə, mətn niyə belə adlandırılmışdır?
5. Respublikamızda məşələrin qorunması ilə bağlı görülən işlər barədə kiçik mətn tərtib edib son abzasa əlavə edin.

6. Məndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənsə, daha düzgün olar?
7. Bunlardan biri *sivilizasiya* sözünün leksik mənasıdır:

- Tarixin müəyyən bir anında bir neçə mədəniyyətin birləşməsinin əks etdirilməsi, elm və texnikanın inkişafı nəticəsində həyat rıfahının yaxşılaşdırılması;
- İnsan cəmiyyətinin istehsal sahəsində, ictimai və mənəvi həyatda əldə etdiyi nailiyyətlərin məcmusu.

8. Sxemi və cümləni tamamlayın.

9. Məndə (səh. 67) çərçivəyə alınmış cümlədə nöqtələrin yerinə aşağıdakı sözlərdən hansı yazılsın, daha düzgün olar?

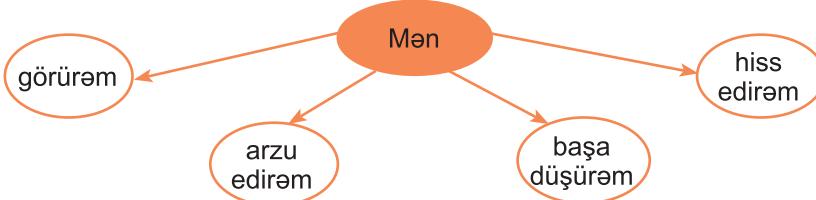
Öyünmək, fəxr etmək, qürur duymaq

IV

10. Mətndə (səh. 66) qırmızı rəngdə verilmiş cümlələrdə hansı norma pozulmuşdur?
11. Altından xətt çəkilmiş cümlədə (səh. 66) mübtəda ilə xəbərin uzlaşmasında hansı səhvə yol verilmişdir?
12. Göy rəngdə verilmiş sözlərdə hansı şəkilçi işlənsə, daha düzgün olar?
13. Son abzasın son cümləsində nöqtələrin yerinə hansı şəkilçi yazılmalıdır?

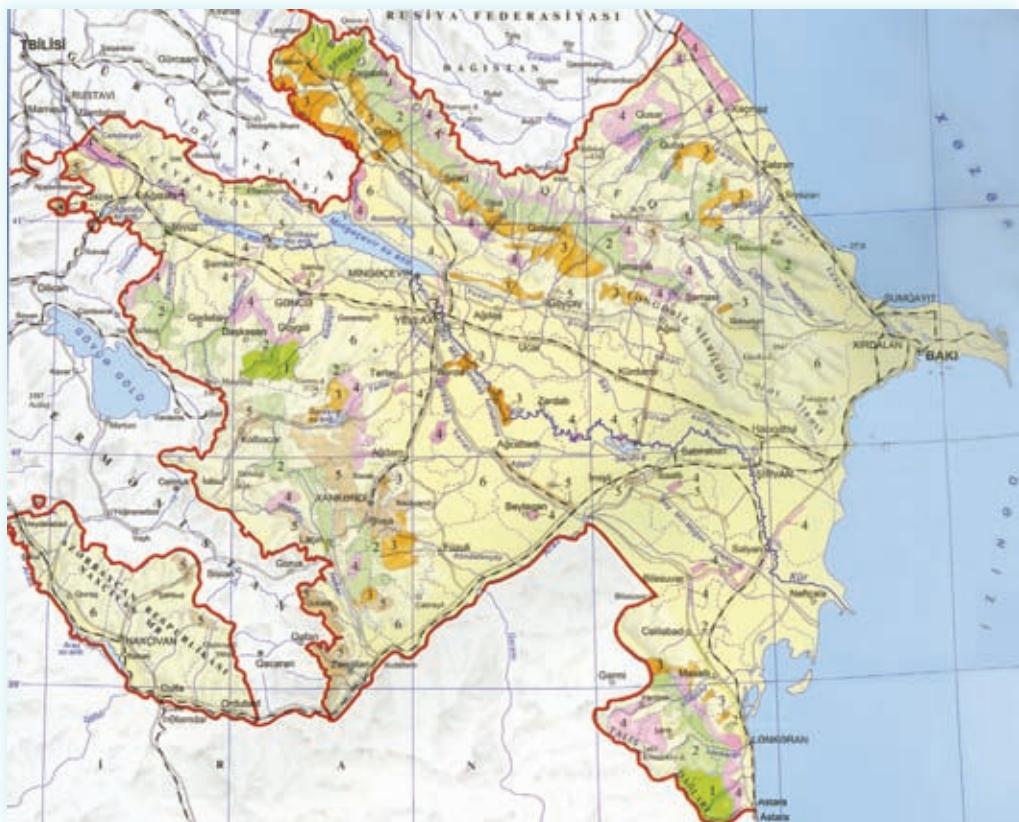
14. Şəkillərdən istifadə etməklə “Mən” mövzusunda kiçik mətn (100 söz) yazın. Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.

- ✓ Mətn formasını (məktub, esse) seçməkdə sərbəstsiniz.
- ✓ Mətnin yazı qaydalarına uyğun olmasını yoxlayın.
- ✓ Yazdıqlarınızı yoldaşlarınızla müzakirə edin.
- ✓ Yazılara şifahi şəkildə rəy verin.

15. Xəritədən istifadə etməklə aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin.

MEŞƏLƏRİN EKOLOJİ VƏZİYYƏTİ

- ❖ Meşələrin ekoloji vəziyyəti dedikdə nə nəzərdə tutulur?
- ❖ Meşələrin ekoloji vəziyyəti barədə müzakirə təşkil etmək üçün səh. 71-də verilmiş şərti işarələrdən istifadə edin. Fikirlərinizi müşahidələriniz əsasında təsdiqləməyə çalışın.
- ❖ Necə düşünürsünüz, meşələrdə ağacların kəsilməsinin qarşısını necə almaq olar? Bu problemi necə həll etmək mümkündür?
- ❖ Sizcə, meşəsiz ərazilərdə ağac əkmək olarmı? Əgər "Hərəyə bir ağac əkək!" aksiyası keçirsə idiniz, hansı ağacların əkilməsinə üstünlük verərdiniz? Nə üçün?

16. 72-ci səhifədəki materialları oxuyun, fikirlərinizi ümumiləşdirin.

ŞƏRTİ İŞARƏLƏR

1

Yaxşı

Əlçatmaz dağlıq və xüsusi mühafizə olunan təbii ərazilərdə yerləşən meşələr əhəmiyyət kəsb etməyən pozuntulara (təbii fəlakətlər) məruz qalsalar da, təbii bərpa qabiliyyətinə malikdir.

2

Orta

Ağacların kəsilməsi, mal-qara otarılması müşahidə olunan təbii meşə əraziləri pozuntulara az məruz qalaraq təbii bərpa qabiliyyətinə malikdir.

3

Gərgin

Ağacların kəsilməsi nəticəsində seyrəkləşmiş, qismən təbii bərpa olunan meşələr

4

Cox gərgin

Güclü antropogen təsirə məruz qalmış meşələr. İntensiv mal-qara otarılması, meşələrin kütləvi kəsilməsi müşahidə olunur. Meşələr seyrəlir, qismən təbii bərpa qabiliyyətinə malikdir.

5

Fəlakətli

Əkin sahələri arasında, sənaye zavodlarında, yaşayış məntəqələrinin və yolların ətrafında yerləşən, təbii bərpa olunmayan meşələr

6

**Meşəsiz
ərazilər**

“Azərbaycan Respublikası Milli Atlasi”ndan

Debat

Su və meşə həyatın mövcudluğu deməkdir. Ancaq birinin yaşaması digərinin məhvindən asılıdır.

Sağlam yaşamaq üçün insana ekoloji cəhətdən təmiz su, hava və torpaq lazımdır. Gəlin həyat mənbələrimizi qoruyaq.

Yer kürəsinin ekoloji sistemlərini qorumaq üçün hansı işləri görürsünüz?

ZƏNGİLAN ÇİNAR MEŞESİ

Zəngilan rayonundakı Bəsítçay vadisində 117 hektar sahəni əhatə edən çinar meşəsi vardı. Əsrlərin yadigarı olan çinar ağacları erməni işgalçıları tərəfindən qırılmış və məhv edilmişdir. Bu isə ekoloji terrordan başqa bir şey deyildir.

Onu da qeyd edək ki, həmin meşənin böyük bir hissəsi Bəsítçay Dövlət Təbiət Qoruğuna məxsusdur. Qoruq 1974-cü ildə akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Bu qoruq çinar meşələrinin xüsusi rejimlə qorunmasına xidmət edirdi.

Ötrafda sərinlik yaranan çinarın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, toz, tüstü, zəhərli maddələri özünə çəkərək havanı təmizləyir. Bu ağacın yaratdığı mikroiqlim 15-20 saat niyə ərzində vərəm çöplərini məhv edir.

Şərqi çinarlarının məskəni Zəngilan hesab edilir. Nəinki Gəncədə, eləcə də ölkəmizin digər şəhər və rayonlarında Şərqi çinarlarının əkilməsi məqsədə uyğundur. Çünkü çinar iri yarpaqları vəsítəsilə şəhər atmosferinin tozunu və insan orqanizmi üçün zərərli qazları udaraq ətrafda zəngin oksigen mənbəyi yaradır. Bu mikroiqlim insanlarda fiziki yorğunluğu aradan qaldırır, sinir sisteminin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir.

XIX əsrin ikinci yarısında general Həsən Ağalarova məxsus torpaq sahəsinin çinar meşəsi də daxil olmaqla, satılması ilə bağlı müraciət edilir. General Ağalarov torpağın və çinar meşəsinin satılmasına rədd cavabı verir. Sonradan generala çinar meşəsinin bir hissəsinin parket və çəllək düzəldilməsi üçün qırılmasına icazə verilməsi barədə yenidən müraciət edilir. Ağalarov çinar meşəsinin qızına məxsus olduğunu və onun buna razı olmadığını bildirir. Hətta qızı razılıq versə idi də, çinarlardan heç birinin kəsilməsindən söhbət gedə bilməzdı.

Zəkura Quliyeva, "Azərbaycan" jurnalından, 2009-cu il

Zəngəzur Cənubi Qafqazın özünəməxsus füsunkarlığı ilə seçilən son dərəcə gözəl bölgələrindən biridir. Sanki bu diyarın insanları ilə təbiət bir-birini tamamlayırdı.

Qarabağdan keçib Zəngəzura gedərkən Sağsağanlı dağına qalxanda adının gözü qarşısında Zəngəzurun insani heyran edən gözəl mənzərəsi açılır. Zəngəzur dağının ətəyində Artıq, Saliq, Merkz dağları, onlardan aşağıda Kəpəz, Keçəldağ silsiləsi uzanır. Bu dağlar həmişə qarla örtülü olur. Hələ çinar meşələrini demirəm.

Akif Muradverdiyevin "Zəngəzur" kitabından

*2020-ci ildə
ordumuz Qarabağın
bir sıra əraziləri, o cümlədən Zəngilan şəhəri,
rayonun bir sıra kəndləri və
çinar meşəsini Ermənistən işğalından azad
etdi.*

✓ Meşəni bərpa etmək
üçün nə edərdiniz?

Hekayənin qəhrəmanı:

- susuzluqdan yaşıl örtüyünü itirmiş çöl, çemən, düzənlilik və ya
- ağaclarının xeyli hissəsi kəsilmiş, hələ də kəsilməkdə davam edən meşə.

Hekayənin süjet xətti:

- Susuz çöl və ya qırılmış meşə şair və ya yazıçıya müraciət edərək kömək istəyir.
- Çölün (və ya meşənin) harayı söz-lərə, cümlələrə çevrilib insanlara çatır.
- İnsanlar çağırışa cavab verir, onların birliyi çölün (və ya meşənin) arzularını çıxəkləndirir.

17. Hekayə yazın

Hekayənin ideyası:

- Su və meşə insanların yaşaması üçün vacibdir.

İstiqamət:

- nəqli, sual və nida cümlələrindən;
- vasitəsiz nitqin formalarından;
- *həm, həm də, həmçinin, o cümlədən, amma, lakin* bağlayıcılarından;
- səbəb-nəticə, aydınlaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdən;
- -sa² şərt şəkilçisinin köməyi ilə əmələ gələn cümlələrdən;
- sual ədatlarından;
- təsdiq bildirən modal sözlərdən istifadə etməyə çalışın.

Yazınızda epigraf və sitatlardan istifadə edə bilərsiniz.

AZƏRBAYCAN TORPAĞI

- Şeiri tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun.

ORFOQRAFIYA

Hansı düzgündür?

► harda – harada

► dağları ilə – dağlarıyla

► üfüqlərin – üfiqlərin

Harda ümman görürəm,
Sən yadıma düşürsən,
Mənim mavi Xəzərim!
Harda liman görürəm,
Sən yadıma düşürsən,
Mənim doğma şəhərim!
Harda sahil görürəm –
Qumlu-qayalı sahil,
Buzovnadır, – deyirəm, –
Bura başqa yer deyil.
Bir qəşəng göl görürəm,
Sanmiram ögey gölü.
Çünki xatırladır o
Mənə bizim Göygölü!

Qarşıma dağ çıxırsa
Başı qarlı, dumanlı,
Ətəkləri yamyasıl,
Döşü qalın ormanlı –
Şah dağıtək, Kəpəztək,
Əziz bilirəm onu.
Mən Talış dağlarıyla
Əkiz bilirəm onu!
Torpaqları çörəkli,
Bağları barlı edən,
Kəndləri, şəhərləri
Axar-baxarlı edən
Bir çayın sahilindən
Yolum düşürsə haçan,

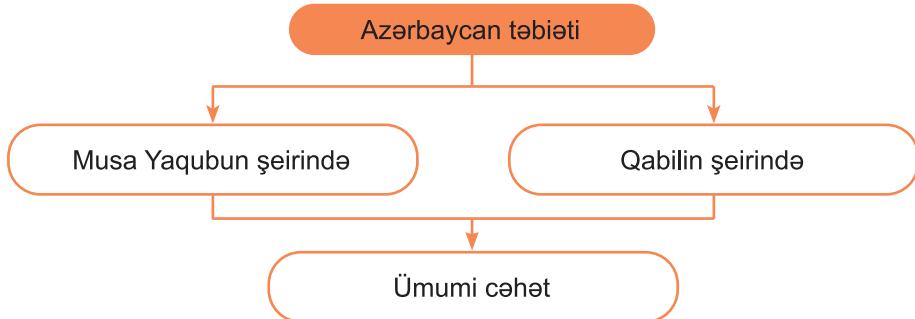
Deyirəm ki, o, Kürdür,
 Axıb gedir yanımdan.
 Nə dildə qanad açsa
 Şirin bir nəğmə əgər;
 Onunla şadlanarsa,
 Qəmlənərsə ürəklər,
 Oxşayarsa insanın
Xəyalını, ruhunu,
 Azərbaycan nəğməsi
 Zənn edirəm mən onu.
 Azərbaycan torpağı,
 Öpüm, öpüm səni, gəl!
 Axı səndə görmüşəm
 Hər şeyi əvvəl-əvvəl.
 Axı səndə bilmışəm
 Nə var, nə yox dünyada.

Axı səndə görmüşəm
 Hər şeyin qəşəngini –
 Bağçaların barını,
 Çayların axarını,
 Üfüqlərin rəngini,
Dostluğunu, sədaqəti,
Sevgini, məhəbbəti.
 Səndən ayırsa belə
 Dənizlər, dağlar məni,
 Nə xoş gəlsə gözümə,
 Qoynuna bağlar məni.
 Dünya mənə xoş gəlir
 Həyatın hər bir çağı.
 Sən bir dünyasan, demək,
 Azərbaycan torpağı!

QABİL

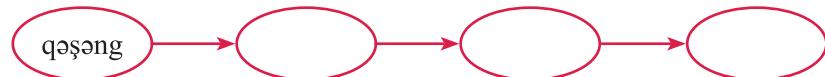

2. Mətnin bədii üslubda olmasını təsdiq edən bir neçə xüsusiyyəti göstərin.
3. Şairin müqayisələrinə diqqət yetirin. O gəzib gördüyü yerləri nə üçün məhz Azərbaycanla müqayisə edir?
4. Müasir Azərbaycanı, onun təbiətini 2–3 cümlə ilə ifadə edib şairin təsvirləri ilə uyğunlaşdırın.
5. Sxemi tamlılayın:

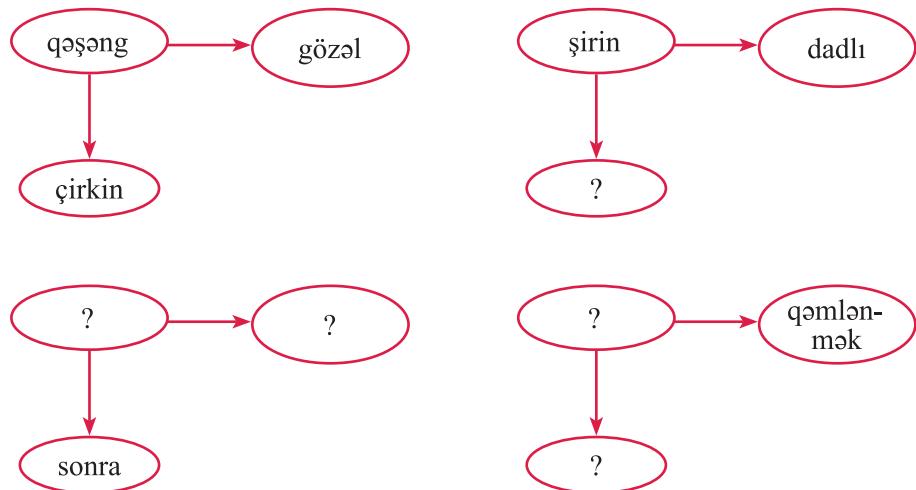
6. Şairin Azərbaycanı bir dünya hesab etməsinin, ən azı, 3 səbəbini göstərin.
7. “Şeirdən aydın olur ki, şair Azərbaycanı, bütün dünyani və insanları sevir, Yer üzündə dostluğun, mehribanlığın, səmimiliyin bərqərar olmasını arzu edir” fikri ilə razınızmı? Niyə? Bu fikir hansı misralarda daha qabarlıq görünür?

8. Aləmsən, cahansan, kainatsan sözləri “Sən bir dünyasan, demək, Azərbaycan torpağı!” misralarındaki dünyasan sözünü əvəz edə bilərmi? Niyə?
9. Sırani tamamlayın.

10. Altından xətt çekilmiş cümlələrdən hansında sinonim sözlər işlənmişdir?
11. Gök rəngdə verilmiş cümlələrdə hansı sözləri yerinə görə sinonim hesab etmək olar?
12. Mənasını bilmədiyiniz sözləri seçib onların izahını verin.
13. Məntiqi ardıcılığa əsasən davam etdirin.

Nümunə:

IV

14. Bağlar, dağlar sözlərini kök və şəkilçiye ayıran. Həmin sözlərin qrammatik mənasını müəyyənləşdirin. Şeirdə bunlardan hansı işlənmişdir?
15. Qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə durğu işaretlərinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını deyin. Həmin cümlənin quruluşuna görə növünü müəyyən edin.
16. Göl, çay, dəniz, liman sözlərini cümlədə həm ümumişlək söz kimi, həm də termin kimi işlədin.

17. Şeirdə (səh. 74) ilk iki cümlənin sxemini qurun. Həmin sxemə uyğun digər cümlələri müəyyənləşdirin.
18. Son iki cümlədə suala cavab verməyən sözlərin qrammatik mənasını deyin. Həmin sözlərin cümlədə işlənməsinin hansı rolu vardır?

19. Mətni oxuyun. “Mətn bədii üslubdadır” fikri bu mətnə aid edilə bilərmi?

Torpağı xəzinə, havası gözəl, dağı, qayası əzəmətli, gülü, çiçəyi ətirli,
gecəsi sırı, gündüzü hikmətli, övladı qeyrətli Azərbaycan!

Gözəlliyyin Səni sevənləri sevindirdi. Düşmənlərini isə kədərləndirdi.

Əzəmətin, vüqarın Səni sevənləri qürurlandırdı, qeyrətləndirdi. Düşmənləri isə qorxuya saldı. Suyunu içib çörəyini yeyənlər Sənə xəyanət etdilər.

Sən təbiətinlə nə qədər zəngin və nə qədər gözəlsənsə, Səndə yaşayan mil-lətlərinlə də bir o qədər gözəlsən. Ləzgisi, talışı, avari, tatı, ingiloyu və başqa-larını qardaş edən, bir-birlərinə qırılmaz sevgi telləri ilə bağlayan, onları azərbaycanlı edən sənin kimi müqəddəs bir vətəndə qalmaları, yaşamalarıdır.

Sən “Odlar yurdu” olmaqla bərabər, həm də “Sevgi yurdu”, “Qardaşlıq yurdu” oldun.

M.Mirbəşiroğlu

- ✓ Mətndə **sən** sözünün böyük hərfle işlənməsinin səbəbi nədir?
- ✓ Mətn “Azərbaycan torpağı” şeirindən hansı xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir?

-
20. Özünüüz xəyalən Azərbaycanın hər hansı bir tə-biət guşəsində təsəvvür edin. Düşüncələriniz əsa-sında təsviri xarakterli mətn tərtib edin.

- ✓ Mətn yazmaq üçün plan da tərtib edə bilərsiniz.

DƏNİZDƏN BÖYÜK

1. Şeiri oxumazdan əvvəl orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqları yerinə yetirin.

ORFOQRAFIYA

Hansı hərf yazılmalıdır?

- ▶ 5-ci misrada;
- ▶ 9-cu misrada;
- ▶ 10-cu misrada.

ORFOEPİYA

- ▶ Son iki misranı tələffüz qaydalarına uyğun yazın.

Dünya nə kədərli olardı,
dəniz olmasayırdı.
Dəniz düşündürür məni.
Dəniz inandırır məni
həyatın ...**ücünə**(q, g).
Dəniz aparır məni
ən uzaq,
ən heyranlı
...**əyallar**(h, x) bürcünə.
Dənizdən **sevin...**(c, ç) alıram,
dənizdən kədər alıram.
Ona baxdıqca qürurlanıram
insan olduğuma.

Həm kainata bənzərliyimə,
həm quma.
Mən dənizdən nə istəsəm, alaram
balıqdan tutmuş
şəirin möcüzəsinə qədər.
Mən dənizə nə verirəm!
Heç nə.
Mən dənizsiz qala bilmərəm
dəniz mənsiz keçinər.
Dənizlə gecə səhbətimdə
bu qərara gəlmişik:
qəlbim dənizdən böyükdür,
dəniz qəlbimdən kiçik.

Rəsul Rza

2. Mətndə mötərizədə verilmiş feilləri hansı zamanda işlətsəniz, daha düzgün olar? Altından xətt şəkilmiş feilləri geləcək və ya keçmiş zamanda işletmək mümkündürmü? Niyə?

II. Sahəsi 400 000 km², maksimal dərinliyi 1025 m, suyunun ümumi həcmi isə 77 min km³-ə yaxın olan Xəzər dənizinin suları Azərbaycan, Qazaxstan, Rusiya, Türkmenstan və İran sahillərini (*yumaq*). Adalar nəzərə alınmazsa, Xəzərin sahil xəttinin ümumi uzunluğu 6725 km-dir. Bunun təxminən 750 km-i Azərbaycan ərazisinin (*payına düşmək*). Xəzər dənizinin bu dövlətlərin iqtisadi inkişafında çox mühüm rolü olduğu danılmazdır.

Nadir və zəngin təbiyi ehtiyatları olan, Avropa və Asiyənin sərhədində yerləşən Xəzər dənizi daxili su hövzəsidir.

Xəzər dənizinin özünəməxsus təbii iqlim şəraiti vardır. Bu iqlim şəraitini Qafqaz dağlarındakı yerli hava kütlələri yaratır. İl in müxtəlif mövsümlərində okeanlarda **?** Şimal Buzlu okeanı, Atlantik okeanının şimal hissəsi və Aralıq dənizində formalışmış hava kütlələri bura daxil olur.

Xəzər dənizinin şelf zonası və dibi neft və qaz yataqları ilə zəngindir. Xəzər dənizinin sularında, xüsusən ona tökülen çayların mənsəbində çoxlu qiymətli balıq növləri var. Su-gəmi nəqliyyatı dənizin sahillərindəki müxtəlif liman şəhərlərini birləşdirir.

“Azərbaycan Respublikası Milli Atlası”ndan

- ✓ Kvadrat işarəsi qoyulmuş yerdə hansı durğu işarəsindən istifadə olunmalıdır?
- ✓ 1-ci və 2-ci abzaslarda hansı sözlər səhv yazılmışdır?

III. Xəzər! Ey nemət, bərəkət dənizim mənim! Sahilində dayanmışam, sahilində sevmişəm, sahilində şənlənmişəm. Xəstəliyim olubsa, qızılı qumun sağıldıb, dincəlib dalgalarının qoynunda səyahətlərə çıxmışam. *Sən mənim baba yurdum sən mənim damarlarında axan qanım qədər doğmasan Xəzərim dənizim mənim* Tarixlərdən əvvəlki tariximin yaşlısı dənizim! Atilladan, Tomrisdən, Pompeydən bəri sənə nə qədər adlar qoyublar. Tarixçilərin dediyinə görə, qədim yazılı abidələrdə, kitabələrdə onlarla adın var!

Sahillərindən kimlər keçib, sularında kimlər üzməyib? Neçə cahangirlər at oynadıb, nə qədər vətən oğlu-qızı azadlığını qanı bahasına müdafiə edib? İllər, qərinələr, əsrlərin odlu-soyuq nəfəsi döyəcləyib sahillərini sənin.

Səni coğrafiya kitablarında adıca “duzlu göl” adlandıranlar da olub. Amma mənim üçün, xalqım üçün Xəzərsən. Xəzərim mənim!

Əzizə Cəfərzadənin “Bakı-1501” kitabından

3. Nə üçün R.Rza qəlbini dənizdən böyük, dənizi qəlbindən kiçik adlandırır? Onun bu fikri ilə razısanızmı? Niyə?
4. Şeirdə hansı fikir yoxdur?
 - Şair Xəzərə sonsuz məhəbbət bəsləyir.
 - Xəzər zəngin sərvətlər mənbəyidir.
 - Xəzər dənizi şairi bürclərə səyahətə aparır.
 - Su həyatın mənbəyidir.
5. Sən Xəzərdən nə ala bilərsən? sualına necə cavab verərdiniz? Öz cavabınızı şairin *Mən Xəzərdən nə istəsəm, ala bilərəm, baliqdan tutmuş şeir möcüzəsinə qədər* fikri ilə müqayisə edin.
6. Cümləni tamamlayaraq suala cavab verin.
Xəzər, əslində, Bəs niyə dəniz adlanır?
7. R.Rza və Ə.Cəfərzadənin Xəzər dənizi ilə bağlı hansı fikirləri üst-üstə düşür? Hansında tarixi faktlar üstünlük təşkil edir? Niyə belə hesab edirsınız?
8. *Xəstəliyim olubsa, qızılı qumun sağaldıb* fikrini hansı faktlardan istifadə etməklə təsdiqləyə bilərsiniz?
9. Ekoloji fəlakət nədir? Xəzər dənizinin çirkənməsi ekoloji fəlakətə səbəb ola bilərmi? Fikrinizi faktlarla əsaslandırın.
10. Xəzərlə sərhəd olan dövlətlərin həmyaşidiniz olan şagirdlərinə məktub hazırlayıın. Həmin məktubda Xəzər dənizinin çirkənməsinin qarşısını almaq istiqamətində təkliflər verin.

11. Şeirdə hansı söz həm ümumişlək söz, həm də termin kimi işlənə bilər?
12. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

a su yiğib saxlamaq üçün daşdan ve s.-dən düzəldilmiş sututar

b böyük sünə sututar, dəryaça

sonradan istifadə etmək üçün su toplanılan yer

1 hövzə

2 hovuz

c mədən sükurları yatağı olan yer

d qolları ilə birlikdə çayın əhatə etdiyi sahə, dənizə, gölə yapışmış ərazi

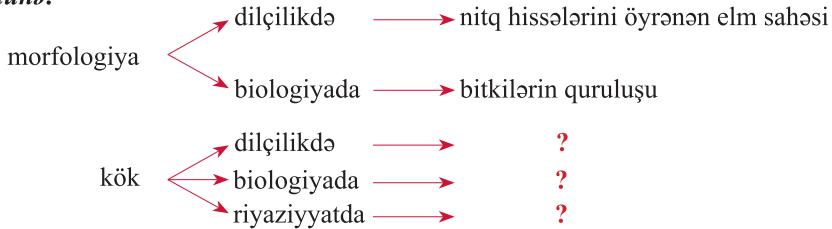
1 _____

2 _____

13. Termin nəyə deyilir? II mətdə ancaq termin kimi işlənən sözləri seçin. Ümumişləklik xüsusiyyəti olan hansı sözlər mətdə termin kimi işlənmişdir?

Dilimizdə elə terminlər var ki, onlar müxtəlif elm sahələrində fərqli mənəlarda işlənir. Verilmiş nümunədən istifadə etməklə növbəti sxemi tamamlayın və özünüz də bir neçə belə termin deyin.

Nümunə:

III

14. III mətndə fərqləndirilmiş cümlədə (səh. 79) durğu işaretlərini bərpa edin.
15. II mətnin elmi mətn olduğunu sübut edən bir neçə xüsusiyyət deyin.
16. Aşağıdakı fikirləri tamamlayın və davam etdirin.
 - Mətnində konkret var.
 - çox istifadə olunmuşdur.
17. Hər üç mətn (78–79) bir-birindən nə ilə fərqlənir? Hansı mətnin elmiliyi daha çoxdur? Fikrinizi nə ilə sübut edərsiniz?
18. *Elmi mətnlər elmi üslubda yazılmışdır* fikri ilə razısanızmı? Fikrinizi əsaslandırın.

Elmi üslub əsas üslublardan biridir. Şərh etmək, izah etmək, müəyyən bir məsələ haqqında fikir söyləmək, nəticə çıxarmaq bu üslub üçün səciyyəvidir.

Elmi üslubun əsas göstəricisi terminlərdir.

Hər elm sahəsinin özünəməxsus terminləri vardır. Məs.: *tənlik, integral, prizma (riyaziyyat), ahəng qanunu, mübtəda, söz birləşməsi, cümlə (dilçilik), vektor, qüvvə, ətalət qanunu (fizika)* və s.

Elmi üslubda yazılan əsərlərin dili çətin olur, burada qrafiklərdən, düsturlardan, mürəkkəb cümlə tiplərindən, ara sözlərdən çox istifadə olunur. Bu üslubda sözlərin çoxmənalılığına yol verilmir.

19. Aşağıdakı mətnləri dil xüsusiyyətləri baxımından müqayisə edin. İnsan sözünün hər iki mətnindəki əslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirin.

■ İnsan canlı aləmin tərkib hissəsi olub, biosferdən kənardə təbii şəraitdə və müəyyən təkamül tipinin canlı maddəsi kimi yaşaya bilməz. İnsanın aid olduğu Hominid ailəsi Yerin ekvatorial hissəsində, İnsan cinsi isə Afrikanın şərqində və Cənubi Asiyada yaranmışdır. İlk dövrlərdə Yer üzərində bir neçə homid növü mövcud olmuşdur; onlar iki yarı-mailəyə mənsub olmuşlar: avstralopiteklər və adi insanlar. Onlardan yalnız bir növ – Homo sapiyens – şüurlu insan qalmışdır. Bir sıra alımlar Homo sapiyens növünü iki yarımnövə ayıırlar: neandertal və müasir insanlar. Canlı maddənin təkamülündə planetdə bir sıra dönüş nöqtəsi olmuşdur, bu təkamül suksesiyasının sonucusu insanın (Homo sapiyens) meydana gəlməsi (peyda olması) hesab edilir. Bu hadisə canlı maddənin əmələ gəlməsi ilə müqayisədə yaxın zamanlarda, yəni 3,5–5 mln. il əvvəl baş vermişdir.

Q.Məmmədov, M.Xəlilov. "Ekologiya, ətraf mühit və insan"

■ Düz deməsəm, onda məni bağışlayın,
Üz tutaram uşaqlara, qocalara, cavanlara,
Sağlığında qiymət verin insanlara:
Yaxşılara sağ olanda yaxşı deyin,
Sağlığında yaman deyin yamanlara...

C.Novruz

20. Aşağıdakı mətnləri oxuyun. Onların elmi mətn olduğunu sübut edən cəhətləri göstərin.

■ Su canlı organizmlərin fəaliyyətində mühüm əhəmiyyətə malikdir. O, biokimyəvi reaksiyalar üçün əsas mühit, protoplazmanın vacib tərkib hissəsidir. Qida maddələri organizmdə, əsasən, su məhlulu şəklində dövr edir, bu şəkildə də organizmdən dissimilyasiya məhsulu yüksək dərəcədə xaric edilir. Su bitki və heyvan organizmlərinin əsas kütləsini təşkil edir; toxumalarda onun nisbi miqdarı 50–80%, bəzi növlərdə isə daha yüksək olur. Belə ki meduzaların bədənində 95%-ə, bir çox molyuskların toxumalarında isə 92%-ə qədər su vardır. Hüceyrədaxili və hüceyrələrarası mübadilə, hidrobiontlarda isə xarici mühitlə osmotik qarşılıqlı əlaqə suyun və onun tərkibində həll olan duzların miqdardan çox asılıdır.

Q.Məmmədov, M.Xəlilov. "Ekologiya, ətraf mühit və insan"

■ Hərəkət zamanı sürətin qiyməti dəyişərsə, belə hərəkət bərabərsürətli hərəkətdən fərqli olaraq, sürətin verilmiş sabit qiyməti ilə xarakterizə oluna bilmir. Belə hərəkət ya dəyişən hərəkətin orta sürəti, ya da ani sürəti (trayektoriyanın verilmiş nöqtəsindəki sürət adlanır) ilə xarakterizə olunur. Dəyişən hərəkətin orta sürəti gedilən yolun, maddi nöqtənin həmin yolda olma müddətinə nisbəti ilə təyin edilir:

$$V_{\text{or}} = \frac{S}{t}$$

B.Z.Əliyev. "Ümumi fizika kursu"

✓ **Sürət, qiymət, hərəkət** sözlərini cümlədə ümumişlək söz kimi işlədin.

21. Aşağıdaki qanunla tanış olun, dövlətin ətraf mühitin və Xəzərin mühafizəsi ilə bağlı həyata keçirdiyi tədbirlərdə siz də iştirak edin. (Qanun *ixtisarla verilmişdir, materialları tam şəkildə internetdən əldə edə bilərsiniz*.) Sizcə, qanun elmi üslublu mətn hesab edile bilərmi?

“Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında”

Çərçivə Konvensiyasının təsdiq edilməsi barədə

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

- I. "Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında" 2003-cü il noyabrın 4-də Tehran şəhərində imzalanmış Çərçivə Konvensiyası təsdiq edilsin.
 - II. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

İlham ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

“Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında”

CƏRCİVƏ KONVENTSİYASI

Bundan sonra “Razılığa gələn Tərəflər” adlandırılacaq Xəzəryanı dövlətlər:

Azərbaycan Respublikası

İran İslam Respublikası

Oazaxıstan Respublikası

Rusya Federasyası

Türkmenistan

Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin vəziyyətinin insan fəaliyyəti nəticəsində, həm dənizdə, həm də quruda yerləşən mənbələrdən zərərli, təhlükəli maddələrin, tullantıların və digər çirkəndiricilərin axıdılması, atılması və yerləşdirilməsi nəticəsində pişləşməsini qeyd edərək:

Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarını indiki və gələcək nəsillər üçün qorumaqdə qətiyyətli olduqlarını göstərərək;

quruda həyata keçirilən fəaliyyətin Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinə ziyan vurmamasının təmin edilməsi zərurətini etiraf edərək;

Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi probleminin dəniz ətraf mühiti və onun səciyyəvi hidroqrafik və ekoloji xüsusiyyətləri üçün təhlükə törətdiyini dərk edərək;

Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsinin əhəmiyyətini bir daha təsdiq edərək;

Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin qorunması və mühafizəsi məqsədilə Raziliga gələn Tərəflərin öz aralarında və müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığının əhəmiyyətini etiraf edərək:

asağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

I. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Terminlərdən istifadə

Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün aşağıdakı terminlərdən istifadə ediləcəkdir:

Fəaliyyət planı – Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi və davamlı inkişafı üzrə fəaliyyət planı;

Tullantı – dəniz ətraf mühitinə Xəzər dənizindəki gəmilərdən, uçan aparatlar dan, platformalardan, yaxud digər sünü qurğulardan tullantı və ya digər material ların qəsdən atılması və yaxud gəmilərin, uçan aparatların, platformaların və digər sünü qurğuların Xəzər dənizində qəsdən batırılması;

Çirkənmə – bioloji ehtiyatların və dəniz canlılarının həyatı, insan sağlamlığı üçün təhlükə törədən və ya törədə biləcək və Xəzər dənizinin hüquqauyğun istifadəsinə maneə yaradan və ya yarada biləcək maddələrin, yaxud enerjinin insan tərəfindən birbaşa və ya dolayı yolla dəniz ətraf mühitinə daxil edilməsi;

Quruda yerləşən mənbələrdən çirkənmə – quruda yerləşən bütün nöqtəvi və səpələnmiş mənbələrdən su və ya hava vasitəsilə dənizin çirkənməsi, yaxud bila vasitə sahildən və qurudan tunel, boru kəməri, yaxud başqa bir yolla çirkəndirici maddələrin istənilən yolla dəniz ətraf mühitinə atılması;

İnvaziv yad növlər – meydana gəlməsi və yayılması Xəzər dənizinin ekosisteminə və ya bioloji ehtiyatlarına iqtisadi və ya ekoloji zərər vura biləcək köçmə növlər deməkdir.

Maddə 2. Məqsəd

Bu Konvensiyanın məqsədi Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin çirkənmədən qorunması, o cümlədən Xəzər dənizinin bioloji ehtiyatlarının qorunması, mühafizəsi, bərpası, davamlı və səmərəli istifadə edilməsindən ibarətdir.

Maddə 3. Tətbiq sahəsi

Bu Konvensiya, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi və quruda yerləşən mənbələrdən çirkənmə nəzərə alınmaqla, onun dəniz ətraf mühitinə tətbiq edilir.

II. ÜMUMİ ÖHDƏLİKLƏR

Maddə 5. Prinsiplər

Bu Konvensiyanın məqsədinə nail olmaq və onun müddəalarını yerinə yetirmək üçün Razılığa gələn Tərəflər öz fəaliyyətlərində aşağıdakıları rəhbər tuturlar:

a) ehtiyat tədbirlər görmək prinsipini; bu prinsipə əsasən, Xəzər dənizinin ətraf mühitinə ciddi və ya dönməz təhlükə yaranarsa, dəyəcək zərərin qarşısını almaq üçün səmərəli tədbirlərin təxirə salınmasında tam elmi əsasların olmamasına istinad etmək səbəb kimi istifadə edilə bilməz;

b) “çirkəndirən ödəyir” prinsipini; bu prinsipə əsasən, çirkəndirən çirkənmənin qarşısının alınması, onun azaldılması və ona nəzarət də daxil olmaqla, əlaqədar tədbirlərin görülməsi ilə bağlı xərcləri ödəyir;

c) Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin çirkənməsi barədə məlumatın əldə edilməsi prinsipini; bu prinsipə əsasən Razılığa gələn Tərəflər müvafiq məlumatları bir-birinə tam həcmidə təqdim edirlər.

III. ÇIRKLƏNMƏNİN QARŞISININ ALINMASI, AZALDILMASI VƏ ONA NƏZARƏT

Maddə 7. Quruda yerləşən mənbələrdən çirkənmə

1. Razılığa gələn Tərəflər Xəzər dənizinin quruda yerləşən mənbələrdən çirkənməsinin qarşısını almaq, azaltmaq və ona nəzarət etmək üçün bütün müvafiq tədbirləri görürələr.

2. Razılığa gələn Tərəflər bu Konvensiyaya Xəzər dənizinin quruda yerləşən mənbələrdən çirkənməsinin qarşısının alınması, azaldılması və ona nəzarət üzrə əlavə tədbirləri nəzərdə tutan əlavə protokolların hazırlanmasında əməkdaşlıq edirlər. Həmin protokollar, o cümlədən aşağıdakı tədbirləri nəzərdə tuta bilər:

a) aztullantılı və tullantısız texnologiyaların tətbiqi vasitəsilə çirkəndirici maddələrin mənbədə qarşısını almaq, azaltmaq və onlara nəzarət etmək;

b) çirkənmənin qarşısının alınması, azaldılması və ona nəzarət edilməsi üçün Razılığa gələn Tərəflərin səlahiyyətli milli orqanları tərəfindən quruda yerləşən nöqtəvi mənbələrdən tullantı sularının axıdılmasının lisenziyalasdırılması;

c) tullantı sularının axıdılmasının ekoloji cəhətdən əsaslandırılmış texnologianın tətbiq olunmasının təşviqinə əsaslanan lisenziyalasdırılması;

d) daxil olan suyun keyfiyyəti, yaxud Xəzər dənizinin təsirə məruz qalmış ekosistemi tələb etdiyi hallarda bu Konvensiyaya əlavə protokollara müvafiq olaraq bu maddənin (b) və (c) yarımbəndlərində nəzərdə tutulmuş tələblərdən daha sərt tələblərin müəyyən edilməsi;

e) şəhər tullantı sularının müxtəlif təmizləmə növlərinin, o cümlədən zəruri olduqda mərhələlərlə tətbiq edilməsi;

f) sənaye və kommunal mənbələrdən üzvi maddələr axınıni azaltmaq məq-sədilə ekoloji cəhətdən əsaslandırılmış ən yaxşı mümkün texnologiyaların tətbiq edilməsi;

g) səpələnmiş, o cümlədən kənd təsərrüfatı mənbələrindən üzvi maddələrin və təhlükəli maddələrin axınıni məhdudlaşdırmaq üçün ən yaxşı ekoloji təcrübəyə əsaslanan müvafiq tədbirlərin inkişaf etdirilməsi və həyata keçirilməsi;

h) sahildə yerləşən və Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinə mənfi təsirini davam etdirən bəzi çirkənmə mənbələrinin konservasiyası və tam ləğv edilməsi üzrə tədbirlər.

**Azərbaycan Respublikasının müəyyən etdiyi qanunlara
əməl etmək hər birimizin vətəndaşlıq borcudur.**

22. "Şəhər bulvarları" mətnini oxuyub məzmununa münasibət bildirin.

Sahil bulvari şəhərin ən iri bulvarı idi. Dəniz havası almaq və yayın isti aylarında sərinlənmək üçün sahildə bulvar yaradılması Bələdiyyə idarəsini çoxdan düşündürdü. Bu barədə ilk addım 1909-cu ildə atılmışdır. Bulvarın salınması təşəbbüsçüsü Bakının görkəmli mühəndisi Məmmədhəsən Hacınski olmuşdur. Hacınski bu illərdə Bələdiyyə idarəsində inşaat şöbəsinə başçılıq edirdi. Onun səyi ilə bulvarın salınması məsələsi Dumandan iclasına qaldırıldı. Duma bu iş üçün 60 min manat vəsait ayırmayı qərara aldı. Hacınski şəhər memarlarından Adolf Eyxerin yaxından köməyi ilə bulvarın salınması layihəsinin hazırlanması ilə məşğul oldu. Onlar təkcə bulvarın salınması, orada meyvə və bəzək ağaclarının əkilməsini deyil, qəşəng pavilyon və binaların tikilməsi barədə də müsabiqə elan etdilər. Müsabiqədə 30 nəfərədək memar və mühəndis iştirak edirdi. Müsabiqədə birinci mükafatı memar Q.M.Termikelov almışdı. Şəhər idarəsi bulvarın salınması, orada pavilyonların, restoran və dəniz hamamının tikilməsi ilə sahilin yalnız gözəlləşməsini deyil, eyni zamanda əldə edilən gəliri də nəzərdə tuturdu. Bulvarın yaradılması şəhər idarəsini daha bir çətin məsələ ilə qarşılaşdırılmışdı. Bu da məhəllələrdən dənizə doğru çirkab sularının axıdlılması idi.

Qılman İlkinin "Bakı və bakılılar" kitabından

✓ Sizcə, şəhər idarəsi bu məsələni necə həll edə bilərdi? Müasir dövrdə bu məsələ necə həll olunur?

23. Şəkillərdən istifadə etməklə mətn tərtib edin. Mətni hansı üslubda tərtib edəcəyinizi özünüz düşünün. Mətn tərtib etmək üçün 87-ci səhifədə verilmiş plandan istifadə edə bilərsiniz.

Plan

- Dənizkənarı bulvarın müasir görkəmini təsvir edin, fikirlərinizi “Şəhər bulvarları” mətni ilə əlaqələndirib bütün dövrlər üçün aktual olan məsələyə münasibət bildirin;
- Xəzər dənizini təsvir edin;
- Xəzər dənizinin gözəlliyini tərənnüm edin;
- Verilmiş şəkilləri iki istiqamətdən təsvir edin:

Bizə gözəllik
bəxş edən Xəzər

Çirkəndirdiyimiz
Xəzər

- ✓ Tərtib edəcəyiniz mətndə “Biz Xəzərimizi qorumaq üçün nə edirik” sualına cavab verməyə çalışın.
- ✓ Tərtib etdiyiniz mətnin və “Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasının üslubunu müqayisə edin.

Məktəbinizdə “Xəzərimizi mühafizə etmək üçün nə etməliyik” mövzusunda dəyirmi masa keçirin.
Dəyirmi masada müzakirələr təşkil edin, problemin həlli yollarını təklif edin.

Yazıla-
rinızın orfo-
qrafik və qram-
matik cəhətdən
düzgün olmasına
diqqət yetirin.

Bölgələrdə yaşı-
yan şagirdlər!

Yaşadığınız ərazidə göl, çay, mineral sular, bu-
laqlar haqqında maraqlı məlumatlar toplayıb təqdi-
matlar hazırlayın, kiçik mətnlər şəklində sosial şəbə-
kələrdə yerləşdirin.

QARTAL

(nağıll-hekayə, ixtisarla)

Qartal **havada** qanad açıb məğrur-məğrur süzürdü. İndi doğma yurd onu daha
çox çəkirdi. Baxdıqca doymaq bilmirdi bu yerlərdən. Elə diqqətlə baxırdı ki, sanki
 (...) hər qarış torpağını, daşını belə yaddaşına həkk edib, özü ilə bərabər əbədiyyətə
 aparacaqdı. Ona görə də gücü (...) tükənənə qədər uçmaq istəyirdi. Arabir amansız
 əcəl haqqında düşüncələr könlünü (...) sıxsa da, doğma yurdun füsunkarlığı, əzə-
 məti qəlbini dağa döndərirdi. Qartal fəxr edirdi. O, fəxr edirdi ki, belə əsrarəngiz
 bir yurdda dünyaya göz açıb, boy-aşa çatıb və burada da ömrünü bağışlayır.

Qartalın gəlişi ilə quşların bir-birinə qarışmış səs-küyü kəsildi. O, uca
 qaya başındaki sevimli yerinə qondu. Kənarları sildirrim olan bu
 yalçın qaya Çənlibelin ən hündür (...) yeri idi. Bu-
 radan hər tərəf əl içi kimi aydın görünürdü.

Adəti üzrə Qartalı birinci Şahin qarşılıdı

Ey ulu şahımız göy üzü aydındırmı

İlk dəfə idi, Qartal bu suala cavab verə bilmədi. Dərk edirdi ki, ucsuz-bucaqsız
 səmalar artıq onun üçün əlçatmazdır. İllər uzunu ənginliklərin döşünü dələn sıvri
 qanadları bir də heç vaxt səmanı yarmayacaq. Qartal bu sonuncu (...) uçuşunda
 doğma yerləri doyunca seyr edərək vidalaşmışdı. İndi ömrünün son anlarını dostla-
 rının arasında sakitcə keçirə bilərdi.

Qartalın nəzərləri (...) üfüqlərdə dolaşırıldı. Baxışlarından yenilməz vüqar, qürur
 duyulmaqdır idi. Dağlar sakını məğrur duruşu, iti baxışı ilə hamını heyran qoyurdu.

Ortalığa çökmüş sual dolu sükut Qartalın gur səsi ilə dağıldı. Səsinin gücü dağı-
 daşı lərzəyə salırdı:

– **Ey əziz dostlar, azad quşlar! Həyat, həqiqətən, şirindir.** Hərə yalnız bir kərə
 gəlir bu həyata. Və hər kəsdən sonra bu dünyada iki ad qalır: birincisi, onu sağlı-
 ığında çağırıqları ad, ikinci adı isə hər kəs gördüyü əməllərinə görə qazanır və bu
 adla da ölümündən sonra yad edilir. Mən bütün ömrüm boyu səmamızın aydınılığı

üçün çalışmışsam. İstərdim ki, məndən sonra da sizin – azad quşların belə aydın və təmiz səması olsun...

Son kəlmələri söyləyəndə Qartalın səsi xırıldasa da, Goyərçindən başqa, ətrafdakılar bunu, demək olar ki, heç hiss etmədilər də.

Səsi yenə də dağı-daşı yerindən oynadan Qartalın xırıltısını eşidərkən kədərlə-nən Goyərçinin qəlbində məftunluqla yanaşı, gizli bir qıbtə hissi də oyanmışdı: doğrudan da, qartal kimi yaşınan bir gün qarğanın taleyindəki üç yüz ildən qat-qat üstün idi. Goyərçin bunları bütün varlığı ilə dərk etdikcə qəlbini fərhdən ucunurdu. Sevinirdi. Sevinirdi ki, nə yaxşı ki bu dağların Qartalı vərmış. Yoxsa qəribəsəyərdi dağlar.

Sadiq Zamanın “Qızıl balıq” kitabından

- Mətnin məzmunu ilə bağlı 3 sual tərtib edin.

- 1-ci cümlədə qırmızı rəngdə verilmiş sözü aşağıdakılardan hansı ilə əvəz etmək olar?
səmada, göydə, asimanda
- Mötərizədəki nöqtələrin yerinə əvvəlki sözlərin elə sinonimlərini seçin ki, məzmunu xələl gəlməsin.

- Altından xətt çekilmiş cümlələrdə söz sırasını bərpa edin. Cümlələri müqayisə edin.
- Kursivlə verilmiş hissədə durğu işaretlərini bərpa edin. Vasitəsiz nitqin sxemini əsasən həmin cümlələrin sxemini qurun.
- Tünd şriftlə verilmiş cümlədə durğu işaretlərinin düzgün işləndiyini əsaslandırın.
- Məndən aşağıdakı sxemlərə uyğun tabeli mürəkkəb cümlələri seçin.

+ ki, +

, +

+ sa da, +

- Qartal haqqında məlumat toplayıb kiçik elmi təqdimat hazırlayıın. Hekayədə rast gəldiyiniz hansı faktlar elmi təqdimatda da öz əksini tapdır?

Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən (ixtisarla)

Baxıram dünyanın bu gərdişinə
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.
Fələk rəvac verdi namərd işinə
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.

Torpaqda haqqı var axan qanın da,
Bir nərin qolları düşüb yanında.
Müqəddəs Şəhidlər xiyabanında
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.

Yanmadım ömrümdən keçən illərə
Baxıb məzarlarda solan güllərə.
Söykəyib üzümü qərənfillərə
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.

Dünyanın sükutu bu daş qəfəsdə
Köksümdə qövr edib hicqiran səs də.
Toy libası geymiş bu qəbrin üstə
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.

Ali Mustafayev

Şəhidlər xiyabanına gedirsizmi? Şəhidlərin qəbri önünde nə düşünürsünüz?

Elə
hesab edin
ki, sizə 20 Yanvar
hadisəleri ilə bağlı
məqalə yazmaq
(tədbir hazırlamaq)
tapşırılıb.

Yazının
oxunaqlı və
düşündürçü ol-
ması üçün nə edə-
diniz? Həmin tarixi
faciəni necə
təqdim edərdi-
niz?

At o qara örپئى!

Gecədən yağan qar, az qala, dizə çatırdı. Hər tərəf dumağ idi. Ağacların budağına ağırlıq edən qar bəzi budaqları sindirmişdi.

Ağ qarın üstünə düşən qara bir örپئى külək o tərəf-bu tərəfə aparırdı. Qara örپئى hərdən ağacların gövdəsinə ilisir, sonra yenə açılıb küləyin istiqamətində gedirdi. Şaxta qılinc kimi kəsirdi.

Ağsaçlı qadın yaşına yaraşmayan iti addımlarla gedirdi. Hara getdiyini təkcə özü bilirdi. Küçədə heç kim yox idi. Külək və yağan qar onun üzünə çırpılır, getməsinə mane olurdu. Qadın bütün qüvvəsini toplayıb inadla addımlayırdı. Uzaqda hündür hasardan boylanan qara mərmərlər görünməyə başlandı. Ana addımlarını bir az da yeyinlətdi. Hiss edirdi ki, nəfəsi çatmir, zorla nəfəs alır. Ana piçilti ile öz-özünə dedi: "Çatmışam, lap az qalıb. Darvazaya çatsam, rahat nəfəs alaram".

Amma güclü külək onun darvazaya çatmasına mane olurdu. Ana irəlilədikcə külək onu geri atır, yolunu çətinləşdirirdi. Nəhayət, ana dəmir darvazaya çatdı. Məzarlığa daxil olanda bir an onu vahimə hissi bürüdü. Sonra özünə təselli verib dedi:

– Burada yatanlar hamısı mənim balalarımdır, nədən vahimələnirəm ki...

Ana yorğun addımlarla məzarların arası ilə keçib oğlunun mezarına yaxınlaşdı. Bir müddət sakitcə dayanıb qara mərmərdən ona baxan oğlunun gülümşər surətinə tamaşa etdi. Sonra başdaşına yanaşıb onu tumarladı, yavaşça piçildədi:

– Üşüyürsənmi?

Ana biliirdi ki, sualının cavabı olmayıcaq. O, əlləri ilə sinə daşının üstünə yağan qarı təmizlədi. Dəsmalını çıxırb mərmərin üzərində olan şəkli sildi. Sonra dodaqlarını lap şəkər yaxınlaşdırıb piçilti ilə dedi:

– Bu gündən qara örpeklə vidalaşdım. Onu küləyin səmtinə tulladım, daha heç vaxt başıma qara örpek bağlamayacağam. Bu gündən mən yasdan çıxdım. Sənin məzarına and içirəm ki, bize qara örpek örtdürenlərin qara gününü görənə qədər başıma qar kimi ağ örpek bağlayacağam. Qoy düşmən bizi başı qaralı görüb sevinməsin! Ağ örpek bağlayaq ki, ağ günə çıxaq!

Ana bu sözleri deyib oğlunun şəklini öpdü və sakitcə məzarlıqdan çıxb kəndə tərəf getməyə başladı. Külək hələ də əsirdi. Əsən güclü külək özü ilə qara bir örپئى getirib məzarlığın dəmir darvazasına ilışdirmişdi...

Gülarə Munis

"Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən" şeiri ilə "At o qara örپئى" hekayəsinin məzmununu qarşılaşdırın.

Baş vermiş faciədən
kədərlənən şair

Kədər rəmzi olan
qara örپئini atan Ana

Obrazları müqayisə edin. Sizcə, müqayisə hansı baxımdan aparılmalıdır?

- 1 MƏTN**
- 2 UŞAQ QALMAQ İSTƏYİRƏM...**
- 3 MƏNİ XALQIMIN DİLİNDE DANIŞDIR**
- 4 BİR ANA QUCAĞINDA BİR KÖRPƏ APARIRDI**
- 5 PƏNCƏRƏ**
- 6 BİLMƏK ƏN BÖYÜK XƏZİNƏDIR**
- 7 NOBEL MÜKAFATI ALMIŞ İLK AMERİKALI QADIN**
- 8 MİLLƏTİN XEYİRXAH ANASI**

İnsan və cəmiyyət

İnsanları sevməyi bacarırsansa...

Bir nəfər məşhur cərrah Albert Şveytzerdən:

– Əgər cərrah olmasaydınız, özünüzü insanlara necə həsr edərdiniz? – deyə soruşdu.

Şveytzerin cavabı isə bu idi:

– Əgər insanları sevməyi bacarırsansa, peşənin nə əhəmiyyəti var? Əgər insanları sevməyi bacarmırsansa, peşənin nə əhəmiyyəti var?..

- *Cərrahın fikrinə münasibət bildirin. Onun cavabında hansı hikmət gizlənmişdir? Peşə ilə insana olan hörmət və məhəbbətin nə kimi əlaqəsi vardır?*

Bölmədəki mətnlərlə tanış olarkən aşağıdakı sualları cavablandırmağa çalışın:

- *Nə üçün bölmə “İnsan və cəmiyyət” adlandırılmışdır?*
- *İnsanın cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqələri necə qurulur?*

Fikirləri oxuyub müzakirə edin.

Vaxtınızın bir hissəsini digər insanlara yardım etmək üçün ayırın. Başqasına qarşılıqsız olaraq nə isə edərkən nə qədər çox şeyə sahibləndiyinizi və yardımın necə də zövqverici bir iş olduğunu anlayırsınız.

Xeyriyyə işlərində fəal olun.

Gələcək haqqında düşünərkən böyük planlar qurmaqdan qorxmayın. Uğursuzluqlarla rastlaşsanız da, geri çəkilməyin. Çətinliklər və xoşagəlməz hadisələr sizi yolunuzdan saxlamasın, çünki sizin yerinə yetiriləsi daha vacib məqsədləriniz var.

Böyük planlar qurun.

Gözlerinizi qapayın, məşgül olmaq istədiyiniz işlərlə həzirdə məşgül olduğunuzu təsəvvür edin. Əgər qalib idmançı olmaq istəyirsinizsə, özünüüz idman zalında məşq edmiş kimi təsəvvür edin. Əgər müəllim olmaq istəyirsinizsə, özünüüz sinifdə dərs keçən sevimli müəllim kimi təsəvvür edin və s.

Gələcəyinizi təsəvvür edin.

10-12 cümlə ilə istədiyiniz gələcək həyatınızı yazın: nə ilə məşgül olacaqsınız, harada yaşayacaqsınız? Əldə etdiyiniz uğurdan necə faydalanacaqsınız? Ancaq yazılarınıizi gələcək haqqında deyil, artıq həmin gələcəkdə yaşayır-mış kimi yazın.

Şəxsi həkayənizi yazın.

Amerikanın motivasiya üzrə tanınmış eksperti Ceyson Qarsia motivasiyanı uğur qazanmanın bir pilləsi hesab edir və bununla bağlı məsləhətlər verir.

Təmizliyə
riyət
edin.

Təmiz və rahat iş yeri, ev, ofis (və həyat!) yuxarı qalxmaq üçün əsas tələblərdən biridir. Ətrafdakı zir-zibil öz daxili-mizin çirkənməsinə gətirib çıxarıır. Həyatınızı qaydaya salsanız, hər bir gününüz daha aydın və enerjili keçər.

Həmfikir-
lərinizi tapın.

Ətrafiniza baxın, öz üzərində çox işləyən bir dostunuz varmı? Həmfikirlərinizi axtarıb tapın. Qarşılıqlı dəstək, məs-ləhətlər və kömək hər birinizə öz məqsədinizə çatmaqdə yardımçı olacaq.

Uğur
hekayələri
oxuyun.

Sizi əhatə edən insanların uğur hekayələri ilə tanış olun. Adı qəzətdə sizi motivasiya və gələcək addımları atmaqdə kömək edə biləcək onlarla hekayə tapmaq olar. Kitabxana və internetdə qeyri-adi uğurlar əldə etmiş insanlar haqqında istədiyiniz qədər kitab və məqalə tapa bilərsiniz.

Gəzintiyə
çixın.

Yaşadığınız yerin ətrafında gəzin və ya avtomobilə gəzin-tiyə çıxın, fikrinizi problemlərdən yayındırın. Gəzinti fikr-lərin aydınlığı üçün ən yaxşı vasitədir.

Yeni biliklər
öyrənin.

Bu ən əsas məsləhətdir. Həmişə öyrənməyə çalışın. Sizin üçün maraqlı olan hər bir şey haqqında oxuyun, qulaq asın və öyrənin. Sizdən nə isə soruşanda “bilmirəm” deməyin, “hələ öyrənməyə macəl tapmamışam”, – deyərək yenilikləri öyrənməyə cəhd edin.

UŞAQ QALMAQ İSTƏYİRƏM...

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

- Mətndə göy rəngdə verilmiş söz-lərdən hansı defislə yazılımalıdır?

ORFOEPİYA

- Misraların sonunda *-acaq²* şəkilçili feillərin tələffüzünə diqqət yetirin.

Əgər bir gün yolunuzu itirsəniz, bir uşağın gözlərinin içində baxın. Çünkü bir uşağın bir yetkinə hər zaman öyrədə biləcəyi üç şey vardır:

1. Səbəbsiz yerə xoşbəxt olmaq;
2. Hər zaman məşğul ola biləcək bir şey tapmaq;
3. Əldə etmək istədikləri üçün var gücü ilə çalışmaq.

Paulo Koelyo, Braziliya yazıçısı

Dizlərim qanayacaq deyə, ağaclarla çıxmayağamsa...

Məni isladar deyə, (*yağışdan, qardan*) qorxacağamsa...

Qar dənəciklərinin üzümə toxunmasından sevinməyəcəyəmsə...

Göy üzündəki ulduzlara heyran qalmayağamsa...

Balıqların nəfəs almadan suda necə üzdüklərinə heyrətlənməyəcəyəmsə...

Bir tirtilin necə kəpənək olması məni düşündürməyəcəksə...

Uzun?uzadı suallar verməkdən bezəcəyəmsə...

Əllərim kirlənəcək deyə, qumdan qala (*qurmayacağamsa, tikməyəcəyəmsə*)...

Quşları **oxşamaqdan** doyacağamsa...

Buludların məni ən uzaq diyarlara apara biləcəyinə inanmayacağamsa...

Ayın sırf gecə uşaqlar qorxmasın deyə, doğduğunu düşünməyəcəyəmsə...

Anama yol kənarından çıçək dərməyi unudacağamsa...

Böyük (ürək, köniül, qəlb) şəkli çəkdiyim kağızları **qeyri?adi** bir şey kimi atama göstərməyəcəyəmsə...

Nənəmlə **diz?dizə** oturub saatlarla söhbət etməyəcəyəmsə...

Bayramları neçə gün əvvəldən böyük bir **həyəcanla** gözləməyəcəyəmsə...

Ac pişik balasını doyurmaq üçün bütün “**var?dövlət**”imi verməkdən çəkinəcəyəmsə...

Dostlarım arasında ciblərindəki pula görə fərq qoyacağamsa...

Hər?gün yeni bir şey öyrənməkdən əl çəkəcəyəmsə...

İncikliklərim, küskünlüklərim uzanacaqsa...

Ətrafımı şübhələr, qorxular bürüyəcəksə...

Haqlı da olsam, susmağa səbrim olmayacaqsa...

Həyatın “qara rəngləri”nə dözə bilməyəcəyəmsə...

Hər gecə məni, dünyani və bütün insanları ilanlardan, əqrəblərdən, **bir?də** qaranlıqlardan qorusun deyə, Allaha dua etməyəcəyəmsə...

Yalnız mənə yaxşılıq edənləri “sevəcəyəmsə”... (*böyüümək, yekəlmək*) istəmirəm, uşaq qalmaq istəyirəm. **Həm?də** yaşılm neçə olursa-olsun, uşaq qalmaq istəyirəm...

1. Mətni oxuyun, məzmununu “Uşaq qalmaq istəyirəm” mətninin məzmunu ilə müqayisə edin. Eyniliyi müəyyənləşdirin.

Uşaq ailənin sevinci, fərəhi və ümid daşıyıcısidir. Nəslin, soyun davamı, ailə ocağının istiliyi daha çox onun varlığına bağlıdır. *Ana və ata bir-birinə uşaq vasitəsilə yenidən bağlanırlar: uşaqın sevinci onları sevindirir, üzüntüsü də kədərləndirir.*

Sevgi və şəfqəti ilə uşağı sevindirən, üzünü güldürən, qəlbini nəşələndirən valideynlər olduğu kimi, onunla sərt davranışın incə qəlbini incidən, tez-tez təhdid edərək küsdürən, qorxudan ata-analar da az deyil. Bəs tərbiyədə sevgi və qorxunun yeri necə olmalıdır? **Ümumiyyətlə, tərbiyə daha çox qorxununmu, yoxsa sevgininmi üzərində qurulmalıdır?** **Madam ki tərbiyə uşaq yetişdirmə sənətidir, bəs bu sənətin sənətkarı öz vəzifəsini sevgi, yoxsa qorxu iləmi yerinə yetirməlidir?**

Uşaq bir əmanətdir. Pak qəlbi, tərtəmiz ruhu, saf duyğuları, aydın zəkası ilə möhtəşəm bir aləmdir. Bu əmanətin sağlam yetişməsi, şəxsiyyətinin düzgün formalashması, həyat yolunda vüqarla hədəflərinə qovuşması, nailiyyətlərə çatması öncə doğru tərbiyəsinə, sonra da təliminə bağlıdır.

Ağa Hacıbəylinin “Tərbiyədə qoşa qanad: sevgi və qorxu” məqaləsindən

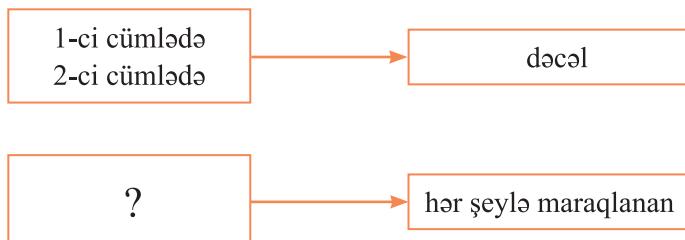

- ✓ J.Sesbornun “Sevgi görməyən uşaq uşaqlığını yaşaya bilmir. O, müdafiəsiz böyüye çevrilir” fikri ilə razısınız mı?
- ✓ Kursivlə fərqləndirilmiş cümlədə qoşa nöqtə işarəsinin işlənmə səbəbini deyin.
- ✓ Mətndə tünd şriftlə verilmiş cümlədə hansı söz tələffüz formasındadır?
- ✓ Qırmızı rəngdə olan cümlədəki fikri müzakirə obyektinə çevirin. Siz bu suala necə cavab verirdiniz?

2. Epiqrafla (səh. 96) mətnin məzmununun əlaqəsini əsaslandırın.
3. Sizcə, mətn böyüklerin, yoxsa kiçiklərin dilindən verilmişdir?
4. Mətnə (səh. 96) münasibət bildirin. Mətn uşaqların daxili ələmini necə xarakterizə edir? Həmin xüsusiyyətləri seçib yazın. Cavablarınızı mətndən götürülmüş nümunələrlə əsaslandırın.

Nümunə:

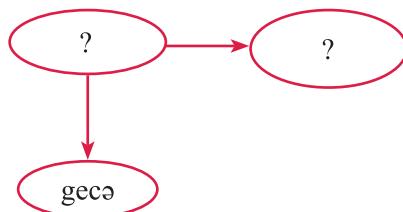
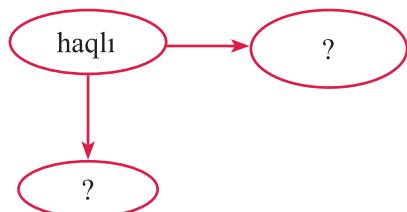
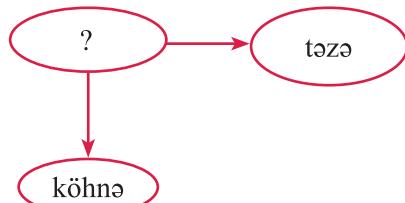
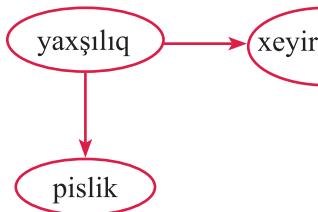

5. Mətnin (səh. 96) tipini müəyyənləşdirin.
6. Mətnin (səh. 96) bədii üslubda yazılıdığını demək olarmı? Niyə?
7. Mətnin (səh. 96) dili üçün xarakterikdir:
 - elmilik
 - obrazlılıq
 - aydınlıq
 - konkrektlik
8. Hansı hikmətli kəlam mətnin məzmunu ilə səsleşir?
 - Uşaqlıq görməyən insan gələcəkdə pis vətəndaş olacaq. (*F.Dostoyevski*)
 - Övladlarınızı dövrümüz üçün deyil, onların dövrü üçün yetişdirin. (*Həzrət Əli*)
 - Uşaqların nəsihətdən çox yaxşı nümunəyə ehtiyacı var. (*J.Jubert*)
 - Uşaqlar olmasa idi, insanlığı bu qədər sevə bilməzdik. (*F.Dostoyevski*)
 - ✓ Özünüz də belə aforizmlər, atalar sözləri toplayıb qəzet maketinəndə yerləşdirin.

9. Qırmızı rəngdə verilmiş sözün (səh. 96) mətndəki mənası nədir?
 - a) bənzəmək
 - b) əzizləmək
10. Mətndə (səh. 96) mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənsə, daha düzgün və dəqiq olar?

11. Məninqi ardıcılığa əsasən davam etdirin.

12. *Böyük* sözünü həqiqi və məcazi mənada cümlələrdə işlədin. Mətnədə (səh. 96) altından xətt çəkilmiş cümlədə həmin söz hansı mənədadır?

13. *Göy üzündə* ifadəsi *göy üstündə* işlənərsə, hansı normanın tələbi pozular?

14. *Diyar, şəhər, respublika, vilayət* sözlərinin leksik mənalarını oxlarla düzgün birləşdirin.

IV

15. Sizcə, cümlələrin (səh. 96-97) sonunda qoyulan üç nöqtə işarələrindən düzgünmü istifadə olunmuşdur? Fikirlərinizi əsaslandırın.
16. Mətndə (səh. 96) çərçivədə verilmiş sözlərin qrammatik mənasını fərqləndirin.
17. "Uşaq qalmaq istəyirəm" mətnində (səh. 97) tünd şriftlə verilmiş cümlədə hansı norma pozulmuşdur?
18. Sizcə, mətndə neçə cümlə vardır? Həmin cümlələrin sonunda hansı durğu işarəsi çatır?
19. Mətnin son cümləsinin tabeli, yoxsa tabesiz mürəkkəb cümlə olduğunu deyin, cümlənin sxemini qurun.

20. Verilmiş söz, söz birləşmələri və cümlələrdən istifadə etməklə mətn tərtib edin. Mətni elə tərtib edin ki, bədii üslubda olmasın. Təsvir etdiyiniz hadisələrə öz münasibətinizi də bildirin.

oyuncaq mağazası, balaca qız, imkanlı ailənin uşağı olmaq, atası ilə oyuncaq mağazasına getmək, rəngarəng oyuncaklar; gəlincik, oyuncağın alınması üçün pulunun uyğunluğu, mağazadaki kasib oğlan uşağı, qarşılaşmaq, oğlanın oyuncaq almaq arzusu, çarəsizlik, boyama kitabları, yaxınlaşmaq, cassaya pul ödəmək, mininci müştəri, oğlanın sevinci, səxavətli qız, xoşbəxtlik.

Cümlələr:

Qız: Ata, əlimdəki pullar bu gəlinciye çatar?

Oğlan: Ata, əlimdəki pullar bu oyuncağa çatar?

Kassadakı qız: Bu günün mininci müştərisi kimi bu hədiyyəni qazandınız.

Ata: Qızım, bunu nə üçün etdin?

Qız: Bu pulu mənə verəndə "səni ən çox xoşbəxt edən bir şeyi al" demədinmi?

Plan

- Oyuncaq mağazasında imkanlı ata və qız;
- Oyuncaq mağazasında imkansız ata və oğul;
- Qızın ata ilə oğulun danışığını eşitməsi;
- Atanın oğluna boyama kitabı alması;
- Qızın kassadakı qızla “işbirliyi”;
- İstədiyi oyuncaya sahib olan oğlanın hədsiz sevinci;
- Xoşbəxt qız;
- Hadisəyə münasibətiniz;
- Son sözünüz.

İSTİQAMƏT:

- Məqsəd və intonasiyaya görə sadə cümlənin növlərindən;
- Tabesiz və tabeli mürəkkəb cümlələrdən;
- Səbəb-nəticə əlaqəli cümlələrdən;
- Vasisəli və vasisəsiz nitqli cümlələrdən;
- Birləşdirmə və qarşılaşdırma bağlayıcılarından və s.

istifadə edə bilərsiniz.

- ✓ Yazdığınız mətnlər içərisində seçim edib ən yaxşı mətni qəzet maketinizdə yerləşdirin. Oxucularınızı müzakirəyə dəvət edin.

Mətndə əsas xətt:

Xoşbəxt olmağın ən yaxşı yolu başqasını sevindirməkdir.

MƏNİ XALQIMIN DİLİNDE DANIŞDIR

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Hansi səhv yazılmışdır?

- qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə
- 1-ci abzasın son cümləsində
- altından xətt çəkilmiş cümlədə

ORFOEPİYA

Tələffüzü verilmiş sözlerin mətnindən düzgün yazılışını tapın.

➢ [çətinnixnən]	[hakqında]
➢ [gündəri]	[soyux]
➢ [onunnan]	[səhi:fəlix']

görüşməyinin peşimanlığını çəkəcəksən...

Qələm dostum necə demişdi, eləcə də oldu. Çox çətinliklə yanvarın 8-də onu tapdım, iş yerində – A.Şaiq adına Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının binasında gördük. Məni çox soyuq qarşılıdı. Mətləbə keçməzdən əvvəl ordan-burdan, hawanın soyuqluğundan, mahni teatri üçün ürəyi istəyən – məşq zalinin olmamasından danişdi. Elə ki onun həyat və yaradıcılığının ayrı-ayrı dövrlərindən konkret faktlar əsasında söhbət saldım, özü də hiss etmədən qızışdı. Xatirələr cığırı ilə uzaq-uzaq illərə gedib çıxdı. Babası Behbudalının Şuşadakı kiçik bəzzaz dükənindən, atası Məcid Behbudovun xanəndəlik məharətindən, anası Firuzə xanımın müəllimlik fəaliyyətindən, qayğılaşlıyindən, özünün sənətə gəlisiндən, dəmir yol texnikumunda oxumasından, Tiflisdə “Müştəyid” başında müğənnilik etməsindən, ordu ansamblında, qonşu respublikanın caz orkestrində, opera teatrı səhnəsində uğurlu çıxışlarından danişdi. Müasir musiqinin, ifaçılıq sənətinin problemlərindən söz açdı. Bir sözə,

üç saat davam edən görüşümüz zamanı onun həyat və yaradıcılığına ayrı-ayrı aspektlərdən nəzər saldıq.

Ayrılanda bir-iki məsləhət verdi. Dedi ki, verilişi yazmazdan əvvəl onun səsi yazılış lentlərə qulaq asım. Və yazını mütləq ona göstərim. Razılaşıb necə demişdi, eləcə də etdim. Yazı hazır olanda zəng vurub görüşdük. İyirmi səhifəlik yazını oxuyub, azı, iyirmi yerdə sual işarəsi qoydu. Ən çox da orada onunla olan müsahibəyə iləşdi.

– Ə, bu nədir yazmışan?

– Müsahibədir, Rəşid müəllim.

– Ə, məni lap filosof etmişən. Heç mən belə danışıram?

– Çalışmışam ki, veriliş elmi-populyar və yüksək intellektual səviyyədə olsun.

– Ə, məni dağa-daşa salma. Xalqım necə danışır, eləcə danışdır.

– Rəşid müəllim, siz böyük müğənnisiniz. Gərək hər şeyə elmi mövqedən yanışlıq qiymət verəsiniz.

– Qurtardı! Apar bunları düzəlt, sonra gətir.

Vəziyyətdən çıxməq üçün tez belə variant təklif etdim:

– Rəşid müəllim, bəlkə mən sualları hazırlayıım, siz necə istəyirsiniz, elə cavab verin.

Həmişə gülümşəyən çöhrəsi dəyişdi. Hirslənib hücumu keçdi.

– Ə, niyə hamınız asan yolla getməyə çalışırsınız? Nə olar, bir az əziyyətə qatlaşın də. Mən ömrüm boyu əziyyət çəkmişəm. Bu əziyyətlər məni bədbəxt yox, xoşbəxt eləyib... İnandırırm, zəhmətə qatlaşsanız, siz də xoşbəxt olarsınız. Amma asan yolla getsəniz, axırınız heç nədir...

Möhbəddin Səmədin “Yaddaşımızın yaşıdları” kitabından

1. C.Məmmədquluzadənin aşağıdakı fikirləri ilə R.Behbudovun fikirlərini müqayisə edin. Hansı oxşarlığı gördünüz?

Bəzi vaxt otururam və papağımı qabağıma qoyub fikrə gedirəm, xəyalata cumuram, özümdən soruşuram ki:

– Mənim anam kimdir?

Öz-özümə də cavab verirəm ki:

– Mənim anam rəhmətlik Zəhrəbanu bacı idi.

– Dilim nə dilidir?

– Azərbaycan dili!

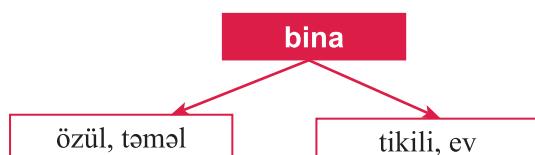
– Yəni Vətənim haradır?

– Azərbaycan vilayətidir.

Demək, çünkü dilimin adı türk-Azərbaycan dilidir, belə məlum olur ki, Vətənim də Azərbaycan vilayətidir.

- 2. Mətnə əsasən Rəşid Behbudovun ana dilinə olan münasibətini müəyyənləşdirin.
3. Bu fikirlərdən biri mətndə ifadə olunan əsas fikirdir:
- İnsan ucuz şöhrət dalınca qacmamalıdır.
 - Uğur əldə etmək üçün insan mütləq zəhmət çəkməlidir.
 - R.Behbudov çətin xarakterə malik olsa da, qeyri-adi istedada malik sənətkardır.
 - Hər bir şəxs ana dilində səlis yazmağı bacarmalıdır.
4. Mətndə danışiq dilinə məxsus hansı xüsusiyyətləri gördünüz?
5. Mətnin dili üçün xarakterik olan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirin:
• dəqiqlik – dolaşıqlılıq	• mücərrədlik – konkretlik	
• faktikilik – emosionallılıq	• qısa – ətraflı	• aydın – şifrləli
6. Mətndən hansı faktları toplaya bildiniz?
7. Mətnin sonluğu C.Qarsianın hansı fikirləri ilə (səh. 94-95) üst-üstə düşür?

- 8. Mətn üçün açar sözlər seçin.
9. Birinci cümlədəki *ilk* sözünü aşağıdakı sözlərdən hansı biri ilə əvəz etmək olar? Niyə?
- Birinci, əvvəlinci,
başlıca, əsas
- Bu sözlər sinonim hesab edilə bilərmə? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
10. *Müsahibə* və *mübahisə* sözlərinin leksik mənalarını müəyyənləşdirib onları fərqləndirin.
- 11.

Sxem əsasında demək olar ki, bina sözü çünkü

12. Qırmızı rəngdə verilmiş cüməni düzgün yazın. Həmin cümədə durğu işarələrinin işlənməsində buraxılmış səhvi düzəldin.
13. Altından xətə çəkilmiş cümlelərdə durğu işarələrinin işlənməsi ilə bağlı səhvi müəyyən edin. Səbəbini izah edin.
14. Dialoq şəklində verilmiş hissəni elə dəyişin ki, 3-cü şəxsin dilindən verilsin.

Nümunə:

– Ə, bu nədir, yazmışan?
– Müsahibədir, Rəşid müəllim!

Müsahibəni oxuyan müğənni jurnalistdən nə yazdığını soruşur və cavabında: “müsahibədir” sözünü eşidir.

Azərbaycan ədəbi dilinin üslublarından biri publisistik üslubdur. Publisistik üslubda hamı üçün eyni dərəcədə anlaşılan, mənası aydın olan söz və ifadələrdən istifadə edilir.

Bu üslub xalq dilinə çox yaxındır.

Publisistik üslubun formaları

yazılı

qəzetlərin, jurnalların
və s. dili

şifahi

televiziya, radio
və s. dili

aydın, anlaşılı, hamı tərəfindən
başa düşülən olmalıdır.

15. Rəşid Behbudov haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlayıın.

BİR ANA QUCAĞINDA BİR KÖRPƏ APARIRDI

Küçələrdən keçənlər durub
Boylanırdılar,
Cavan qızlar, gəlinlər gizlicə yanırdılar.
Göz qoyurdu qarılars köks ötürüb dərindən,
Seyr edirdi uşaqlar, seyr edirdi gəlinlər.
Bütün şəhər elə bil bu lövhəyə dalındı:
Bir ana qucağında bir körpə aparırdı...

Ona ad gəzirdilər, beşik axtarırdılar,
Başına dönürdülər, qadasın alırdılar.
Nənəsi yor...anını bərk-bərk
Quca...lamışdı,
Xalası bələ...inə göy muncuq bağlamışdı,
Əmisi əsgər kimi yeriyirdi dalınca,
Osa sakit, astaca baş qoymuşdu balınca...
Xırda qara gözləri açılır, qapanırdı,
Bir ana qucağında bir körpə aparırdı...

Büsbüütün arzuları

Uşaq təzələmişdi,
Tamam düz eləmişdi.

Nə qədər *istək, murad* gətirmişdi **özüylə**,
Nənə kimi fəxri ad gətirmişdi **özüylə**,
Ata istəyi üçün, ana harayı üçün,
Qaynar, gur, təlatümlü ailə çayı üçün
Bir dayaq aparırdı, bir körpü aparırdı.
Bir ana qucağında bir körpə aparırdı...

ORFOQRAFIYA

Düzgün yazın:

- çərçivəyə alınmış sözləri
- nöqtələrin yerinə buraxılmış hərfəri

ORFOEPIYA

- Orfoepiya ilə bağlı tapşırıqları özünüz hazırlayın.

Dünya bir nəgmə idi,
Dünya bir yuxu idi,
Elə bil yer üzündə
Bir tifil də yox idi.

Muzeylərə dönmüşdü sanki yetimxanalar,
Dəyişmişdi elə bil nankor ata-analar,

Elə bil hər tərəfdən süd qoxusu gəlirdi,
Analar şərəfinə alqışlar yüksəlirdi,
Bütün dillər elə bil xoş bir layla çalırdı,
Bir ana qucağında bir körpə aparırdı...

İşti...lanmışdı sanki zülmət-zülmət ölkələr,
Nur içində üzürdü uzaq, yaxın qıtələr,
Hər an artan ordular azalmışdı elə bil,
Seyrəlmişdi elə bil,
Bütün hərbi bazalar yumşalmışdı elə bil,
Kövrəlmişdi elə bil,
Elə bil ki ölənlər, itənlər tapılırdı,
Bir ana qucağında bir körpə aparırdı.

Bu misrada
şairin hansı
fikirləri ifadə
olunmuşdur?

Demə balaca idi demə ki kiçik idi
O mənim yurdum üçün lap əsl kişi idi,
Böyük bir nəsil idi o mənim xalqım üçün,
O bir bərəkət idi süfrəmdə ocağında
Mənə elə gəlirdi o ana qucağında
Bir ordu aparırdı bir ölkə aparırdı
Bir ana qucağında bir körpə aparırdı.

Cabir Novruz

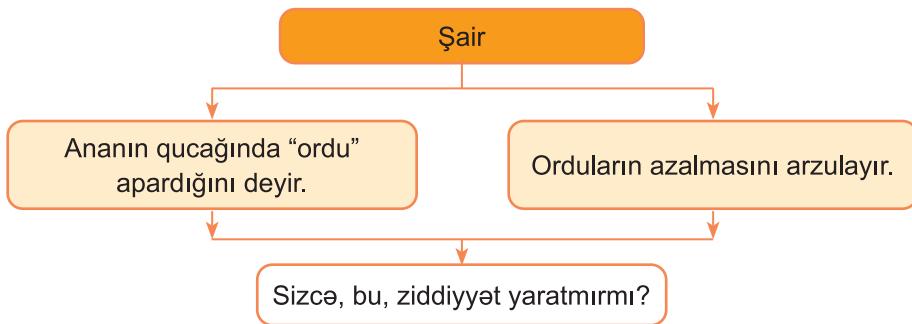

1. Cüməni tamamlayın.

Mətn bədii üslubdadır, çünkü

2. Şair nankor ata-analar deyəndə nəyə işaret edir?
3. Çərçivəyə alınmış cümlədə şairin hansı arzusu öz əksini tapmışdır? Necə düşünürsünüz, bu arzular təsdiqini tapa bilərmi?
4. Lirik qəhrəman ananın qarşısında hansı tələbləri qoyur?
5. "Şeir şairin daxili aləmi, düşüncələrini bizə çatdırmaq üçün ünsiyyət vasitəsidir" fikri ilə razınızızmı? Niyə?
6. Şairin "Bir ana qucağında bir körpə aparırdı" fikrini hər dəfə təkrarlamada məqsədi nədir?
7. Şairin müharibələrə nifrəti hansı misralarda daha qabarlıq görünür?
8. Sizcə, C.Novruzun qəhrəmanı olan körpə nəyin simvoludur?

9. Sxemi şərh edin.

10. Qırmızı rəngdə verilmiş sözləri (səh. 106) sinonim hesab etmək olarmı? Niyə?

11. Mənətiqi ardıcılılığı davam etdirin.

Qaynar → isti → soyuq
Dayaq → ? → ?
Azalmaq → ? → ?

12. Şeirin 2-ci bəndinin ilk misrasındakı *gəzirdilər* sözünü hansı sözlə əvəz etsəniz, daha dəqiq olar?

13. Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə (səh. 107) durğu işaretlərini bərpa edin. Fikirlərinizi əsaslandırın.

14. Tünd şriftlə verilmiş cümləni (səh. 106) söz sırasına uyğun yazın. Sonra hər iki cümləni müqayisə edin.

15. Şeirlə “Məni xalqımın dilində danışdır” mətninin üslub xüsusiyyətlərini aşağıdakı cədvəl əsasında müqayisə edin.

	Bir ana qucağında bir körpə aparırdı.	Məni xalqımın dilində danışdır.
oxşar cəhətləri		
fərqli cəhətləri		

16. Mətni oxuyub aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Mötərizədəki sözləri sinonimləri ilə əvəz edin.
- ✓ Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə durğu işarələrini bərpa edin, həmin cümlələrin sxemlərini qurun.
- ✓ Sözləri nöqtələrin yerinə düzgün yerləşdirin.
sərnişinlər, 20 qəpik düzəldib, bir hadisənin, sürücüsü, gözləri yaşaranlar
- ✓ Təxəyyülünüz əsasında çərçivəyə alınmış cümləni tamamlayın. Sizcə, sürücü həmin qadına nə deyə bilər?

Çətin günlər idi. Qarabağda müharibə gedirdi... Bir gün avtobusda ... şahidi oldum. Təqribən 20–25 yaşlı ... olan avtobusa 65–70 yaşlarında yaşlı bir qadın mindi. Boş yer tapıb oturdu. Dəsmalını çıxarıb arasındaki qəpikləri saydı. ... sürücüyü uzatdı və zəif səslə parkın yanında saxlamağı xahiş etdi.

Sürücü pulu götürmədi. Avtobusu parkın yanında saxlayıb: “İki dəqiqə gözləyin, gəlirəm”, – deyib mağazaya tərəf (*götürüldü*). Süd, xama, makaron, düyü, ət, çörək alıb qayıtdı. Qadın utancaq səslə Mənim pensiyam bunları almağa çatır dedi. Sürücü nəvazişlə israr etdi. Qoca qadın doluxsunu. Avtobusda ... da az deyildi. Qadın (*sumkalı*) götürüb sürücünün alnından öpdü, uğur arzuladı və getdi. Bu vaxt 40 yaşlarında kök bir qadın bir çox sağ ola görə bu qədər pul xərcləməyə və bizi burada gözlətməyə dəyərdimi deyə qışqırdı

Oğlan qapını açaraq: “...”, – dedi. Avtobusdakı ... sürücünü alqışladılar, qadın (*qaça-qaça*) avtobusdan düşüb gözdən itdi.

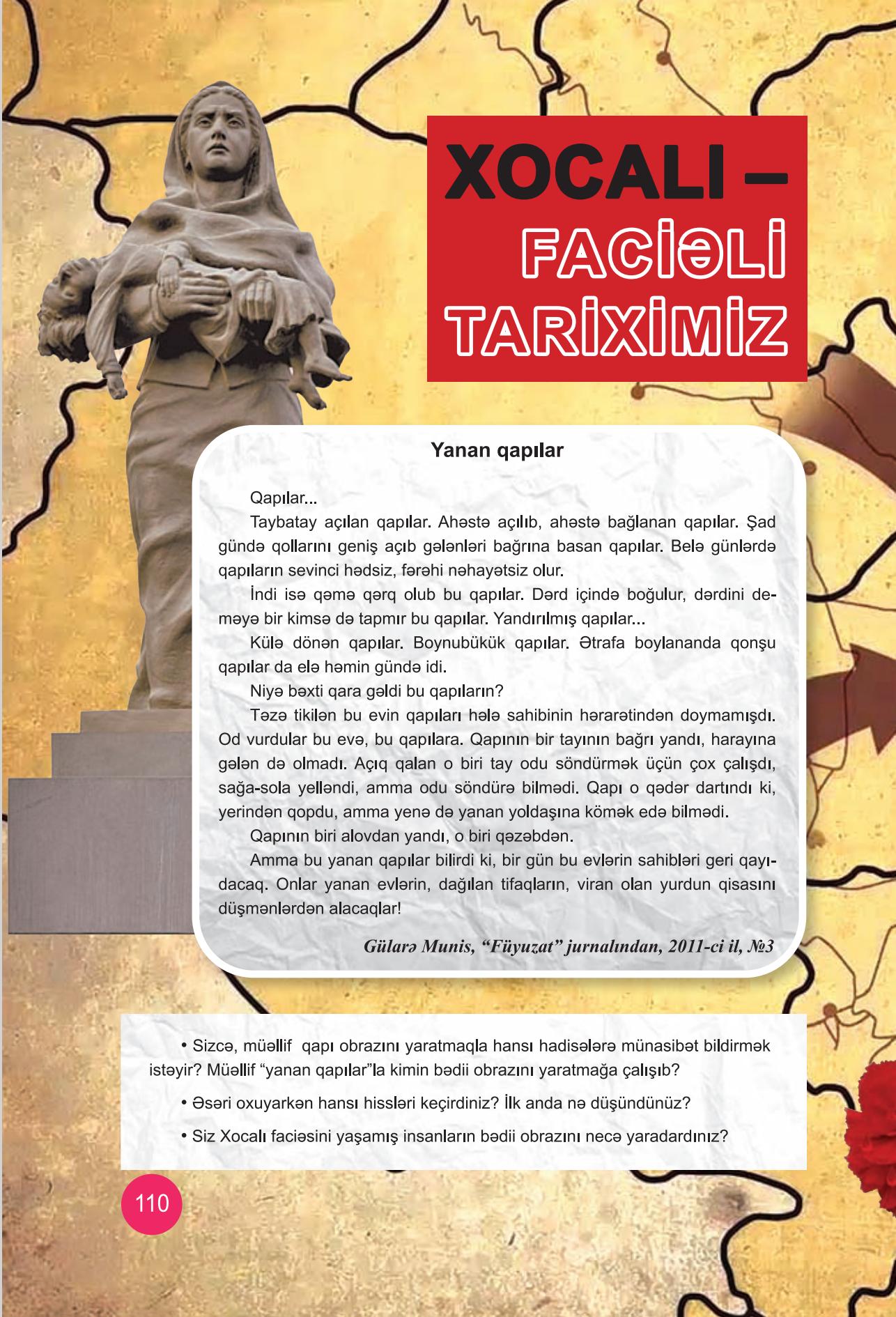
Cəmiyyətimizə belə gənclər, belə sürücülər lazımdır!

Böyük əksəriyyətiniz, demək olar ki, hər gün ictimai nəqliyyatdan istifadə edirsiniz. Belə hadisələrlə rastlaşmışınız? Münasibətiniz necə olub?

Siz özünüz ictimai nəqliyyatda yaşlı insanlara qarşı necə hərəkət edirsiniz?

17. Bir anlıq uşaq evlərinin, qocalar evlərinin olmadığı bir dünya təsəvvür edin. Bu mövzu ilə bağlı düşüncələrinizi, duygularınızı əks etdirən esse yazın.

XOCALI – FACİƏLİ TARİXİMİZ

Yanan qapılar

Qapılar...

Taybatay açılan kapılar. Ahəstə açılıb, ahəstə bağlanan kapılar. Şad gündə qollarını geniş açıb gələnləri bağırna basan kapılar. Belə günlərdə kapıların sevinci hədsiz, fərəhi nəhayətsiz olur.

İndi isə qəmə qərq olub bu kapılar. Dərd içinde boğulur, dərdini deməyə bir kimsə də təpmir bu kapılar. Yandırılmış kapılar...

Külə dönən kapılar. Boynubükük kapılar. Ətrafa boylananda qonşu kapılar da elə həmin gündə idi.

Niyə bəxti qara geldi bu kapıların?

Təzə tikilən bu evin kapıları hələ sahibinin hərətindən doymamışdı. Od vurdular bu eve, bu kapılara. Qapının bir tayının bağlı yandı, harayına gələn də olmadı. Açıq qalan o biri tay odu söndürmək üçün çox çalışdı, sağa-sola yelləndi, amma odu söndürə bilmədi. Qapı o qədər dartındı ki, yerindən qopdu, amma yenə də yanın yoldaşına kömək edə bilmədi.

Qapının biri alovdan yandı, o biri qəzəbdən.

Amma bu yanın qapılar bilirdi ki, bir gün bu evlərin sahibləri geri qayıdaq. Onlar yanın evlərin, dağılan tifaqların, viran olan yurdun qisasını düşmənlərdən alacaqlar!

Güllərə Munis, "Füyuzat" jurnalından, 2011-ci il, №3

- Sizcə, müəllif qapı obrazını yaratmaqla hansı hadisələrə münasibət bildirmək isteyir? Müəllif "yanan kapılar"la kimin bədii obrazını yaratmağa çalışıb?
- Əsəri oxuyarkən hansı hissələri keçirdiniz? İlk anda nə düşündünüz?
- Siz Xocalı faciəsini yaşamış insanların bədii obrazını necə yaradardınız?

Xocalı dördü!

*Həpdür
qəlbimizə
hünəri,
qeyrəti,
əzmi.
Yangınla
sevgini
doldur
ruhumuza.*

Xocalı mühəsirədə idi. Ermənistanın silahlı qüvvələri 366-cı motoatıcı alayla birlikdə Xocalının mühəsirəsini gedgedə daraldırdılar. Zülmətə bürünmüş şəhər acı bir sükutu qərq olmuşdu. Şəhərin kənarında toplasən erməni ekstremitlərinə məxsus tank və BMP-nin gurultusu bu sükutu hədələyirdi.

Təxminən gece saat 22:00 radələrində erməni silahlı qüvvələri güclü texnikaya malik 366-cı motoatıcı alay və muzdlu qatillərlə birlikdə xüsusi amansızlıqla bir neçə istiqamətdən Xocalıya hücum etdilər. Qarşıya çıxan evləri yandırıb sakinlərini vəhşicəsinə qətlə yetirən düşmən qocalara, qadınlara, bələkdəki körpələrə belə güzeştə getmədi.

✓ Hər iki mətn arasında məzmun baxımından oxşarlığı hansı məqamlar təsdiq edir?

Bir anlıq təsəvvür edin ki, jurnalistiniz. Sizə Xocalı hadisəsi ilə bağlı məqalə yazmaq tapşırılıb.

- Siz bu faciəni necə təqdim edərdiniz?
- Yazınızın oxunaqlı və təsirli olması üçün nə edərdiniz?

Xoşbəxtliyi öz daxilində tapa bilmirsənsə, onu başqa yerdə axtarma.

Fransua de Laroşfuko, fransız yazıçısı

İki çarpayı və həyatla ölüm arasında mübarizə aparan iki xəstə... Çarpayılardan biri pəncərənin qarşısında, o biri isə divarın dibindədir. Pəncərə qarşısında yatan xəstə səhərdən axşama qədər bayırə baxaraq gördüklərini yoldaşına danışırı: “Bu gün dəniz dünənkindən daha sakitdir. Külək də dünənki kimi əsmir. Dənizdə üzən ağ yelkənlər sanki su sonalarıdır. Parkda hələ ki heç kim yoxdur. Yelləncəklər də boşdur. Budur, keçən həftə gələn sevgililər yenə buradadırlar. Skamyalardan birində əyləşdilər. Gözlərini bir-birlərindən çəkmirlər. Oğlan piçilti ilə qızə nəsə danışır. Nə qədər də bir-birlərinə yaraşırlar. Kaş ki öz gözlərinlə görəydin. Qızılıgullər bu gün sanki bayram edirlər. Elə açıblar ki, hər tərəf qırmızı rəngə boyanıb. Alça ağacları da gəlin kimi başdan-ayağa ağa bürünüb. İndi də parkın bəzəyi uşaqlar gəldilər. Əllərində rəngbərəng çərpələnglər var. Sanki çərpələngləri yox, ümidişlərini uçururlar. Bu gün qağayıların da kefi kökdür. Mavi dənizin üzərində o yan-bu yana uçurlar...”

Günlər beləcə keçib gedir, xəstə isə hər gün pəncərədən gördüklərini yoldaşına danışırı.

Bir gün pəncərənin yanındakı xəstənin ürəyi tutdu. Əgər palatadakı xəstə düyməni basıb həkimi çağırsa idi, **bəlkə** də, yoldaşını xilas edə bilərdi. Ancaq o, bunu vaxtında etmədi. Düşündü ki, yoldaşı **öləndən** sonra pəncərənin qarşısındaki çarpayı boşalacaq və onu bu çarpayiya köçürəcəkdir. Beləcə, o, bu günə qədər qulaqları ilə eşitdiklərini gözləri ilə görəcəkdi. Çox keçmədi ki, yoldaşı **öldü**. Ertəsi gün onu pəncərənin qarşısındaki çarpayiya köçürdülər. Artıq gözlədiyi an gəlib çatmışdı.

Həyəcanla pəncərədən bayırə baxdı. Ancaq... Ancaq bayırda qapqara divardan başqa heç bir şey yox idi...

“Ailəm” jurnalından, 2008-ci il

ORFOEPİYA

-lər şəkilçisinin tələffüzünə diqqət yetirin. Fərq müşahidə etdinizsə, səbəbini izah edin.

- yelkənlər – []
- yelləncəklər – []
- sevgililər – []

Hadisələrin sonluğunu təxmin edin.

1911-ci ilin baharı idi. Eşitdim ki, istedadlı şairimiz Sabir bərk xəstələnmişdir. Mirzə Cəlil ona məktub yazıb müalicə üçün Tiflisə dəvət edir. Sabir dəvəti qəbul edib təşrif buyurdu. Biz onun müalicəsi üçün əlimizdən gələni əsirgəmirdik.

Sabir nuranı, mehriban bir şəxs olmaqla yanaşı, baməzə səhbətlər edən biri idi.

Mirzə Cəlil həkimləri çağırıb konsilium təşkil etdi. Məlum oldu ki, Sabirin böyrəyində daş vardır. Daşı çıxarmaq üçün təşrih etmək məsləhət görüldü.

Nə qədər dilə tutduqsə, Sabir buna razılıq vermədi. Həkimlərə: “Mən portmanat deyiləm ki, məni açasınız, baxasınız, yenidən bağlayasınız”, – cavabını verdi.

2 ay bizdə yaşadıqdan sonra onu böyük təəssüfə yola saldıq.

*Həmidə Məmmədquluzadənin
“Mirzə Cəlil haqqında xatirələrim”dən*

1943-cü ilin yazında Kuban uğrunda gedən döyüşlərin birində əsgər Nurqaliyev ağır yaralanmışdı: düşmənin 48 millimetrik partlamamış mərmisi onun sağ baldırını dəlmış və uc hissəsi onun qanlı yarasından kənara çıxmışdı. Huşunu itirən döyüşçünün çatdırıldığı tibb məntəqəsində dərhal qərara gəldilər ki, aşağı ətraf mina ilə birlikdə amputasiya ediləcək, sonra isə zərərsizləşdiriləcək.

– Oğlan lap cavandır, bəlkə, ayağını xilas eləməyə çalışaq? – deyə baş həkim Vəli Axundov təklif etdi.

Bu, asan qərar deyildi – həkimlər həyatlarını riskə atırdılar. Axı əməliyyat zamanı mina partlaya da bilərdi. Əməliyyat otağında Vəli Axundovdan başqa, gənc həkimə könülli şəkildə kömək etməyə gələn yalnız bir tibb bacısı vardı. Bütün bu vaxt ərzində əməliyyat otağından aralıda minaaxtaranlar növbə çəkirtilər. Əməliyyat zamanı yaranan uğurla çıxarılan mina sərgi materiallarına büründü və xüsusi qaba qoyulandan sonra zərərsizləşdirilmək üçün minaaxtaranlara təhvil verildi.

Maraqlıdır ki, qəzətdə məqalə çıxandan bir ay sonra Baykal-Amur magistrallında işləyən gənc bir həkim ona reaksiya verdi. Qəzətdə gedən yazı onu tamamilə sarsıdbilmiş, çünki təsvir olunan hadisəni o, hələ uşaqlıqdan eşidibmiş. O qadın Yelizaveta Suqak imiş və döyüşçü Nurqaliyevin xilası üzrə unikal əməliyyat zamanı Vəli Axundova tibb bacısı kimi kömək edirmiş.

*Nigar Axundovanın
“Zamanın işığında canlanan portret – Vəli Axundov” kitabından*

1. Hər üç mətni məzmun və üslub baxımından müqayisə edin. Mətnlərdəki hansı fakt müqayisə olunmalıdır?

- ✓ Rəssam işinə münasibət bildirin. Sizcə, şəkil mətnin (səh. 112) məzmununu mənimseməyə xidmət edirmi?
- ✓ Şəklin hansı müsbət və mənfi cəhətləri vardır? Təsəvvür edin ki, sizə şəkillə bağlı rəy yazmaq tapşırılıb. Rəydə nə yazardınız?
- ✓ Necə düşünürsünüz, yalnız şəkil əsasında mətn tərtib etmək olarmı?
- ✓ Şəklin məzmununu daha dərindən əks etdirən şəkil çəkməyə siz də çalışın.

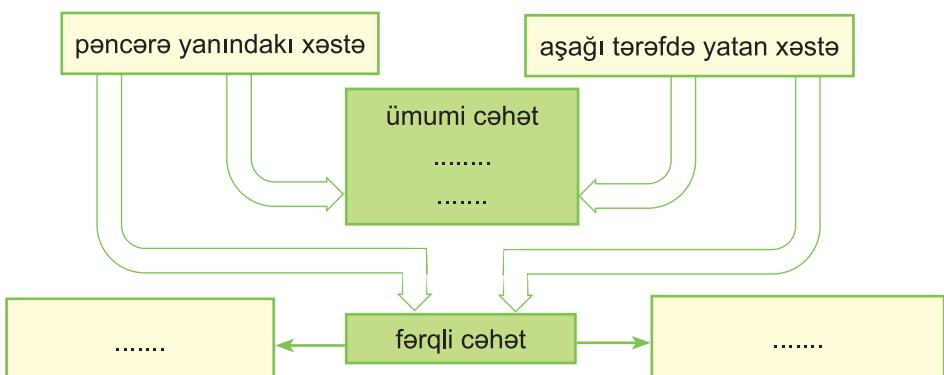

2. Bunlardan biri mətnin (səh. 112) tipidir:

- Nəqlidir.
- Təsviridir.
- Mühakimə xarakterlidir.

3. Pəncərə yanındaki xəstə hansı məqsədlə hər gün “gördüklərini” xəstə yoldaşına danışırı?

4. Mətnə əsasən hər iki xəstəni xarakterizə edin.

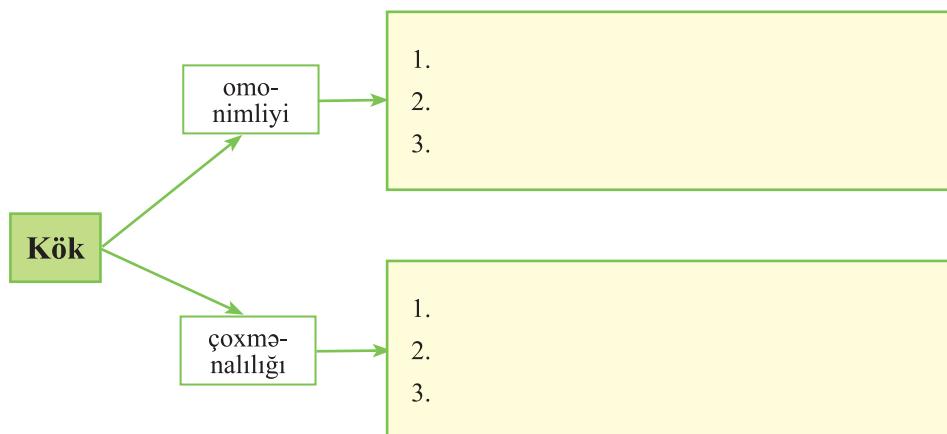

5. Mətndə (səh. 112) təsvir edilən hadisənin nə dərəcədə real olması ilə bağlı mühakimə yürüdün.

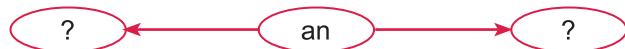
6. Mətndəki (səh. 112) hansı cümlə ikinci xəstənin pəncərə qarşısındaki çarpayıya keçmək məqsədini əks etdirir?
7. Sizcə, nə üçün palatanın aşağı tərəfində yatan xəstə pəncərəyə yaxınlaşa bilmirdi?
8. Mətnlər (səh. 112-113) əsasında xalqımıza məxsus keyfiyyətləri sadalayın.

9. Mətndə (səh. 112) çərçivəyə alınmış sözləri daha uyğun ifadə ilə əvəz edin. Sizcə, əvəz etdiyiniz ifadə mürəkkəb feil, yoxsa frazeoloji birləşmə olmalıdır?
10. *Yoldan çıxardı* frazeoloji birləşməsini həm həqiqi, həm də məcazi mənada cümlədə işlədin.
11. Mətnin (səh. 112) ilk cümləsindəki antonim sözləri müəyyənləşdirin.
12. Altından xətt çəkilmiş cümlədə (səh. 112) hansı ifadənin işlənməsi leksik normanın pozulmasıdır?
13. *Düymə* sözünün aşağıdakı mənalardan hansı mətndə işlənmişdir?
- Qapının cəftəsi
 - Paltarı bağlamaq üçün müxtəlif materiallardan düzəldilən əşya
 - Tumurcuq
 - Müxtəlif mexanizmləri işə salmaq üçün mütəhərrik düyməcik
14. *Kök* sözünün omonimliyini və çoxmənalılığını əsaslandırıb nümunələrlə sxemi tamamlayın.

15. Sxemi tamamlayın. *An* sözünün qrammatik mənalarını müəyyənləşdirib omonimliyini nümunələrlə əsaslandırın.

IV

16. Mətndə (səh. 112) qırmızı rənglə verilmiş sözü təsdiq bildirən hansı sözlə əvəz etsəniz, məzmuna xələl gəlməz?
17. Kursivlə fərqləndirilmiş cümlədə (səh. 112) qrammatik normanın pozulması halını müəyyənləşdirin. 1-ci abzasda bu hal daha hansı cümlələrdə müşahidə olunur?
18. Mətnin (səh. 112) sonundakı cümlələrdən sonra üç nöqtə işarəsinin qoyulma səbəbini deyin.
19. Mətnlərin publisistik üslubda olduğunu sübut edin.
20. Vasitəsiz nitqin tələbinə uyğun olaraq durğu işarələrini bərpa edin. Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə vergülün işlənmə səbəbini izah edin.

Hər əməlin arxasında bir niyyət dayanır. İnsan kimə və niyə yaxşılıq etdiyini yaxşı bilməlidir. Əslində, yaxşılıq da, pislik də, müəyyən mənada, insanın xarakteridir. Bir dəfə Həzrət Əlidən soruşurlar

Əgər siz birinə yaxşılıq etsəniz və o bunun əvəzində sizə pislik etsə, nə edərdiniz

İmam cavab verir

Əlbəttə, yaxşılıq edərdim

Əgər o yenə pisliklə cavab versə

Yenə yaxşılıq edərdim

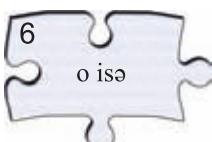
Əgər o yenə pisliklə cavab versə

Yenə yaxşılıq edərdim

Bu necə olur ki, siz onun hər pisliyinə yaxşılıqla cavab verirsınız

Həzrət Əli suala sualla cavab verir

✓ *Pazlları birləşdirməklə Həzrət Əlinin söylədiyi fikri müəyyən edin.*

21. Verilmiş xüsusiyyətləri aid olduğu üslubla düzgün birləşdirin. Cavab variantını özünüz hazırlayın.

Bu üslubda yazılan əsərlərin dili çətin olur.

bədii üslub

Fikrin ifadəsi üçün iki formasından istifadə edilir.

Məcazi mənalı sözlərdən geniş istifadə olunur.

elmi üslub

Bu üslubda ideoqrafik yazıdan istifadəyə geniş yol verilir.

Xalq dilindən götürülmüş söz və ifadələrdən istifadəyə yol verilir.

publisistik üslub

Terminlərdən geniş istifadə olunur.

22. Mətnin (səh. 112) ardını yazın. Bunun üçün sonluğa fərqli yanaşın. Aşağıdakı cümlələrdən istifadə edin.

- Mətnin ikinci abzasını təsireddi sonluqla bitirin.

Tibb bacısı xəstənin kor olduğunu deyir.

- Mətnin ikinci abzasını nikbin sonluqla bitirin.

İkinci xəstə dərhal düyməyə basır, ...

BİLMƏK ƏN BÖYÜK XƏZİNƏDİR

1 Bundan sonra kitabda uzaq bir ölkədəki xəzinədən bəhs edilirdi. İlk (*səhifələrdəki, səhifələrdəki*) fars dilində olan mətn bir qədər sonra ərəbcə davam edirdi. Artıq özünü dünyanın ən *var...i(r, l)* adamı hesab edən gənc başqalarının bu sırrı bilməməsi üçün kitabı tərcümə etdirmək istəmədi. Buna görə də böyük bir həvəslə ərəb dilini öyrənməyə başladı. Ərəb dilini öyrəndikdən sonra kitabı *yeni... oxu...* başladı. Ancaq bir qədər sonra kitab Çin dilinə keçdi.

2 Daha sonra kitabda texniki *mövzu... danış...* Bununla da o, böyük daş kapıları necə açmağı, necə yol çəkməyi, tarixi abidələrin sırrını açmağı və s. öyrəndi.

Beləliklə, gəncin *şö...rəti(h, x)* padşaha qədər gedib çatdı. Əvvəllər ona kiçik vəzifələr verən padşah, **nəhayət**, onu böyük bir şəhərin *va...isi(r, l)* təyin etdi.

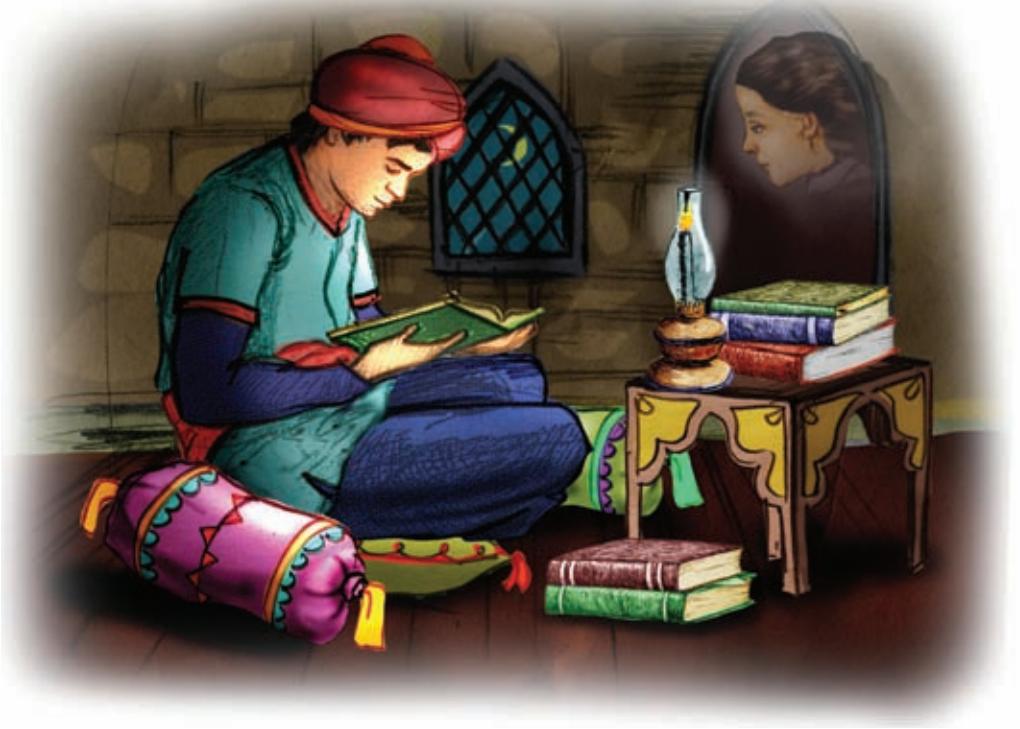
3 Qədim dövrlərdə dul bir qadın yaşayırıdı. Qadının tək bir oğlu var idi. Bir gün (*ölümünün, ölmənin*) *yaxınlaş...* hiss edən ana (*oğlunu, oğulunu*) yanına çağırıldı və: “Çox çətin günlər yaşadıq. Çünkü çox yoxsul idik. ■ Ancaq mən sənə bir kitab qoyub gedirəm. İçində böyük bir xəzinəni tapmaq üçün hər şey var. Onu sənə əmanət edirəm”, – dedi.

4 Az keçməmiş ana dünyasını dəyişdi. Onu (*dəfin, dəfn*) etdikdən sonra oğul *kitab... oxumaq...* başladı.

Kitabın əvvəlində bu sözlər var idi Xəzinəni tapmaq üçün bütün kitabı oxumalısınız Əgər əvvəlini oxumamış axırına keçmək istəsəniz kitabı birdəfəlik itirməli olacaqsınız

5 Gənc qısa vaxtda sayılan və seçilən *bilik...* bir *insan...* çevrildi. **Nəhayət**, padşah onu özünə vəkil təyin etdi.

Daha sonra da *vəzir...iyə(r, l)* qədər yüksəldi. Artıq növbə son səhifəyə çatmışdı. Həm də o gün gəncin padşahın qızı ilə toyu idi. Və son səhifəni çevirib, son cümləni oxudu: “Bilmək ən böyük xəzinədir...”

6 Daha sonra başqa dillər geldi. Gənc isə xəzinə... sirri... başqasına vermək istəmir və böyük bir (*səbirlə, səbrlə*) bütün bu dilləri öyrənirdi. Bir tərəfdən də, işsiz qalmasın deyə tərcüməçiliyə başladı. Çox keçməmiş ölkənin ən yaxşı tərcüməçilərindən biri oldu. Buna baxmayaraq, o oxumaqda davam edirdi. Daha sonra kitabda xəzinənin necə idarə olunmasından bəhs edildi. Beləliklə, gənc iqtisadiyyatı və ticarəti də öyrəndi. Sonrakı səhifələrdə isə qiymətli daşlara və metallara qiymət qoymaqdan söhbət gedirdi.

“Rəvayətli ifadələr” kitabından

ORFOQRAFIYA

Hansı düzgündür?

- mötərizədə verilmiş sözlərdən
- göy rəngdə verilmiş sözlərə aid mötərizədəki hərflərdən

ORFOEPIYA

- keçmək istəsəniz – [.....]
- bilikli insan – [.....]
- böyük həvəslə – [.....]

1. Nöqtələrin yerinə hansı Azərbaycan şairinin təxəllüsü yazılmalıdır?

Mətnin məzmunu “Bilmək ən böyük xəzinədir” mətninin məzmunu ilə necə əlaqələnir?

Hər oxuyan Molla Pənah olmaz

Bu məsəl böyük Azərbaycan şairiadı ilə bağlıdır. Qazax rayonunun Qıraq Salahlı kəndində anadan olmuş şair XVIII əsrin ikinci yarısından etibarən o dövrdə Azərbaycanın görkəmli mədəniyyət ocaqlarından biri olan Şuşa şəhərinə köçüb müəllimlik və şairliklə məşğul olmuş, çox az bir müddətdə bütün Qarabağda söhrət tapmışdır.

Xalqın böyük hörmət və məhəbbətini qazanmış, dövrünün məşhur şair və alimi olan Qarabağ xanı İbrahim xan sarayına dəvət etmiş və öz istedad və qabiliyyəti sayəsində xanın baş vəziri rütbəsinə qədər yüksəlmişdir.

Vaqifin şirin qoşmaları, sadə və səmimi şeirləri, mübarizə ilə dolu həyatı onun şöhrətinin geniş xalq kütləsi içərisində əbədiləşdirmişdir. Heç də təsadüfi deyildir ki, xalqımız onun bilik və qabiliyyətini əks etdirərək “Hər oxuyan Molla Pənah olmaz” zərbi-məsələni yaratmışdır.

İbrahim xanın Murad adlı mötəbər bir qatırçısı varmış. Buna görə xalq arasında çox zaman “Hər oxuyan Molla Pənah olmaz, hər qatırçı Murad” ifadəsi bir yerdə işlənir.

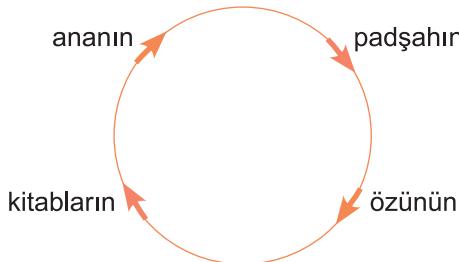
Professor Musa Adilovun “Niyə belə deyirik” kitabından

2. Mətndəki (səh. 118-119) abzasların ardıcılılığını bərpa edin. Bunun üçün aşağıdakı cavablardan birini seçin.
- A) 3, 5, 1, 6, 2, 4 C) 3, 4, 2, 2, 6, 5
B) 3, 4, 1, 6, 2, 5 D) 3, 6, 4, 1, 2, 5
3. Kvadrat işaretisi qoyulmuş yerə elə cümlə əlavə edin ki, fikirlər arasında əlaqə yaratsın.
4. Sizcə, oxunan kitab oğlunda hansı mənfi xüsusiyyəti aradan qaldırır və onu yetkin bir insana çevirir? Mətndəki hansı cümlə onun mənfi xüsusiyyətini əks etdirir?
5. Ana obrazını təhlil edin.

6. Mətn C.Qarsianın hansı tövsiyəsi ilə (səh. 94-95) üst-üstə düşür?
7. Sizcə, oğulun həyatda özünü təsdiqində hansı obyektin rolü böyükdür?

✓ Niyə belə hesab edirsınız?

8. Atalar sözlerini məzmun baxımından uyğunlaşdırıb tamamlayın.

1

Bir işi bitirməyincə

a

soruşmamaq eyibdir

2

Bilməmək eyib deyil

b

hər şeydən mənfaət gö-türər

3

Tənbəl deyər Bu gün oynaram sa-bah oxuyaram

c

o biri işə başlama

4

Ağıllı baş

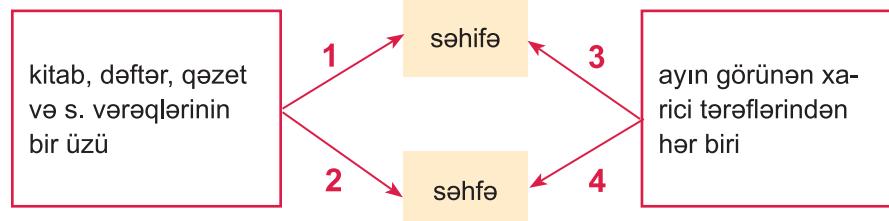
ç

ağılli deyər Bu gün oxu-yaram, sabah oynaram

- ✓ Hansı atalar sözü mətnin məzmununa daha uyğundur?
- ✓ Durğu işaretlərini bərpa edin.
- ✓ Hansı atalar sözü vasitəsiz nitqə nümunədir? Həmin cümlənin sxemini qurun.

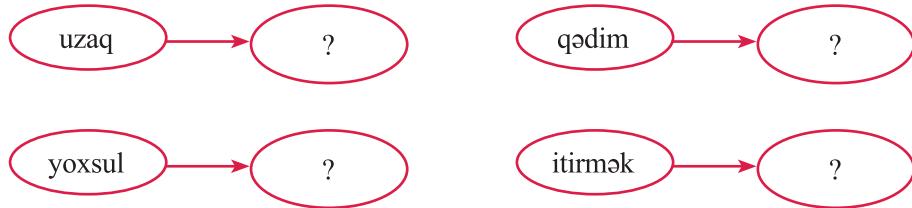
9. Siz mütaliə edirsinizmi? Siz öz mütaliə səviyyənidən razınızızmı?
10. Oxumaq üçün hansı mövzuda yazılmış əsərlərə üstünlük verirsiniz? Oxu-duğunuz kitablar sizə necə təsir edir? Fikirlərinizi yoldaşlarınızla bölüşün.

11. Mətndə (səh. 119) altından xətt çəkilmiş ifadədə *idarə olunmaq* sözünü hansı sözlə əvəz etsək, daha düzgün olar?
12. Uyğunluğu düzgün müəyyənləşdirin.

✓ *Tarixin səhifələri* birləşməsində *səhifə* sözünün həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini deyin.

13. 2-ci və 5-ci çərçivədə (səh. 118) *nəhayət* sözünün işlənmə məqamlarına diq-qət yetirin. Hansı söz yerində işlənmişdir və yaxud işlənməmişdir? Fikrinizi sübut edin. 2-ci çərçivədə *nəhayət* sözünü hansı sözlə əvəz etsəniz, daha düzgün olar? 5-ci çərçivədəki *nəhayət* sözü yerinə düşürmü?
14. Sözlərin antonimlərini tapın.

- IV
15. *Bir dul qadın, dul bir qadın* birləşmələrindəki *bir* sözünün qrammatik mənalarını fərqləndirin.
16. Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərə uyğun şəkilçilər artırıb cümləni tamamlayın.
17. Çərçivədə verilən cümləni elə dəyişin ki, o, tabesiz mürəkkəb cümlə olsun və aşağıdakı sxemə uyğunlaşın.

ümumi hissə

:

aydınlaşdırılan hissə

18. Fərqləndirilmiş cümlənin sxemini qurun. Cümləni sadə cümləyə çevirmək olarmı? Niyə?

19. Ana ilə oğulun, padşahla oğulun münasibətlərini dialoq şəklində yazın. Hər iki dialoqu müqayisə edin. Oğulun ana və padşahla danışığında fərq olacaqmı? Sizcə, o fərq özünü nədə göstərəcək?

✓ Obrazlara ad verə bilərsiniz.

Gündəlik həyatda, ailədə insanların istifadə etdikləri ədəbi dil məişət üslubuna aid edilir.

Şifahi şəkildə mövcud olan məişət üslubunun əsas əlaməti sərbəstlik və təbiilikdir. Şəxs məişət üslubunda istədiyi kimi danışmamalı, hər söz və ifadəni işlətməməlidir.

Digər üslublar kimi, məişət üslubu da ədəbi dilin qayda-qanunlarına tabe olmalıdır.

20. Danışq dili üçün səcijyəvi olan dil vahidlərinin altındañ xətt çəkin və növünü müəyyənləşdirin.

- Mən on yaşında, ya bəlkə, bir qədər də artıq olardım. Xalam azarlamışdı. (*C.Məmmədquluzadə*)
 - Burada Şirəli mənə hər nə desə idi, genə qulaqardına vurub özümü yetirərdim evə. (*C.Məmmədquluzadə*)
 - Noruzəli cavab verdi:
 - Ay xan, mən kötdi adamam, mən nə bilirəm, poçtxana nədi?
 - Çox əcəb, nəçərnik divanxanasını ki tanıyrısan? (*C.Məmmədquluzadə*)
 - Ayaq dedim, ayağım yadımı düşdü. Şoqəribin qanı dayanmırkı ki, dayanmırkı. (*C.Cabbarlı*)
 - Şər i f. Siz, xala, savsim bespakoys olmayın, mən özüm buradayam. Hər bir işi subatalni, dakumentalni düzəldərəm. (*C.Cabbarlı*)
- ✓ Bədii ədəbiyyatdan özünüz də belə nümunələr seçin.

21. "Azərbaycan dili dərsliyim" mövzusunda dialoq qurun. Dialoq hansı üslubda olacaq?

NOBEL MÜKAFATI ALMIŞ İLK AMERİKALI QADIN

(ixtisarla)

Amerikanın gələcəyi məktəb və ailələrimiz tərəfindən müəyyən ediləcək. Uşaq öyrəndiyini və gördüyüünü edər. Odur ki biz nə öyrətdiyimizə və necə yaşadığımıza diqqət etməliyik.

Laura Ceyn Adams

ORFOQRAFIYA

Necə yazılmalıdır:
defislə, bitişik, yoxsa ayrı?

- mətndə göy rəngdə verilmiş sözlər

ORFOEPİYA

Hansı düzgündür?

- [təşgilat] – [təşkilat]
- [dəsdək] – [dəsdəx]
- [ictimai] – [ictimay]
- [tətbik] – [tətbiq]

Laura Ceyn Adams Amerika Birləşmiş Ştatlarının tarixinə Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın kimi daxil olmuşdur. *O, həmçinin ABŞ-in ictimai-filosof adını almış ilk qadını kimi də öz adını tarixə yazdırı bilməşdir.*

Ceyn 1883-cü ildə rəfiqəsi Helen Starla birlikdə Avropa səyahətinə yollanır. Səyahət zamanı onlar Londonda xeyriyyəçiliklə məşğul olan “Toynbi-Holl” təşkilatına baş çəkir. Oksford Universiteti tələbələrinin xidmət göstərdiyi bu yer Ceyndə sosial problemlərə qarşı maraq oyadır və məhz bu səyahətdən sonra o, həyatda nə etmək istədiyini anlayır.

Adam və Star ABŞ-a qayıtdıqdan sonra belə qərara gəlirlər ki, “həyatı elə həyatın özündən öyrənə biləcəkləri bir yer” tapsınlar. Ciddi axtarışlar onları Çikaqonun 19 məhəlləsinə – yoxsullar rayonuna, mühacirlər yaşayan yerlərə gətirib çıxarırlar. Onlar böyük bir binanı icarəyə götürürlər. Beləliklə, Çikaqonun kasib bir məhəlləsində Ceyn Adams “Hull-House” xeyriyyə təşkilatını yaratdır. Bu təşkilat Şimali Amerikanın ilk xeyriyyə təşkilatlarından olur. Təşkilatın məqsədi yoxsus insanlara yardım etmək və onlara təhsil verməkdən ibarət idi. “Hull-House” xeyriyyə təşkilatı kimi qısa zamanda bir çox böyük işlərə imza atır...

Ceyn Adams və rəfiqəsi Helen Star ehtiyacı olanlar üçün pul toplayır, yüksək təbəqəyə məxsus gənc qadınları onlara maddi dəstək verməyə, uşaqların qayğısına qalmağa, xəstələrə kömək etməyə səsləyirdilər. Məhz bu uğurlu başlangıçın nəticəsi idi ki, “Hull-House” təşkilatı fəaliyyətinin ikinci ilində artıq həftəyə 2000 nəfər qəbul edirdi...

“Hull-House” təşkilatında səhər az?yaşlılar üçün məşğələlər keçirilir, günün ikinci yarısında orta?yaşlı uşaqlarla görüşlər təşkil edilir, aşxamlar isə gecə məktəbi xarakterini almış bir sıra dərslər tədris olunurdu.

“Hull-House” durmadan inkişaf edir və bir sıra yeni layihələr reallaşdırıldı. Belə ki onlar Çikaqoda uşaq bağçası, məktəb, kafe, idman zalı, qızlar üçün internat, cavan qadın işçilər üçün istirahət yeri, cildləmə emalatxanası, müsiki məktəbi, işədüzəltmə bürosu və əmək muzeyi yaradırlar.

Vətəndaşlıq məsuliyyətinin nə olduğunu dərk edən Ceyn Adams vətənpərvər, yüksək mədəni görüşləri olan, müasir inkişafın bir parçası olduqlarını anlayan liderlərin yetişməsinə də çox böyük sərmaya yatırır. O deyirdi: “Sivilizasiya elə bir həyat metodudur ki, orada hər?kəs bərabər hüquq və hörmətə layiqdir”. Onu da qeyd edək ki, “Hull-House” təşkilatında təhsil alan və ya çalışan şəxslər sonradan ABŞ-ın təhsil həyatında mühüm liderlər olmuşlar.

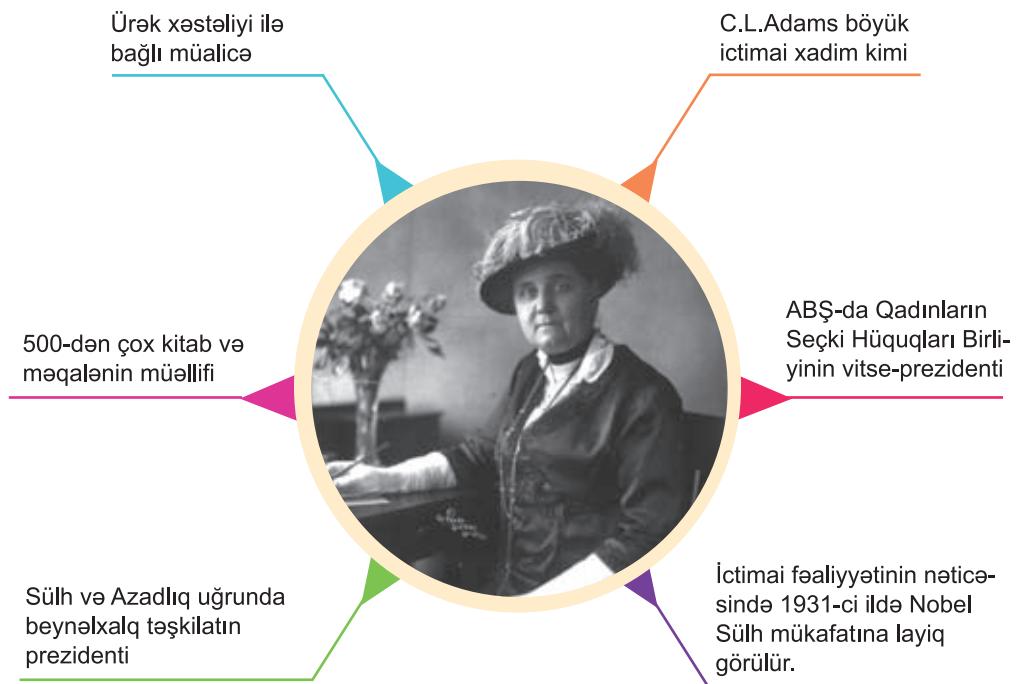
“Hull-House” təşkilatının köməkliyi ilə sosial işlər professional səviyyəyə qaldırılır. Təşkilatın şöhrəti artdıqca Adamsı şəhərin sosial işlərinə dəvət edirlər. Belə ki o, 1905-ci ildə təhsil üzrə müşavir təyin edilir, bir müddət sonra isə məktəblərin idarəsi üzrə komitənin nümayəndəsi seçilir.

1908-ci ildə C.Adams Çikaqoda vətəndaşlıq dəyərləri üzərində qurulan məktəbin ərsəyə gəlməsində yaxından iştirak edir. Növbəti ildə isə o, milli sosial işlər üzrə ilk qadın prezident seçilir.

Sosial həyatdakı problemlərin həlli yollarını böyük bir həvəslə araşdırıb tapmaq və onları tətbiq etmək Ceyn Adamsın başlıca məqsədi olmuşdur. Məhz bu səbəbdən o, XX əsrдə bütün dünyada reformizm cərəyanının ilk nümayəndəsi, “Hull-House” xeyriyyə təşkilatının yaradıcısı kimi adını Amerika tarixinə qızıl hərflərlə yazdırmağa müvəffəq olmuşdur...

Səbinə Vahidqızı,
“İşıq” jurnalından, 2012-ci il

1. Aşağıdakı faktlardan istifadə edərək kiçik mətn tərtib edin. Əsas mətnin üslubunu qorumağa çalışın.

2. Vətəndaşlıq dəyərləri üzərində qurulan məktəb fikrini necə başa düşürsünüz? İlk növbədə vətəndaşlıq dəyərləri ifadəsinin leksik mənasını izah edin.
3. Sosial işlər dedikdə nə nəzərdə tutulur?
4. Mətnin giriş, əsas və nəticə hissələrini müəyyənləşdirib hər hissəni 1-2 cümlə ilə ifadə edin.
5. Hansı hikmətli kəlam mətnin məzmunu ilə səsləşir?
 - İnsanlığı yüksəldən ülvü düşüncələri ilə birgə onların iradələridir. (*L.Vinçi*)
 - Xəzinə kəşf etmək istəsən eger, Hər bir çətinliyə tab et, sinə gər. (*N.Gəncəvi*)
 - Müəllim bir şama bənzər: özünü əridərək başqalarına işiq verər. (*P.Ruffini*)
 - Məsləhətli don gen olar. (*Atalar sözü*)
6. Mətn üçün xarakterikdir:
 - bədiilik
 - obrazlılıq
 - aydınlılıq
 - anlaşılılıq
7. C.Adamsın fikrinə (səh. 124) münasibət bildirin və onun fəaliyyətini qiymətləndirin.

8. Xeyriyyəciliyin nə olduğunu müəyyənləşdirin. Aşağıdakı sxemdən istifadə etməklə “Xeyriyyəcilik nədir?” mövzusunda müzakirə keçirin.

9. Mətndə (səh. 125) qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin leksik mənalarını düzgün müəyyənləşdirin.

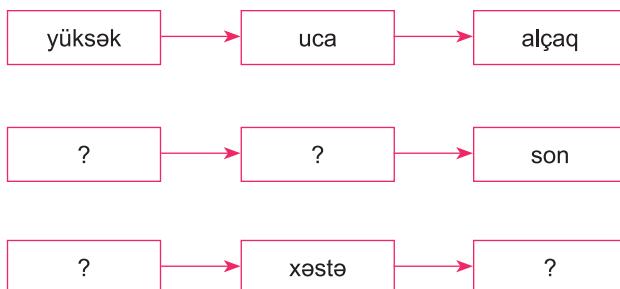
- bir şey üçün qoyulan və ya lazım olan pul, kapital.
- xeyir iş, yardım məqsədini güdən.
- nəyə isə olan tələbat.

10. *Vətəndaş*, *vətəndaşlıq*, *vətənpərvər* sözlərinin leksik və qrammatik mənalarını fərqləndirin.

11. *Ehtiyac* sözünün hansı mənası mətndə işlənmişdir?

- Hər hansı bir şeyə olan və onsuz keçinmək mümkün olmayan tələbat
- Yoxsulluq, kasıbılıq

12. Məntiqi ardıcılığı tamamlayın.

13. Mətndə (səh. 124) fərqləndirilmiş cümlədə vergül işarəsi səhv qoyulmuşdur. Sizcə, səhv nədədir?
14. Mətndə (səh. 125) altından xətt çəkilmiş cümlələri bir cümlə şəklində yazın. Cümlələri elə qurun ki, xeyriyyə və təşkilat sözlərinin hərəsindən yalnız bir dəfə istifadə olunsun.
15. Mətndə (səh. 125) tünd şriftlə verilmiş cümləni sintaktik təhlil edin.
16. Mətnin (səh. 125) sonunda üç nöqtə işarəsinin qoyulma səbəbini izah edin.

Üç nöqtə durğu işaretidir. Ondan aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

- **Fikrin bitmədiyini bildirmək məqsədilə cümlənin sonunda üç nöqtə qoyulur.**
- **Cümlənin əvvəlində qoyulan üç nöqtə mətnin müəyyən hissəsinin ixtisar edildiyini bildirir.**
- **Yüksək hiss-həyəcanla deyilən nəqli cümlələrdən sonra üç nöqtə qoyulur.** Məsələn:

On manat, bəlkə... (Ə.Haqverdiyev)

**Sitatlar da ixtisarla verildikdə onlardan əvvəl və sonra üç nöqtə qo-
yulur.**

17. Bədii ədəbiyyatdan üç nöqtə işaretisi ilə işlənmiş cümlələr seçin və onların nə məqsədlə işləndiyini deyin.
 18. Oxuyun. Məzmun baxımından eyni olan atalar sözlərini qruplaşdırın.
1. Qalan işə qar yağar. 2. Nə əkərsən, onu biçərsən. 3. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz. 4. İş insanın kövhəridir. 5. Özgəyə quyu qazan özü düşər. 6. Ağac dibindən su içər. 7. Qələmin ucu, qılıncın gücü. 8. Əldən qalan əlli il qalar. 9. Bu günün işini sabaha qoyma. 10. Ağıl ağından üstündür. 11. Dil var, bal gətirər, dil var, bəla. 12. Qələm qılıncdan itidir. 13. Quyuya su tökməklə sulu olmaz. 14. Nə

tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına. 15. Daldan atılan daş topuğa dəyər. 16. Yaxşılığın yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir. 17. Dəmir işləndikcə paslanmaz. 18. Dil yarası qılınc yarasından yamandır.

Atalar sözü	Qarşılığı
Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.	Daldan atılan daş topuğa dəyər.

✓ Bütün atalar sözlerinin karşılığını müəyyənləşdirə bildinizmi?

19. Qrupla iş

Qruplara bölünüb aşağıdakı tapşırıqları icra edin.

I qrup	II qrup	III qrup
Təsəvvür edin ki, yaxın dostunuz, tanışınız və ya bir başqası ilə C.L.Adams haqqında danışırsınız. Həmin danışıçı yazı vasitəsilə canlandırmağa çalışın. Mətni elə tərtib edin ki, o, məişət üslubunun tələblərinə cavab versin.	C.L.Adamsın həyat və fəaliyyətini əks etdirən kiçik bir hekayə yazın.	Mətnin (səh. 124-125) üslubunu qorumaqla onu yığcam şəkildə yazın.

✓ Yazdığınız mətnlər əsasında bədii, publisistik və məişət üslubunu müqayisə edin.

	Bədii üslub	Publisistik üslub	Məişət üslubu
oxşar cəhətlər			
fərqli cəhətlər			

MİLLƏTİN XEYİRXAH ANASI

(ixtisarla)

1. Mətni tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun.

Tarix boyu xalqımızın yaddaşında öz fədakarlığı, sosial xidmətləri, xeyriyyə işləri ilə dərin iz buraxmış çox şəxsiyyətlərimiz olmuşdur. Bunlardan kimisi maddi vəsaiti, kimisi sənətkarlıq qabiliyyəti, kimisi də, ümumiyyətlə, əlindən nə gəlirsə, onunla xalqa xidmət göstərməyə çalışmışdır. Belə şəxsiyyətlərdən biri babalarımızın “Tikmədim, özüm qalam, tikdim ki, izim qala” kəlamını həyatının şüarı etmiş millətin fədakar anası, 117 yaşı yaşamış Nabat xanım Aşurbəylidir.

1. əsilzadə ailənin
2. ən böyük məscidindən ikisini
3. 1795-ci ildə
4. xeyriyyəçilər bəxş etmiş
5. Aşur xan Avşarın
6. Aşurbəylilər ailəsində
7. Təzəpir məscidiidir

2. Yuxarı çərçivədəki sözlərdən istifadə etməklə cümlələri tamamlayın.

- Nabat Aşurbəyli ____ Bakı şəhərində məşhur ____ dünyaya gəlmışdır (...).
- Kökü türk avşar (əfşar) tayfasına gedib çıxan bu ____ soyadı ulu babaları ____ adı ilə bağlıdır.
- Tarix boyu xalqımıza ictimai xadimlər, alimlər, xüsusən də ____ bu əsilzadə ailənin millətimizin qarşısında böyük xidmətləri olmuşdur.
- Nabat xanımın xidmətlərindən danışarkən bunlardan ən böyüyü, şübhəsiz, onun inşa etdirdiyi ____.
- Onu da qeyd edək ki, Bakının 3 ____ Aşurbəylilər tikdirmişdir.

Təzəpir məscidinin tikintisinin maraqlı tarixçəsi vardır. **1893-cü ildə Bakı cəmaati şəhər quberniyasına müraciət edərək İçərişəhər qala divarının yanında, indiki Sabir bağının yerində məscid tikintisini icazə verilməsini xahiş edir.** Lakin ovaxtkı çar hökuməti Bakının bu baxımlı yerində möhtəşəm bir müsəlman abidəsinin ucaldılmasına icazə vermir məscidin o vaxt şəhərin kənarı sayılan Yuxarı Dağlı məhəlləsində tikilə biləcəyi bildirilir:

Beləliklə, Yuxarı Dağlı məhəlləsində tikiləcək məscidin – Təzəpirin yeri müəyyənlenmişdir. Hazırda həmin küçə adlanır.

Layihəyə əsasən tikiləcək məscid Şərqiñ ən görkəmli dini abidələrindən biri olacaqdı. O, şəhərin hər yerində görünməli, uca minarələri Bakı günəşinin parlaq şüaları altında bərq vurmalı idi. Lakin burada da imperiyaın iç üzü özünü göstərir. Hazırlanan layihə quberniya dini işlər idarəsi pravoslav ruhanilərinin fitvası ilə qəbul olunmur və memar Zivər bəyə ciddi xəbərdarlıq edilir ki: “Məscid yaxınlıqda yerləşən Aleksandr Nevski kilsəsindən hündür olmamalıdır”. Quberniya idarəsi minarənin ancaq bir mərtəbəsinin tikilməsinə icazə verir.

Əgər, o, minarə, ikimərtəbəli, olmaq, o, öz, hündürlük, və, yaraşıq, görə, elə, həmin, dövr, 1897-ci il, məscid, yaxınlıq, tikilmək, xalq arasında, “Qızıl kilsə”, adlanmaq, “Aleksandr Nevski”, pravoslav kilsə, kölgə, qoymaq.

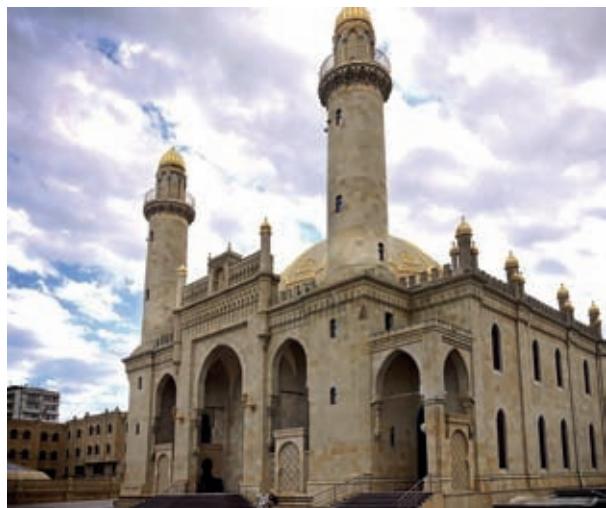
Aşağıdakı məlumatlardan istifadə etməklə rəngli çərçivənin yerine lazımlı olan adı yazın.

- XIX əsrde yaşamışdır.
- Azərbaycan dramaturgiyasının banisidir.
- 6 komedyası vardır.

Bu xəbərdarlıqdan sonra Zivər bəy layihədə ciddi dəyişiklik etmək məcburiyyətində qalır və Təzəpirin indiki layihəsini hazırlayıır. Uzun çətinlikdən sonra, nəhayət, 1905-ci il iyulun 3-də məscidin təməli qoyulur.

Deyilənə görə, Nabat xanım hər gün tikinti yerinə gələr, hər gəlışində də fəhlələrə pul, ərzaq paylatdırarmış. H.Z.Tağıyev məscidin tikinti

Ardıcıl verilmiş söz-lərə uyğun şəkilçilər artırıb cümələrini düzgün qurun.

xərclərinin bir hissəsini öz üzərinə götürmək istəsə də, **Nabat xanım Əgər məscid tikdirmək istəyirsinizsə gedin özünüzə ayrı bir məscid tikdirin deyərək buna qəti etirazını bildirmişdir**

Nabat xanımın xeyriyyə işləri təkcə Təzəpir məscidinin inşası ilə məhdudlaşdırır. Səxavəti və xeyrxahlığı ilə ad qazanmış bu böyük insan Şollar su kəmərinin çəkilməsinə külli miqdarda pul ayırmışdır. Sabunçu xəstəxanasında kasib və yetimlərin müalicəsini öz üzərinə götürmiş (...), ovaxtkı Tatar küçəsində (indiki A. Topçubaşov küçəsi) hamam tikdirmiştir. Həmin hamam həftənin bir gününü kasib və kimsəsizlər üçün pulsuz işləyərmiş. Nabat xanım həftənin cümlə günləri öz evinin qapısını taybatay açar və bir ana qayğısı ilə kasib camaati qonaq edərmiş. Qonaq olan ehtiyac sahiblərinə təkcə yemək verməklə kifayətlənməz, gedərkən pul, yaxud da ərzaqla onlara yardım edərmiş (...). Bütün bu köməkliyi göstərərkən simasındakı təbəssümə xələl göturməyən bu təvazökar xanım insanlara son dərəcə qayğı və məhrİbanlıqla yanaşarmış.

Əsəd Aslanoğlu, “İşıq” jurnalından, 2012-ci il

3. *Təzəpir məscidini Nabat xanım, el arasında Goy məscid kimi tanınan Əjdər-bəy məscidini isə Əjdər bəy Aşurbəyli tikdirmiştir cümləsini hansı abzasə əlavə etsək, özündən əvvəlki cümləyə aydınlıq gətirər?*
4. 1-2 cümlə yazıb mətnin sonuna əlavə edin. Elə cümlələr yazın ki, yekun fikir kimi səslənsin.
5. Hansı xüsusiyyət mətnin publisistik üslubda olmasını deməyə əsas verir?
6. Mətndə hansı suala cavab yoxdur?
 - N.Aşurbəyli nə üçün H.Z.Tağıyevə müraciət edir?
 - Təzəpir məscidinin İçərişəhər qala divarının yanında tikilməsinə kim icazə vermir?
 - Nabat xanımın xalqı qarşısında ən böyük xidməti nədir?
 - Təzəpir məscidinin əvvəlcə harada tikilməsi planlaşdırılmışdı?
 - Təzəpir məscidi hansı kilsədən hündür olmamalı idi?
7. Mətnə əsasən N.Aşurbəylinin vəfatı tarixini müəyyən edin.
8. Nabat xanımla Ceyn Adamsın fəaliyyətini müqayisə edin və aşağıdakı cümləni tamamlayın.

Millətindən, irqindən asılı olmayıaraq, _____

✓ *Mətnin məzmununa uyğun atalar sözü söyləyin.*

9. Mətndən hansı tarixi faktları öyrəndiniz?

10. Mətn üçün açar sözlər seçin.

11. Sözlərin leksik mənalarını izah edin və yaxınmənalı sözlə əvəz edin.

bərq vurmaq

?

inşa etmək

?

əlindən gəlmək

?

12. Mətndə (səh. 132) nöqtələrin yerinə söz və ifadələrin sinonimini tapın.

13. Məntiqi ardıcılılığı davam etdirin.

təməl

?

?

✓ Sonra həmin sözləri cümlədə işlədin.

14. Altından xətt çəkilmiş cümlədə (səh. 131) hansı söz yerində işlənməmişdir?

15. Qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə vasitəsiz nitqin tələblərini nəzərə almaqla durğu işaretlərini bərpa edin.

16. Fərqləndirilmiş cümlədə (səh. 131) durğu işaretəsini bərpa edin.

17. Mətndə (səh. 131) tünd şriftlə verilmiş cümləni elə dəyişin ki, **□+ki, +O** sxeminə uyğun olsun.

18. Aşağıdakı mövzulardan birini seçib işləyin:

- Təzəpir məscidinin müasir görkəminin təsvirini verən kiçik inşa yazın. Arzu edənlər görüntülü təqdimat hazırlaya bilərlər.
- 2014-cü ildə xalqın istifadəsinə verilmiş Heydər məscidi haqqında məlumat toplayıb publisistik üslubda kiçik mətn yazın.

Tutaq ki, sizə “Gəlin yaxşılıq edək” devizi altında aksiya keçirmək tapşırılıb.

- Aksiyanın məqsədini müəyyənləşdirin.
- Aksiyanın planını tərtib edin.
- Planı məktəb rəhbərliyi ilə müzakirə edin.
- Aksiyanı hansı formada keçirəcəyinizi düşünün.
- Daha çox şəxsin iştirakını təmin edin.
- Vəzifə bölgüsü aparın.
- Keçirilmiş aksiya ilə bağlı məruzə hazırlayın. Məruzəni qəzet maketi-nizdə yerləşdirin.
- Məruzənin orfoqrafik cəhətdən düzgünlüğünə əmin olun.

Məruzə yazmaq üçün aşağıdakı ardıcılılığa riayət edin.

1. Məruzənin mövzusu (seçmək)
2. Mövzuya aid ədəbiyyat:
 - a) *bibliografik məlumat*
 - b) *ədəbiyyat üzərində işləmək*
3. Məruzənin planını tutmaq
4. Məruzəni hazırlamaq:
 - a) *giriş*
 - b) *əsas hissə*
 - c) *nəticə*
5. Məruzənin edilməsi
6. Məruzənin müzakirəsi
Son söz (düzəliş və əlavələr)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nərgiz Cabbarlının ixtisarla verilmiş məruzəsindən istifadə edin və özünüz də məruzə yazın.

Məruzənin adı

“Müasir uşaq poeziyası”

Məruzənin mövzusu

Müasir uşaq şeirində dil, üslub xüsusiyyətləri

Mövzuya aid ədəbiyyat

- Qara Namazov.
“Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı”
- İlyas Tapdıq. “Köşək”
- Mobil Quluzadə. “Mənim gül balam”
- Vaqif Bəhmənli. “Əlifba”
- Korney Çukovski. “Seçilmiş əsərlər”

Məruzənin planı

- Müasir dövrdə yaranan Azərbaycan uşaq poeziyasının müsbət və mənfi cəhətləri
- Uşaq şeirinin formaları
- Müasir uşaq şeirlərində dil-üslub xüsusiyyətləri
- Uşaq şeirində obrazlar
- Nəticə

Qeyd

Məruzə müzakirə edilmiş, müəyyən düzəlişlər və əlavələr daxil edilmişdir.

Giriş hissə

Uşaqlar üçün şeir yazmaq ağırdır, çətindir, məsuliyyətlidir... Amma nədənsə, müasir ədəbiyyatımıza nəzər saldıqda uşaqlar üçün yazanların əksəriyətinin belə düşünmədiyini fikirləşirsən. Sanki kiçik oxucu bir az ciddi qəbul edilmir. Uşaq şeirinin bazar təqdimatı (nəşr görünüşü, rəssam işi, dizayn-tərtibat və s.) üzərində daha çox işlənilir. Mətn keyfiyyəti isə arxa plana keçir.

Halbuki istər ümumilikdə Azərbaycan ədəbiyyatının, istərsə sovet dövrü ədəbiyyatının təcrübəsində gözəl uşaq şeirləri yaradanlar “Uşaq şeirindən nə tələb olunmalıdır?” sualının cavabını yetərinçə dəqiq bilirdilər. Belə olmasayı, yaddaşlarımıza köçən Sabir, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, Səməd Vurğun, Mirvarid Dilbazi, Xanımına Əlibəyli və s. ... şeirləri olmazdı...

Əsas hissə

Biz müstəqillik illərində yazılmış Azərbaycanda uşaq şeirləri haqqında danışacaqıq. Əlbəttə, bu məsələ dəfələrlə müzakirə edilmişdir. Elmi səviyyədə də, yaradıcılıq təşkilatlarının iştirakı ilə də, mətbuatda da...

Gəlin baxaq görək, “müstəqillik illərinin uşaq şairi” dedikdə ilk olaraq kimlər yada düşür? Yenə də İlyas Tapdıq, yenə də Zahid Xəlil, sonrakı nəsil-dən Ələmdar Quluzadə, Rafiq Yusifoğlu, daha sonrakı nəsildən Sevinc Nuruqızı...

Biz uşaq şairi dedikdə ilk olaraq İlyas Tapdıq və Zahid Xəlilin adları üzərində dayanmalı oluruq. Bu, sadəcə, nostalji hissi, ya da, sadəcə, tanınmış imza məsəlesi deyil. O yaradıcılıqlara nəzər saldıqda professionallıq bir yana, uşaq şeirinin gözəlliklərini görə bilərik.

Məsələn, Zahid Xəlilin hələ 1979-cu ildə dərc olunan “Torağaylar oxuyur” kitabına nəzər salaq. Bu şeirlər bu gün belə aktualdır, müasirdir. Şairin yaradıcılığı təbiətin, onun çalarlarının, rənglərinin, təbiət hadisələrinin, ətraf mühitin və orada yaşananların təsviri baxımından çox dəyərli xüsusiyyətlərə malikdir. O uşaqda elə bir obraklı təfakkür formalasdır, təbiət hadisəsini elə bir şəkildə yaddaşa köçürə bilir ki, bunun unudulması mümkün deyil. Eyni zamanda uşaq bu şeirlərlə təbiəti duymağı öyrənir.

Oxşar fikirləri İlyas Tapdığın yaradıcılığı haqqında da söyləyə bilərik. Bütün yaradıcılığını, həyatını bu istiqamətdə fəaliyyətə sərf edən şairin əvvəlki deyil, son illərə aid bir kitabına da nəzər saldıqda təəssürat, qənaət dəyişməz qalır.

Mətnlər yalnız yüngül, axıcı ritmi, bitkin forması, sadə dili ilə deyil, həm də məntiqi əsaslılığı, öyrətmək istəyi ilə də diqqət çəkir.

Amma yeri gəlmışkən qeyd edək ki, əlifba üçün şeir yazmaq ənənəsində çox uğurlu nümunələr Vaqif Bəhmənlinin “Əlifba”, Sevinc Nuruqızının “Əlifba”sında var. Məsələn,

*Dədə Qorqud dədəmiz –
Əcdadımın adidi.
“D” – dağ, “D” – daş, “D” – dəniz,
“D” – dilimin dadidi.*

Mobil Quluzadənin “Mənim gül balam” adlı kitabındaki “Yarpaq” şeirində deyilir:

<i>Səhər olcaq üstünə</i>	<i>Bu yarpaqlar görünür</i>
<i>Şeh töküür yarpağın.</i>	<i>Ağacların şalıtək</i>
<i>Günəşti görən kimi</i>	<i>Quşlar sərir yuvaya</i>
<i>Üzü gülür yarpağın.</i>	<i>Yarpaqları xalıtək.</i>

Bir obrazın bu qədər fərqli çalarını qeyd etmək, ona bu qədər fərqli yönən yanaşmaq, xarakterini yaratmaq müəllifin istedadının göstəricisidir. Amma şeirdə redaktə qüsürünün, fikir-məntiq qüsürünün olmaması bir yandan istedadla bağlıdır, digər tərəfdən də söz qarşısında duyulan məsəliyyətlə, hər misranın, hər fikrin ölçüyə salınması prosesində çəkilən zəhmətlə bağlıdır.

Notice

Məqsədimiz “Uşaqlar üçün necə yazmaq lazımdır?” suali üzərində daha əsaslı düşünməyə, göstərilən qüsurların varlığına göz yummamağa, işin məsuliyyətini və ağırlığını özümüzə bir daha xatırlatmağa çalışmaqdır. Biz buna cəhd göstərdik. Düşünmək isə şeir müəlliflərinə qalır...

Kornel Çukovski yazır ki, uşaq şeirində “hər misrada rəssam üçün material olmalıdır, çünkü kiçik uşaqların təfəkkürü istisnasız olaraq obrazlıdır”. Uşaq şeirində “obrazların dinamikliyi”, “ritmin dinamikliyi”, “poetik nitqin musiqililiyi”, “hər sətrin öz həyatını yaşaması və ayrıca bir orqanizm olması”, “şeirin həm də bir oyun olması”, “şeirin həm də böyükler üçün olması” və ən nəhayət, “bizi uşaqlara doğru deyil, uşaqları bizə uyğunlaşdırmaq məqsədi daşımıası” vacibdir.

“Aydın yol” qəzeti, 2014-cü il

- 1 QANUN**
- 2 MƏTN**
- 3 BAKI KƏNDLƏRİ**
- 4 QOŞA MƏZAR**
- 5 ŞAHABLI**
- 6 ÇAYTİKANI**
- 7 TOPONİMLƏR –
DİLİMİZİN “TARİX KİTABI”**
- 8 ŞEKİ**

Vətən, torpaq, yurd...

Qarabağ Azərbaycanın əzəli torpağıdır. Onun bütün toponimləri, tarixi Azərbaycanla bağlıdır. Ermənilərin oraya gəlməsi ancaq XIX əsrin əvvəl-lərində başlamışdır. Onlar başqa ölkələrdən oraya köçürülmüşlər.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

- *Vətən Yerin bir xalqa, millətə mənsub olan hissəsidir; əcdadlarımızın məskunlaşdığı məkandır. Onu qorumaq hər birimizin müqəddəs borcudur.*
- *Biz onu qorumaq üçün nə edirik?*

“COĞRAFİ OBYEKTLƏRİN ADLARI HAQQINDA” AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında coğrafi obyektlərə ad verilməsi, onların adlarının dəyişdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, işlədilməsi, qeydiyyatı, uçotu və qorunub saxlanması sahəsindəki fəaliyyətin hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda istifadə edilən anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edirlər:

- 1.0.1. coğrafi obyektlər – təbii və antropogen mənşəli, bütöv və nisbətən sabit ərazi törəmələri: materiklər, okeanlar, dənizlər, körfəzlər, boğazlar, adalar, yarımadalar, dağlar, zirvələr, meşələr, çaylar, göllər, buzlaqlar, səhralar, vulkanlar və digər təbiət obyektləri; milli parklar, təbiət qoruqları və bu kimi digər obyektlər; şəhərlər, rayonlar, şəhər rayonları, qəsəbələr və kəndlər; hava və dəniz limanları, dəmiryol stansiyaları;
- 1.0.2. coğrafi obyektlərin adları – coğrafi obyektlərin tanınması və bir-birindən fərqləndirilməsi məqsədilə onlara verilən adlar;
- 1.0.3. coğrafi obyektlərin adlarının müəyyənləşdirilməsi – coğrafi obyektlərin mövcud adlarının aydınlaşdırılması, coğrafi obyektlərə ad verilməsi və onların adlarının dəyişdirilməsi;
- 1.0.4. coğrafi obyektin adının dəqiqləşdirilməsi – coğrafi obyektin daha çox istifadə edilən adının seçilməsi və həmin adın yazılışının Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin normalarına uyğunlaşdırılması;
- 1.0.5. ekzonim – Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən coğrafi obyektin adının xarici dillərdə istifadə edilən və Azərbaycan Respublikasının dövlət dilindən fərqli olan forması.

Maddə 3. Qanunun əhatə dairəsi

3.1. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə başqa cür nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan tədqiqatçıları tərəfindən kəş edilmiş coğrafi obyektlərin adlarının müəyyənləşdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, işlədilməsi, qeydiyyatı, uçotu və qorunub saxlanması üzrə fəaliyyətə şamil edilir.

3.2. Bu Qanun habelə digər dövlətlərin ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin, eləcə də hər hansı dövlətin suverenliyinin və yurisdiksiyasının şamil edilmədiyi coğrafi obyektlərin adlarının Azərbaycan Respublikasında işlədilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir.

Maddə 4. Coğrafi obyektlərin adlarının müəyyənləşdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, işlədilməsi, qeydiyyatı, uçotu və qorunub saxlanması sahəsində dövlətin əsas vəzifələri

4.0. Coğrafi obyektlərin adlarının müəyyənləşdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, işlədilməsi, qeydiyyatı, uçotu və qorunub saxlanması sahəsində dövlətin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- 4.0.1. coğrafi obyektlərin adları ilə bağlı dövlət siyasetinin müəyyən edilməsi;
- 4.0.2. coğrafi obyektlərin adlarının Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin normaları nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməsinin və dəqiqləşdirilməsinin təmin edilməsi;
- 4.0.3. coğrafi obyektlərin adlarının qeydiyyatının və uçotunun aparılmasının təşkili;
- 4.0.4. coğrafi obyektlərin adları lügətlərinin və soraq kitablarının nəşrinin təşkili;
- 4.0.5. coğrafi obyektlərin adlarının dövlət kataloqunun yaradılması və aparılmasının təşkili;

Maddə 5. Coğrafi obyektlərin adlarının müəyyənləşdirilməsi

5.1. Coğrafi obyektin mövcud adı müvafiq dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının sənədlərinə, rəsmi kartografiya, soraq nəşrlərinə və digər mənbələrə, müvafiq ərazilərin əhalisinin, habelə mütəxəssislərin rəyinə əsaslanmaqla aydınlaşdırılır və bu Qanunun 5.5.1–5.5.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan hallar olduqda dəyişdirilir.

5.2. Coğrafi obyektlərə verilən ad həmin coğrafi obyektin xüsusi əlamətlərini eks etdirməli və ad verilərkən ümumdüzlət və ümumxalq mənafeyi, bu obyektin yerləşdiyi ərazinin coğrafi, tarixi, təbii və digər xüsusiyyətləri, həmin ərazidə yaşayan əhalinin rəyi nəzərə alınmalıdır. Coğrafi obyektin adı üç sözdən artıq olmamalıdır.

5.3. Coğrafi obyektlərə onun kəşfində, öyrənilməsində, yaxud əsasının qoyulmasına bilavasitə iştirak etmiş şəxslərin, görkəmli dövlət, ictimai, elm və mədəniyyət xadimlərinin, dövlət qarşısında xüsusi xidmətləri olmuş şəxslərin adları, bir qayda olaraq, ölümündən sonra və adı olmayan coğrafi obyektlərə verilə bilər.

5.4. Bir ərazi vahidi hüdudları daxilində eyni növlü bir neçə coğrafi obyektlərin eyni adla adlandırılmasına yol verilmir.

5.5. Coğrafi obyektin adı aşağıdakı hallarda dəyişdirilə bilər:

- 5.5.1. bir ərazi vahidi hüdudları daxilində eyni növlü coğrafi obyektlərin adları təkrarlandıqda;
 - 5.5.2. coğrafi obyektin tarixi adını bərpa etmək zərurəti yarandıqda;
 - 5.5.3. coğrafi obyektin funksiyası və ya təyinatı əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdikdə;
 - 5.5.4. coğrafi obyektin adı bu Qanunun 5.2-ci maddəsində göstərilən tələblərə uyğun olmadıqda.
- 5.6. Coğrafi obyektin adının dəyişdirilməsi zamanı müvafiq ərazinin əhalisinin rəyinin nəzərə alınmasına dair tələb coğrafi obyektin tarixi adının bərpa edilməsi, habelə coğrafi obyektin iki və daha çox inzibati ərazi vahidləri ərazisində yerləşdiyi hallarına şamil edilmir.
- 5.7. Coğrafi obyektlərə ad verilərkən müvafiq ərazinin əhalisinin rəyinin nəzərə alınmasına dair tələb coğrafi obyektin iki və daha çox inzibati ərazi vahidi ərazisində yerləşdiyi hallarına şamil edilmir.

Maddə 6. Coğrafi obyektlərə adların verilməsi və coğrafi obyektlərin adlarının dəyişdirilməsi qaydası

- 6.1. Coğrafi obyektlərə adların verilməsi və ya coğrafi obyektlərin adlarının dəyişdirilməsi haqqında təkliflər müvafiq icra hakimiyyəti orqanına Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları, yerli özünüidarə orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları, hüquqi şəxslər və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları tərəfindən verilə bilər.
- 6.2. Coğrafi obyektlərə adların verilməsi və ya onların adlarının dəyişdirilməsi haqqında təkliflər və həmin təklifləri əsaslandıran sənədlər müvafiq normativ hüquqi aktlara uyğun hazırlanır.
- 6.3. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunun 6.1-ci maddəsində göstərilən təkliflərə baxır və onları məqbul hesab etdikdə bu Qanunla tələb olunan hallarda müvafiq ərazidə yaşayan əhalinin rəyini öyrənir və əhalinin müsbət rəyi olduqda coğrafi obyektlərə ad verilməsi və ya coğrafi obyektin adının dəyişdirilməsi barədə qərar qəbul edir.

Maddə 7. Coğrafi obyektlərin adlarının dəqiqləşdirilməsi və işlədilməsi

- 7.1. Coğrafi obyektlərin adlarının dəqiqləşdirilməsi zamanı tarixi, mədəni, etnik, dil və digər xüsusiyyətlər, habelə xüsusi elmi tədqiqatların nəticələri nəzərə alınmalıdır.
- 7.2. Coğrafi obyektlərin adlarının dəqiqləşdirilməsi “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həyata keçirilir.
- 7.3. Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki yol nişanlarında, reklamlarda, lövhələrdə və digər göstəricilərdə coğrafi obyektlərin adları dövlət dilində yazılır.
- 7.4. Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki beynəlxalq avtomobil yollarının dövlət dilində başqa, beynəlxalq sazişlərə uyğun olaraq xarici dillərdə də yazıla bilər.

Maddə 8. Coğrafi obyektlərin adlarının qeydiyyatı və uçotu

8.1. Coğrafi obyektlərin mövcud və yeni verilən adları Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyata alınır və onların uçotu aparılır.

8.2. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin adlarının eyni cür və sabit işlədilməsinin təmin edilməsi və həmin adların qorunub saxlanması məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən Coğrafi obyektlərin adlarının dövlət kataloqu yaradılır.

8.3. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı coğrafi obyektlərin adları lügətlərini və soraq kitablarını, habelə Azərbaycan Respublikasının xəritə və atlaslarını hazırlayıր və nəşr edir.

8.4. Coğrafi obyektlərin adlarının qeydiyyatı və uçotunun aparılması qaydası, coğrafi obyektlərin adları lügətlərinə və soraq kitablarına dair tələblər, Coğrafi obyektlərin adlarının dövlət kataloquunun yaradılması və aparılması qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiq etdiyi Əsasnamə ilə tənzimlənir.

Maddə 9. Coğrafi obyektlərin adlarının işlədilməsi və qorunub saxlanılması

9.1. Dövlət və yerli özünüidarə orqanları, hüquqi şəxslər, kütləvi informasiya vəsiti'ləri tərəfindən, habelə tədris, kartografiya, soraq, ensiklopedik nəşrlərdə, elanlarda, reklamlarda, lövhələrdə, yol göstəricilərində, poçt göndərişlərində və digər sahələrdə coğrafi obyektlərin adlarına istinad edilərkən onların bu Qanuna uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş adlarından istifadə edilməlidir.

9.2. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin adlarının təhrif olunmasına yol verilmir.

9.3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən coğrafi obyektlərin adları dövlət tərəfindən mühafizə olunur.

Maddə 10. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun tələblərinin pozulması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 11. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

**İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

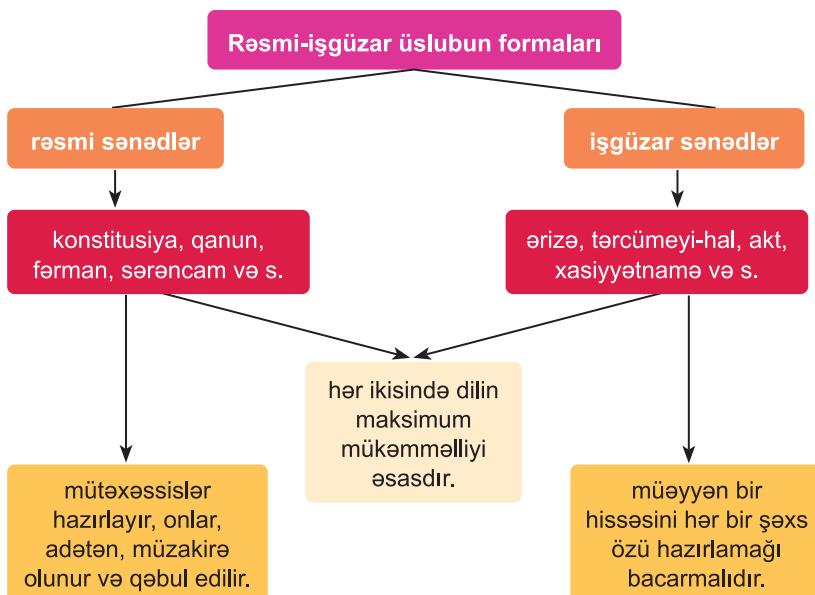
Bakı şəhəri, 18 dekabr 2007-ci il
№ 512-IIQ

1. Prezident İlham Əliyev tərəfindən Suqovuşan adının bərpa edilməsi Qanunun hansı bəndinə əsasən həyata keçirilmişdir?

2. Sizcə, verilmiş mətn (səh. 140–143) hansı üsluba aiddir?
- A) elmi B) publisistik C) rəsmi
3. Mətnin (səh. 140–143) altında xətt çəkilmiş feillərin zamanlarını və şəkillərini müəyyənləşdirin.
4. Mətnin kümələlərə əsasən rəsmi-işgüzər üslubun xüsusiyyətləri haqqında fikir yürüdün.

Rəsmi və işgüzər sənədlərin dili rəsmi-işgüzər üsluba aid edilir. Rəsmi-işgüzər üslubda fikir (informasiya) müəyyən standart formalarda və yiğcam şəkildə olur. Bu üslubda artıq sözlər, obrazlı ifadələr və fərdi nitq ünsürlərindən istifadə edilmir.

Rəsmi-işgüzər üslubun lüğət tərkibi yiğcamdır.

- Rəsmi sənədlər mühüm hüquqi məzmuna malikdir və tarixi əhəmiyyət daşıyır.
- İşgüzər sənədlər xüsusi dövlət əhəmiyyəti daşımir, hər hansı bir məsələ ilə bağlı tərtib edilir.

Orfoqrafik səhvlərin və qüsurlu kümələlərin yol verildiyi sənəd nöqsanlı hesab olunur.

- Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş cümlədə (səh. 140) hansı normanın pozulduğunu deyin və cümlədə düzəliş edin.
- Mətndən (səh. 140–143) bir neçə söz seçib aşağıdakı cədvəl əsasında onları müxtəlif üslublarda işlədin. Cümlələri müqayisə edib fərqləri deyin.

Nümunə:

Rəsmi üslubda	Danışışq dilində	Bədii üslubda	Publisistik üslubda
Maddə 75. Hər bir vətəndaş Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzlərinə: bayrağına, gerbinə və himninə hörmət etməlidir. <i>Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası</i>	Bayraqımız necə də qürurla dalgalanır!	Üçrəngli bayraqın kölgəsində mən Qaraca torpağı Vətən görmişəm... Bayraq kimliyimdir, bayraq mənliyim, Bayraq öz yurduma öz hakimliyim. (B.Vahabzadə)	Ginnes Dünya Rekordları Təşkilatı 2010-cu il mayın 29-da Azərbaycan Dövlət Bayrağı dirəyinin dünyada ən hündür bayraq dirəyi olduğunu təsdiq etmişdir. “Dövlət Bayrağı Meydanı” məqaləsindən

-
- Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalları nəticəsində məhv edilmiş muzeylərimiz, talan edilmiş sərvətlərimiz barədə məlumat toplayıb qəzet maketinizdə yiğcam şəkildə dərc edin.
 - “Bir ömrə sığmayan 44 gün” adlı tədbirin ssenarisini (təqdimat) hazırlayın. İnşa və ya esse də yaza bilərsiniz. Tapşırığı yerinə yetirmək üçün, ilk növbədə, plan hazırlayıın.

- İstiqaməti müəyyən edin. (hansısa bir ərazinin işğaldan azad edilməsi, Şuşa – 30 illik həsrətə son, Qarabağın tarixi abidələri və s.)
- Mövzu ilə bağlı məlumat toplayın.
- Məlumatı seçdiyiniz formaya (ssenari, təqdimat, inşa, esse) uyğun emal edin.

İSTİQAMƏT:

- Fikirlərinizin dolğun və məzmunlu olmasına diqqət edin.
- Cümlələri düzgün qurun.
- Seçdiyiniz mövzunu ətraflı çatdırılmasına diqqət yetirin.

S.Vurğunun “Azərbaycan” şeiri dillər əzbəridir. O qısa sözlərdə o qədər dərin mənə var ki, həmin sözləri hər bir insan dilinə gətirib təkrar edərkən öz xalqına, ölkəsinə bir daha öz məhəbbətini, sevgisini, sədaqətini ifadə edir.

*Heydər Əliyev
Ümummilli lider*

Min Qazaxda köhlən ata,
Yalmanına yata-yata,
At qan-tərə bata-bata,
Göy yaylaqlar belinə qalx,
Kəpəz dağdan Göygölə bax!

Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah bu dağdan, gah o dağdan.
Axşamüstü qoy uzaqdan
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağınşıkəstəsi.

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənimsən,
Anam, doğma vətənimsən!
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!

Dağlarının başı qardır,
Ağ örpeyin buludlardır.
Böyük bir keçmişin vardır;
Bilinməyir yaşın sənin,
Nelər çəkmiş başın sənin.

Bir dən bizim Bakıya bax,
Sahilləri çıraq-çıraq,
Buruqları hayqıraraq
Nərə salır boz çöllərə,
İşıqlanır hər dağ, dərə!

Bir tərəfin bəhri-Xəzər,
Yaşılbaş sonalar gəzər;
Xəyalım dolaşar gəzər
Gah Muğanı, gah Eldarı.
Mənzil uzaq, ömrü yarı!

Lənkəranın gülü rəng-rəng,
Yurdumuzun qızlarıtək.
Dəmlə çayı tök ver görək
Anamın dilbər gəlini!
Yadlara açma elini.

- Azərbaycanın xəritəsini nə üçün məhz uçan qartala bənzədirler?
- “Qartal” (səh. 88) hekayəsini xatırlayın. Müqayisələr aparin.

1. Şeiri tələffüz qaydalarına uyğun və ifadəli oxuyun.

ORFOQRAFIYA

Necə yazılmalıdır: defislə, bitişik, yoxsa ayri?

- Göy rəngdə verilmiş sözlərin yazılış qaydasını müəyyənleşdirin.

ORFOEPIYA

➤ şanlı	- [...]
➤ illərlə	- [...]
➤ addımla	- [...]

Yaşa, Azərbaycanım!

İllərlə Yol gözlədik – hər anı həsrət dolu,
Nəhayət, qılincını siyirdi haqqın?qolu!
Qarabağa aćığın bu şanlı zəfər yolu
Gətirdi ruhumuzu cuşa, Azərbaycanım!
Yaşa, Odlar diyari, yaşa, Azərbaycanım!

Şəhidlərin torpağa tökülən al qanısan,
Qazılərin Vətənə sipər olan canısan!
Qafqazda qartal kimi zirvələrin xanısan...
Toxunmasın yelkənin daşa, Azərbaycanım!
Yaşa, Odlar diyari, yaşa, Azərbaycanım!

Bakıdan Zəngəzura meh əsir sərin?sərin...
Qəlbimdə?ki arzular Kürdən, Arazdan dərin!
Bir yanı Dərbənd eli, bir yanı Xudafərin...
Bir tərəfi müqəddəs Şuşa, Azərbaycanım!
Yaşa, Odlar diyari, yaşa, Azərbaycanım!

İblisi mələk etməz əyninə geyilənlər,
Boğazdan keçərmi heç işğalla yeyilənlər?!
Ürəkdən pərvazlanıb, ürəkdən deyilənlər
Əvvəl?axır gələcək başa, Azərbaycanım!
Yaşa, Odlar diyari, yaşa, Azərbaycanım!

Düşməni dost bilmişik, bitsin daha bu illət,
Amansız ayrıılıqlar yaşatdı bizə zillət...!
Gedir sabaha doğru “iki dövlət – bir millət”:
Addımla Türkiyəylə qoşa, Azərbaycanım!
Yaşa, Odlar diyari, yaşa, Azərbaycanım!

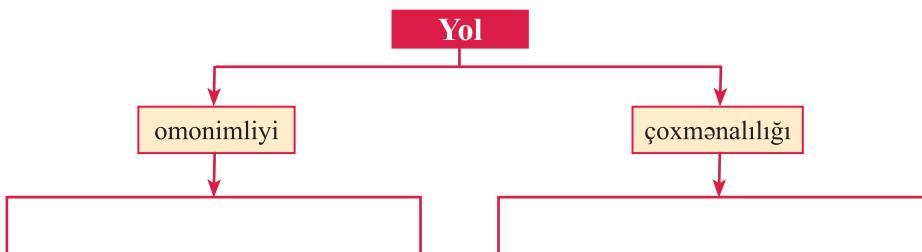
Qurban Təbiətoğlu

2. Şeir hansı tarixi hadisəyə həsr olunmuşdur? Şeirdəki hansı misralar fikrinizi təsdiq edə bilər?
3. Şeirin mövzu və ideyasını müəyyənləşdirin. Bunun üçün *şair oxucuya hansı hissləri aşılayır?* suali ətrafında düşünün və fikir mübadiləsi aparın.
4. Şair "Yaşa, Azərbaycanım!" şeirində nəyi əsas obyekt kimi seçmişdir?
 - a) vətəni
 - b) milləti
 - c) mənəvi sərvətləri
 - d) tarixi hadisələri
 - e) tarixi qələbəni
5. Şair seçdiyi obyektdə necə münasibət bəsləyir? Hansı duyğularını ifadə edir?
6. Şeirin ilk misrasında *yol* sözü niyə böyük hərfle yazılmışdır?
7. Necə bilirsiz, "Yaşa, Azərbaycanım!" şeirində surət varmı? Fikirlərinizi əsaslandırın.
8. Şeir sizdə hansı duyğular oyatdı? Şeiri oxuyarkən hansı hissləri keçirdiniz? Oxuduğunuz şeirlə şahidi olduğunuz hadisələr arasında oxşarlıq gördünüz mü? Şeirdə tərənnüm edilənlər tarixi qələbəni əks etdirə bilibmi?
9. Şeirin hansı misrasında şair Azərbaycanı tolerant bir ölkə kimi təqdim edir?
10. 3-cü bəndə əsasən xəritə hazırlayıın. Nə müşahidə etdiniz?

11. Hansı sözləri mətn üçün açar söz seçərdiniz? Niyə?
12. *Yol* sözünün omonimliyini və çoxmənalılığını sxem əsasında müəyyənləşdirin.

13. Verilmiş izahlar mətdə altından xətt çekilmiş hansı sözlərə aiddir?
 - qanadlanmaq, qol-qanad açmaq
 - qızından çıxməq
 - qoruyucu vasitə kimi istifadə edilən bir şey, qurğu

14. Zəfər sözünün sinonimlər cərgəsini tamamlayın.

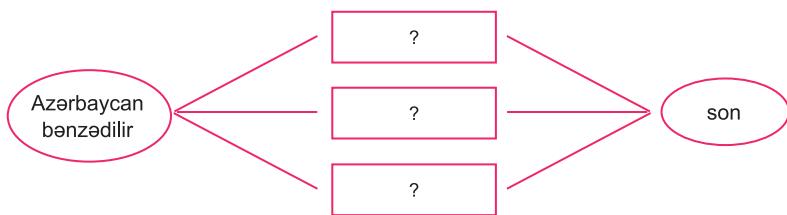

✓ Hansı söz zəfər sözünün antonimi ola bilər?

15. Altından xətt çəkilmiş sözləri ifadə etdiyi məna baxımından fərqləndirin. Sözlərdə vurğunun yerini müəyyən edin.

Gələcəyə inamlı addımla
Azərbaycan iri addımla irəliləyir.

16. Sxemi tamamlayın və fikrinizi əsaslandırın.

IV

17. Şeirdə nida cümlələrinin işlənmə səbəbi nədir? Sizcə, rəsmi sənədlərdə belə cümlələr işlənə bilərmi? Niyə?
18. Şeir hansı üsluba aiddir? Səbəbini izah edin.
19. Rəsmi sənəddən hər hansı bir maddəni seçin və "Yaşa, Azərbaycanım!" şeirinin istənilən bəndi ilə müqayisə edin. Hansı oxşar və fərqli cəhətləri gördünüz?
20. Şeirin 3-cü bəndində işlənən vergül işarələrinin; 4-cü bəndin 2-ci misrasının sonunda sual və nida işarəsinin işlənmə səbəblərini müəyyən edin.
21. Cümlələri müqayisə edin. Nə müşahidə etdiniz? Hansının işlənməsi daha düzgündür? Niyə?

İblisi mələk etməz əyninə geyilənlər.
Əyninə geyilənlər iblisi mələk etməz.
Bakıdan Zəngəzura meh əsir sərin-sərin.
Meh Bakıdan Zəngəzura sərin-sərin əsir.

✓ Özünüz də belə nümunələr seçin və müqayisə edin.

22. S.Vurğun və Q.Təbiətoğlunun şeirlərini məzmun baxımından müqayisə edin. Azərbaycan onların əsərlərində necə təqdim olunur?

✓ *Hər iki şeiri oxuyub qısa rəy hazırlayın. Bunun üçün aşağıdakı formadan istifadə edin.*

Səməd Vurğunun “Azərbaycan” və
Qurban Təbiətoğlunun “Yaşa, Azərbaycanım!” şeirləri ilə bağlı

RƏY

Hər iki şeiri oxuyub bu nəticəyə gəldim ki, _____.

Hər iki şeirin məzmunu tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki _____.
_____.

Ancaq mənim Səməd Vurğunun (Qurban Təbiətoğlunun) şeiri _____,
çünki burada _____.

Hər iki şeir bədii cəhətdən _____.
_____.

İmza: _____ *Tarix:* _____

23. Hər hansı bir obyekt və ya hadisə seçin. Obyektdən aldığınız təəssürat əsasında inşa və ya esse yazın.

Bunun üçün:

- Seçdiyiniz obyekt və ya hadisə haqqında düşünün, onunla bağlı məlumat toplayın.
- Onun sizin qəlbinizdə yaratdığı hissləri təsvir edin.
- Topladığınız məlumatları sistemləşdirin.
- Yazınızı zənginləşdirmək üçün bədii nümunələrdən (şeir, aforizm və s.) istifadə edin.

24. “Şuşa – qayıdışın mübarek” adlı təqdimat hazırlayın.

Təsəvvür edin ki, siz Qarabağdakı tarixi abidələrin bərpası üzrə işçi qrupun
üzvüsünüz. Bərpa işlərini həyata keçirmək üçün nədən başlardınız?

BAKİ KƏNDLƏRİ

(ixtisarla)

Deyilənə görə, qədim zamanlarda indiki **Şüvəlanın** ərazisində bahar aylarında o qədər gölməçə yaranarmış ki, burada dəniz quşları və vəhşi ördəklər əlindən tər-pənmək olmazmış. Buna görə də Şirvan şahları tez-tez buraya ova gələrmişlər. Guya o vaxtdan bu yer “Şaholan” adlanmış və zaman keçdikcə “Şüvəlan”a çevrilmişdir. Ancaq bu ehtimal əsassızdır. Çünkü tarixdən məlumdur ki, şirvanşahların, sonralar isə Bakı xanlarının ov məskəni Zirə tərəf olmuşdur. Əslində, “Şüvəlan” sözü buranın coğrafi şəraiti ilə əlaqədar olaraq yaranmışdır. Şüvəlanda, demək olar ki, hər tərəfdən dənizə tərəf enişlər başlayır. Həmin enişlərə görə bu yer Şüvəlan adlanır. Farsca “şiv” sözünün mənası “eniş” deməkdir. Həmin sözün (*sonuna, axırına*) məkan bildirən “lan” şəkilçisini artırmaqla “Şüvəlan” sözü yaranmışdır.

Vaxtilə içmək üçün ən yararlı su Şüvəlanda olmuşdur. Burada su qayanın (*altından, dibindən*) çıxırdı. Buna görə də bu ərazidə çoxlu pambıq əkilirdi. Abşeronda əkilən pambığın çox hissəsi Şüvəlanın hesabına düşürdü. Pambıqla (*birlikdə, yanaşı*) bu yerdə zəfəran da əkilərdi. Hələ Bakı xanlıqları dövründə burada salınmış üzüm bağlarının şöhrəti hər yerə yayılmışdı. Bakılılar üzümdən doşab, sirkə, abqora, mövüç hazırlayırdılar. Şüvəlanın (*təmiz, saf*) iqlimi, şirin suyu sonralar adam-

ların bu yerlərdə məskən salmalarına səbəb oldu.

XIX əsrin ortalarından başlayaraq, bakılılar bu yeri özləri üçün yaylaq yeri seçdilər.

Qılman İlkinin “Bakı və bakılılar” kitabından

ORFOEPIYA

Davam etdirin.

- yararlı – [yarar...]
- şirvanşahların – [şirvanşa...]
- hazırlayırdılar – [hazır...]

1. Mətnin əvvelinə giriş xarakterli 1-2 cümlə əlavə edin.
2. Hansı cümlələr arasında rabiṭə yoxdur? Əlaqə yaratmaq üçün uyğun sözler və cümlələrdən istifadə edin.
3. Mətnin məzmunu üzərində iş aparmaq üçün suallar tərtib edin.
4. Mətdə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənsə, leksik normanın tələblərinə əməl edilmiş olar?

5. Nümunəyə əsasən sxemləri tamamlayın.

Mərdəkan kəndi də (*keçmişdə, qədimdə*) çox (*kiçik, balaca*) olmuşdur. XIX əsrin **başlanğıcında/başlancığında** burada cəmi yüz nəfərədək adam yaşamışdır. “Mərdəkan” sözü iki sözdən (*düzəlmüşdir; yaranmışdır*): “Mərd” kişi, “kan” isə yer deməkdir, yəni “mərdlərin yaşadığı yer”. Deyilənə görə, Şirvanşah II Mənuçöhrün oğlu I Axsitanın dövründə, yəni 1175-ci ildə Şüvəlan və Mərdəkan sahillərindən Şirvan torpaqlarına **basqın/baskın** etmiş düşmənin 70 gəmidən ibarət donanmasının darmadağın edilməsində mərdəkanlılar da böyük mərdlik göstərmişlər. Ola bilsin ki, kəndə Mərdəkan adının verilməsi bu hadisə ilə bağlı olsun.

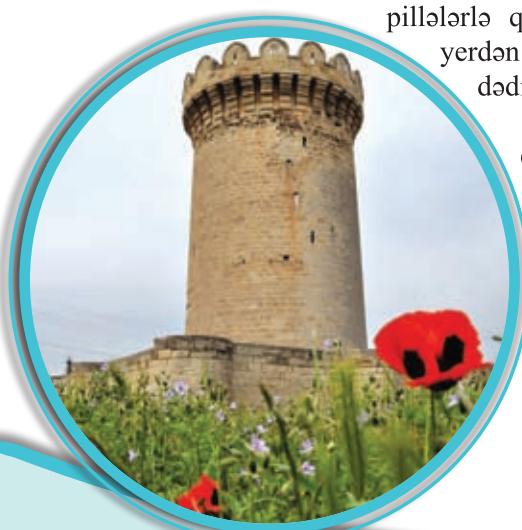
Mərdəkanda qədim zamanlardan iki qala mövcuddur. Bunlardan biri XII əsrə sirvanşah Mənuçöhrün oğlu Axsitan tərəfindən tikilmiş dördkünlü qaladır. Görünür, bu qala Axsitanın düşmən üzərindəki parlaq qələbəsi şərfinə (*ucaldılmışdır; yüksəldilmişdir*). Qalanın hündürlüyü təxminən 22 metrdir. Bundan başqa, onun ətrafında təxminən 6-7 metr hündürlüyündə hasar da olmuşdur. Qala divarının qalımlığı aşağıda 2,1 metr, yuxarıda isə 1,6 metrdir. İçəri tərəfdən qala 5 (*yarusa, mərtəbəyə*) bölünür. Qalanın ətrafında qayada qazılmış 30-a qədər quyu tapılmışdır ki, bu quyular qalanın müdafiəçiləri üçün taxıl anbarları imiş. Qalanın yuxarısına daş

pillələrlə qalxılır. Aşağıdakı pilləkən yerdən təxminən 2 metr hündür-dədir ki, bunun da _____.

Mətiqinizə
əsaslanıb cüm-
ləni tamamlayın.

İkinci qala dairəvi qala-
dır. Six qalası adlanan bu qalanın hündür-
lüyü 15,5 metrdir. Qalanın içərisi 3 yarus-
dan ibarətdir. Qalanın üstündəki ərəb dilində
olan tarixdən məlum olur ki, o, 1203-1204-cü
illərdə tikilmişdir. Qalanın üstündəki 2-ci
yazılı daş isə onun memar Əbdülməcid Məsud
oğlu tərəfindən inşa edildiyini göstərir.

**Qılman İlkinin “Bakı və
bakıllar” kitabından**

1. Sizcə, qalalar nə məqsədlə tikilirdi?
2. Mətnin tipini və üslubunu müəyyənləşdirin.
3. Mətndən əsas faktları seçin.
4. Tünd şriftlə verilmiş cümleləri bir cümle şəklində yazın. Çalışın ki, cümlədə *qala* sözündən bir dəfə istifadə edəsiniz.
5. Mətndə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı işlənsə, leksik normanın tələblərinə əməl edilmiş olar?
6. Mətnin lügət tərkibi üzərində iş aparmaq üçün su-allar tərtib edin.

ORFOQRAFİYA

Hansı yazılış düzgündür?

- mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözlər

ORFOEPİYA

Davam etdirin.

- mərdlik – [mərt...]
- xanlıq – [xan...]
- dördkünlü – [dört...]

Dəniz sahilində daha iki kənd vardır: **Bilgəh və Nardaran**. 1813-cü ilin məlumatlarına əsasən, Bilgəhə nisbətən Nardaranda əhali çox olub. Həmin illərdə Bilgəhdə cəmi 93 nəfər adam yaşayırırsa, Nardaranda 139 nəfər əhali olub. Bilgəh xan hüququnda olan Qayıb bəy tərəfindən, Nardaran isə Kərim bəy tərəfindən idarə olunurdu. Bu iki qonşu kənd öz coğrafi şəraiti və əhalisinin məşguliyyyəti etibarilə də bir-birinə yaxın idi. Hər iki kənd başlıca olaraq zəfəran əkirdi.

Xəzri küləkləri Abşeronun bu kəndlərində çox gü...lü (c, ç) olurdu. Xəzri küləkləri hündürlüyü üç-dörd metrə çatan narın qum təpələrini tez-tez bir yerdən başqa yerə sovururdu. Yay aylarında yerlilər bağlara köçdükərini zaman evləri, *demək olar*, qazib qumun altından çıxarırdılar. Bu kəndlərin balıqçılıqla məşğul olan əhalisi dənizdə həmişə ölüm-dirimlə əlbəyaxada idi. Lakin bu kəndlərin fərqi orasında idi ki, Nardaranda çoxlu **nar** ağacları əkildiyi halda, Bilgəhdə barama bəsləməklə məşğul olan əhali **tut və cökə** ağacları əkməyə məcbur idilər. Kəndlərin adları da əhalisinin məşguliyyyətinə müvafiq olaraq adlanırdı. “Nardaran” iki sözdən “nar” və “daran” sözlərindən düzəlmüşdir. “Daran” farsca “olan” mənasında işləndiyindən kəndin adı “nar olan yer” kimi tanınmışdır.

Bilgəh kəndində vaxtilə çoxlu tut ağacları əkildiyi və əhali baramaçılıqla məşğul olduğu üçün etnoqraf N.Zeytlits iddia edir ki, “Bilgəh” sözü mənası baramaqdurdu olan “pile” və “gah” sözlərindən əmələ gəlmişdir. **O vaxtlar Bilgəhdə baramaçılıq, doğrudan da, çox inkişaf etmişdi**. Hasıl edilən ipək Bakı və Şamaxı şəhərləri vasitəsilə bazarlara çıxarılır, ya da gəmiləri Bilgəh sahillərinə yan alan tacirlərə birbaşa satılırdı.

1301-ci ildə Nardaranın şimal hissəsində ustad Mahmud ibn Səad tərəfindən dairəvi bir qala tikilmişdi. Qala dördbucaqlı olub və hər kün...ündə (c, ç) bür...ü (c, ç) olan hasar içərisinə alınmışdı. Qala 3 yarusdan ibarət olub, texminən 12 metr hündürlüyündədir. Usta Mahmud ibn Səadin adına Şix kəndinin məscidi və İçərişəhərdəki “Molla Əhməd” məscidinin divarlarında da rast gəlirik. Bu tikililər eyni usta tərəfindən qaldırılmışdır.

**Qılman İlkinin
“Bakı və bakılılar”
kitabından**

ORFOQRAFIYA

c, yoxsa ç ilə yazılmalıdır?

- mətndə göy rəngdə verilmiş sözlər

ORFOEPİYA

Davam etdirin.

► dairəvi ► şərait ► dördbucaqlı	- [da...] - [şər...] - [dört...]

- Mətndə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etsəniz, məzmun deyişməz?
- Mətndə (səh. 152) kursivlə fərqləndirilmiş ifadələrdə durğu işaretlərinin düzgün işləndiyini əsaslandırın.
- Mətndə (səh. 152) birinci abzasda hansı cümlələrdən sonra əlavə cümlələrə ehtiyac var?
- Mətndə (səh. 154) qırmızı rəngə verilmiş cümlədə hansı söz artıqdır?
- Mətndə (səh. 154) tünd şriftlə verilmiş sözlərin ismin hansı halında olduğunu müəyyənləşdirin.
- Bilgəh və Nardaran haqqındaki məlumatları seçib qruplaşdırın. Qruplaşdırıldığınız məlumatlar əsasında hər iki kənd haqqında ayrıca mətn tərtib edin.
- “Tərtib edəcəyiniz mətn rəsmi üslubda olacaq” fikri ilə razısınızmı? Niyə? Mətnin dilini 140-143-cü səhifədə abidələrin qorunması ilə bağlı verilmiş qanunun dili ilə müqayisə edin. Hansı fərqli və oxşar cəhətləri gördünüz? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

Toponim –
hər hansı bir
yerin coğrafi
adıdır.

- Adı çəkilən ərazilərin müasir görkəmi haqqında məlumat toplayıb “Bunları bilmək maraqlıdır” başlığı altında mətn tərtib edin. Həmin mətnləri qəzet maketinizdə yerləşdirin.
- Azərbaycan toponimlərinin toplanması, sistəmləşdirilməsi ilə bağlı bir layihə keçirin.

- Əziz şagirdlər! Yaşadığınız bölgənin, şəhərin, rayonun, kəndin adı ilə bağlı məlumat toplayıb təqdimat hazırlayıın, kiçik mətnlər tərtib edin.
- Əgər bu barədə elmi məlumat əldə edə bilmirsinizsə, yer adları ilə bağlı əfsanə və rəvayətlər toplayın.
- Yazılılarınızı üslub, dil normaları baxımından düzgünlüyüne əmin olduqdan sonra sosial şəbəkələrdə paylaşın, yaşadığınız yerlə bağlı fikirlərinizi, düşün-cələrinizi hamı ilə bölüşün.

QOŞA MƏZAR

Vətən uğrunda ölüm həyatın davamıdır.

Cambul Cabayev, qazax şairi

*Məndən yəhərimi istəyin, verim, atımı istəyin, verim. Lakin
heç kəs vətənimdən bir qarış torpaq istəməsin, vermərəm.*

Mete xan, Hun hökmdarı

✓ Epiqraflarda ifadə olunan fikrə münasibət bildirin.

Təbiətin gözəl vaxtları idi. Necə deyərlər, gül gülü, bülbül bülbülü çağırırdı. Hər tərəfdə bir oyanış, bir təntənə var idi. Çöllər, düzərlər yaşıl dona (*bürünmüştü, bürünmüsdü*). Ağacdan-ağaca, budaqdan-budağa atılan quşlar civ-civ civildəyib ətrafa səs salırdı. ...Bu gözəlliyi seyr edən Məryəm kəndə çatmağa az qalmış Cəmil kişiyyə oğlunun məzarına gedən yolu göstərdi. Sürücü torpaq yolla kənddən bir az aralıda olan yüksəkliyə yaxınlaşdı. *Məryəm Zəhmət olmasa burada saxlayın dedi.*

Cəmil kişi ətrafa göz gəzdirərə də qəbiristanlıq görmədi. Sakitcə yaxınlıqdakı təpəyə tərəf addımlayan ananın ardınca getdi. *Ona çatıb sorușdu*

Ay Məryəm bacı, bəs uşağın məzarı hansı tərəfdədir Axi heç buralarda qəbiristanlıq yoxdur

Məryəm əlini bir az irəlidəki təpənin arxasına tərəf uzadıb: “Oğlumun məzarı bax oradadır”, – dedi.

...Məzar daşından ona qartal baxışlı bir oğlan boyanırdı. Sürücü onun ad-familiyasını oxudu: “Bayramov Vüqar Tapdıq oğlu 1972–1993”. Sonra hesablayıb

ORFOQRAFIYA

Hansı sait yazılmalıdır?

- göy rəngdə verilmiş sözlərdə

ORFOEPİYA

Hansı düzgündür?

➤ [yaxınlıxdakı] ➤ [atdımlıyan] ➤ [komissarlıxdan]	– [yaxınnıxdakı] – [addımlıyan] – [kamissarlıxdan]

gördü ki, yazılış uşaq həyatda cəmi-cümlətanı 21 il ömür sürüb. Bunu ürəyində götür-qoy edib köks ötürdü. Göz yaşları içində dərindən ah çəkdi.

Bir neçə dəqiqə dinib-danışmadılar. Hər ikisi sakitcə oturub baxışlarını Vüqarın qəbrinə dikdi. Araya çökmiş **s...kutu** (ü, u) Cəmil kişi pozaraq dedi:

– Məzarın ətrafi tərtəmizdir, səliqə-sahmanlıdır. Deyəsən, bizdən əvvəl burada kimsə olub.

– Kürdmahmudlu kəndinin camaatı da, məktəbliləri də oğlumun qəbrini ziyarət edirlər, Vüqarı unutmurlar.

– Məryəm bacı, siz özünüz şəhərdə yaşayırsınız, amma oğlunuzun məzarı burada – **Füz...lidədir** (ü, u). Məgər Vüqar şəhid olanda onun meyitini Bakıya aparıb Şəhid-lər xiyabanında dəfn etmək olmazdı ki?

– Vüqar elə bir şəraitdə şəhid (oldu ki, olub ki) onun meyitini götürüb başqa yerdə dəfn (edə bilmədik, edə bilməzdik).

Sürücünün Vüqarın taleyini öyrənməyə marağrı daha da artdı:

– Məryəm bacı, bilirəm ki, övladınız haqqında nə isə demək sizə çətindir. Amma çalışın, özünüüzü elə alın, Vüqar haqqında bir az ətraflı danışın.

Ana istəyirdi ki, başqları da Vüqarı tanısın. Bilsinlər ki, bu təpənin ətəyində dəfn olunan şəhid kimdir? Nə üçün o məhz burada – Kürdmahmudlu kəndinin yaxınlığında torpağa tapşırılıb. Bütün bunları fikrindən keçirən Məryəm söhbətinə əvvəlki illərdən başladı:

– Oğlum həmişə cəbhəyə can atırdı. **Əvvəller ona yalvarırdım ki, ay bala, bəs sən getsən, mən kiminlə qalacam?** Anana yazığın gəlsin, getmə. Xocalı faciəsindən sonra isə Vüqarın yolundan çəkildim. Fikirləşdim ki, qoy gedib vuruşsun, düşmənlərdən qisas alınsın. Bir neçə gündən sonra o, hərbi komissarlıqla getdi. Oradan isə onu Füzuli tərəfə göndərdilər. Tez-tez oğlumdan məktub alırdım. Yazdığı məktublardan övladımın qoxusunu alır, sağ olduğunu bilirdim.

Döyüslərə getdiyi gündən səkkiz ay sonra sağ-salamat evə qayıtmışdı. Elə bildim, həmişəlik gəlib. Vüqarın gəlişinə nə qədər sevindim, ilahi! Sən demə, onu şəhərə zabitlik kursunda oxumağa göndəriblər. Bildim ki, Vüqarı fikrindən döndərə bilməyəcəm. **Odur ki day heç nə deməyib, xeyir-dua verdim.** Bir neçə ay oxuyandan sonra yenidən Füzuliyə qayıtdı. **Əvvəl döyüslərə əsgər kimi getmişdi, ama indi onun çıyinlərində zabit paqonları var idi.** Oğlumu böyük (*sevinc içində, sevinclə*) cəbhə bölgəsinə yola saldım. Çalışırdım ki, yol üstündə ağlayıb onun ovqatını korlama-yım. Sevincinə acı göz yaşları qatmayım. Bu, Vüqarımın son gedisi oldu...

– Bir neçə dəfə evə məktub yazdı. Sonra isə məktubların arası seyrəldi. Daha oğlumdan əvvəlki kimi tez-tez kağız almırdım. Düşünürdüm ki, yəqin, yazmağa vaxt tapa bilmir. Sonra isə daha məktublar gəlmədi.

...Bir gün hərbi komissarlıqdan evimizə gələn nümayəndə oğlumun bu kənddə – Kürdmahmudlu uğrunda gedən döyüslərdə yaralı vəziyyətdə əsir düşdüyünü bildirdi. Mən Vüqara bələd idim. Bilirdim ki, o, düşmən əsirliyində qalan oğul deyil. Ona görə də bu xəbəri (*eşitdikdə, eşidəndə*) artıq balamın həlak olduğunu bildim.

Oğlum haqqında bir az da ətraflı məlumat öyrənmək üçün səhər tezdən Beyləqana yola düşdüm. **Fikirləşdim ki, heç olmasa, əsirlilikdə olmuş həmin adamları tapıb görüşərəm, oğlumun meyitinin yerini soruşaram.** Mənzil başına çatan kimi birbaşa rayonun mərkəzi xəstəxanasına üz tutdum. Burada Səxavət həkimi soraqladım. Dedilər ki, cərrahiyə otağındadır. Xeyli gözləyəndən sonra, nəhayət ki, balamın ömrünün son dəqiqlirlərində yanında olmuş bu insanla görüşdüm. Tanışlıq verəndən sonra həkim kövrəldi, sonra özünə toxraqlıq verib Vüqardan danişdı:

– Düşmənin əlinə keçəndə onlar üstümdəki sənədlərdən həkim olduğumu bilib məni öz yaralılarını **m...alicə** (ü, u) etməyə məcbur etdilər. Sonra dedilər ki, burada

Erməni hərbi qruplaşmasının azərbaycanlı əsirə “qayğı”sı nədən irəli gəlirdi?

huşuz vəziyyətdə azərbaycanlı bir zabit də var. Ona da bax, özünə gəlsin. Ağır vəziyyətdə olan yaralı zabiti – sizin oğlunuzu müayinə etdim. Güllələr kürəyindən və ayaqlarından dəymışdı. Amma yaşamağına **üm...d** (i, ü) var idi. Onu ölümün pəncəsindən almaq

üçün vaxt itirmədən əməliyyata başladım. Vüqarın bədənidəki güllələri çıxarıb

yaralarına tikiş qoydum, sistem köçürdüm. Xeyli keçmiş onun yavaş-yavaş özünü gəldiyini hiss etdim: Vüqarın üzündə həyat əlamətləri sezilirdi. Bir neçə saat da keçdi. Vüqar gözlərini açıb təəccübə mənə baxdı, harada olduğunu soruşdu. Özü-mün də, onun da düşmən əsirliyində olduğumuzu söylədim. Vallah bilsəydim ki, bu cür hərəkət edəcək, heç bunu ona deməzdim...

Məndən bu sözləri eşidəndən sonra o, "Azərbaycan zabiti düşmənə əsir düşməz", – deyib qolundakı sistemi çıxarıb bir kənara tulladı. Nə qədər çalışsam da, onu sakitləşdirə bilmədim. Səs-küyə hamı gəldi. Artıq gec idi. Sistemi çıxarmaqla, yaralarının sarğı və tikişlərini qoparmaqla o özünə qəsd etmişdi. Vüqar əsirlik həyatını zabitlik şərəfinə sığışdırmadı. Onun cəsarəti, mərd və kişiyana hərəkəti hətta düşməni də heyrətləndirmişdi.

...Vüqarı Kürdmahmudlu kəndindən bir az aralıdakı təpənin ətəyində torpağa tapşırıqdı. İndi hələlik oralar düşməndədir. İnşallah, kənd Ermənistanın silahlı qüvvələrinən azad olunandan sonra Vüqarın dəfn olunduğu yeri sizə göstərə bilərəm.

Məryəm bir qədər susub sözünə davam etdi:

– Qış günlərinin birində Füzuli rayonunun həm Kürdmahmudlu, həm də başqa kəndlərinin azad olunduğunu eşidib sevindim. Ləngimədən Beyləqana gedib Səxavətlə görüşdüm. Biz Vüqarın dəfn olunduğu kəndə getdik.

Bu söhbətdən aylar keçdi. Cəmil kişi nə vaxt idı, Məryəmi görmürdü. Bir gün Vüqarın məzarını ziyarət etmək qərarına gəldi. Təpəyə yaxınlaşanda gözlərinə inanmadı. Vüqarın məzarı tək deyildi. Yanında ikincisi vardı...

Sizcə, ikinci məzar kimin idi?

**Vahid Məhərrəmovun
“Hər addım uğrunda” kitabından**

✓ Öz təxəyyülünüzə əsasən, mətni 5-6 cümlə ilə tamamlayın.

"Fəryad" filmini izləyin. Vüqar obrazını İsmayııl obrazı ilə müqayisə edin.

Vətən uğrunda, xalqının azadlığı uğrunda canından keçmiş insanları unutmayın!

Tanıdığınız, haqqında məlumatla malik olduğunuz bu şəxslər haqqında mətn (mətnin formasını seçməkdə sərbəstsiniz) yazıb sosial şəbəkələrdə paylaşın. Onların yaxınlarını ziyarət edin. Müəyyən günlərdə məktəbinizdə onlarla görüş təşkil edin.

1. Mətndəki ana obrazını “At, o qara örpəyi” mətnindəki ana obrazı ilə müqayisə edin. Hər iki obrazda Azərbaycan qadınına məxsus hansı keyfiyyətləri müşahidə etdiniz?
2. Cəmil kişinin Vüqarın məzarını ziyarət etmək epizodu ilə müəllif nəyi göstərmək istəmişdir? C.Cabayevin sözlərini (səh. 156) Cəmil kişinin hərəkəti ilə əlaqələndirin. Sizcə, Vüqarın igidiyi Mete xanın sözlərinin (səh. 156) təsdiqi ola bilərmi?
3. Vüqar obrazını **oğul**, **əsgər**, **zabit** və **qəhrəman** kimi səciyyələndirir.
4. Mətndə hansı suala cavab var?
 - Əsər nə üçün baharın təsviri ilə başlanır?
 - Ana nə üçün oğlunu böyük sevincə cəbhəyə yola salır?
 - Vüqarın Şəhidlər xiyabanında dəfn olunmasını kim təklif edir?
 - Vüqar nə üçün döyüşdən əvvəl zabitlik kursuna oxumağa gedir?
 - Yaralı zabiti ermənilər nə üçün Kürdmahmudlu kəndində dəfn edirlər?
5. Mətnin məzmununu yiğcam şəkildə nəql edin.

Müzakirə

“20 Yanvar şəhidi” fəxri adının təsis edilməsi haqqında 31 mart 1998-ci il tarixdə fərman imzalanmışdır. 29 dekabr 1998-ci ildə “20 Yanvar şəhidi” fəxri adı haqqında Əsasnamə təsdiq edilmişdir.

“Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adı “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adının müəyyən olunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 25 mart 1992-ci il tarixli Qanunu ilə müəyyən olunmuşdur.

- ✓ Təsis edilən adlarla bağlı yazılar hansı üsluba aid edilməlidir?
- ✓ Şəhid, Milli Qəhrəman və xalq qəhrəmanı ifadələrinin məna fərqini müəyyənləşdirir və bu adların hər birinin kimə və nə üçün verilməsi haqqında fikir yürüdün.

6. Yaşıl rəngdə verilmiş cümlələrdə (səh. 156, 159) hansı sözər sinonimdir?
7. Dəfn olunmaq sözünün yerinə basdırılmaq sözü işlənə bilərmi? Niyə belə hesab edirsınız? Əgər döyüşcünü basdırıldılar ifadəsi işlənərsə, ədəbi dilin hansı norması pozular?

8. Gøy rəngdə verilmiş cümlədə (səh. 156) hansı söz məhəlli xarakter daşıyır?
9. Nəş və *meyit* eyni mənaya malik sinonim sözlərdir. Mətndə *meyit* sözünü nəş sözü ilə əvəz edin. Hansı cümlədə əvəz etmək mümkün oldu?
10. Mötərizədə verilmiş sözlərdən (səh. 156–158) uyğun olanını seçib cümlələri tamamlayın.

IV

11. Kursivlə fərqləndirilmiş cümlələrdə (səh. 156) durğu işarələrini bərpa edin.
12. Mətndə üç nöqtə işarələrinin qoyulma səbəbini izah edin.
13. Altından xətt çəkilmiş cümlənin (səh. 159) tabeli mürekkeb cümlə olduğunu əsaslandırın.
14. Tünd şriftlə verilmiş cümləni (səh. 159) mürekkeb cümlə şəklində yazın.
15. 156-ci səhifədə tünd şriftlə verilmiş cümlənin vasitəsiz nitqə uyğun sxemini qurun.
16. 157-ci səhifədə altından xətt çəkilmiş cümlədə *götürüb* sözünü hansı sözlə əvəz etsək, düzgün olar?
17. Qırmızı rəngdə verilmiş cümlələri (səh. 158) dil normalarına uyğun yazın.

18. 2016-cı ilin aprelində Azərbaycan və Ermənistan silahlı qüvvələri arasında baş vermiş hərbi münaqişə haqqında, mərdlik, rəşadət nümayiş etdirib qəhrəmancasına həlak olmuş zabit və əsgərlərimizin döyüş fəaliyyəti ilə bağlı məlumat toplayıb təqdimat hazırlayıın və ya mətn tərtib edin.

Mətnləri qəzet maketiñiz vasitəsilə təqdim edin.

- ❖ Aprel hadisələrinin ildönümü ilə bağlı tədbir hazırlayıın. Döyüş iştirakçılarını, qəhrəmancasına həlak olmuş döyüşçülərimizin ailə üzvlərini tədbirinizi dəvət edin.
- ❖ Tədbirinizin keçirilməsi haqqında elan hazırlayıın.

ŞAHABLI (ixtisarla)

Ayın axırlarında Dəlmə bağlarına köcdük. Dadlı bol meyvələri ilə tanınan Dəlmə bağları İrəvanın yaxınlığında – Zəngi çayı dərəsindən yuxarı göz işlədikcə uzanan yaşıl vadidə salınmışdı. Bütün günü yaşıl təbiətlə təmasda, sərcə kimi ağacdan-ağaca qonar, şirələnən meyvələrdən yeyərdik. Axşam şam yeməyindən sonra süfrəni yiğışdırın nənəm qaranlıq düşməmiş bizi yatmağa göndərərdi. Biz isə qaya parçalarından tikilmiş bağ evində, döşəmədə salınmış yerimizdə yatmalı idik. Dayım oğlu buna yaxşı bir çarə tapdı. Biz gündüz iri işıldaböcəklər tapıb başımızın üstündə qayanın çıxıntısına düzər, onların yaşıl işğında kitab oxuyardıq. Beləcə, günümüz xoş keçərdi.

Babam Əhmədin yeniyetmə çağları Şahablı kəndində keçmişdi. *Bir gün Baba Şahablı kəndi haradadır deyə soruştum. Bir an üzümə baxdı sonra kəndi göstərmiş kimi sağ əlini qaldırıb dedi Ay bala Şahablı İrəvanın ən ucqar dağ kəndidir.*

Tarix dərslərinindən
öyrəndiyiniz faktlarla
babanın fikrini təsdiqləyin.

Babam indiki Ermənistən ərazisini İrəvan adlanırdı, həmişə deyərdi: “İrəvan bizimdir, gavurlar bu yerlərə gəlmədi”.

Babam Şahablı kəndi, onun ağır illəri, mərd insanların taleyi və hünəri, şirinli-acılı günləri haqqında danışmağa başladı.

1918-ci ildə Ermənistanda daşnak hakimiyyəti yarandı. Daşnak hakim dairələri “Türksüz Ermənistən” siyasəti yürüdü, hər yerdə azərbaycanlı kəndlərinə hücum edir, qırğınlar törədir, əhalinin mal-mülkünü talayırıldılar. Levon adlı erməni daşnak hakim dairələrinin tapşırığını yerinə yetirməklə yanaşı, gələcəkdə özünün burada yaşaması üçün münasib bir yer axtarındı. Şahablıdan başqa heç bir kənd onun ürəyinə yatmadı. 1 Bir gün o, kəndin kənarında dəstəsi ilə dayanıb durbinlə ətrafa baxır, burada məskən salacağı ilə bağlı planlar qururdu. 2 Levon fikirli-fikirli köməkçilərinə dedi:

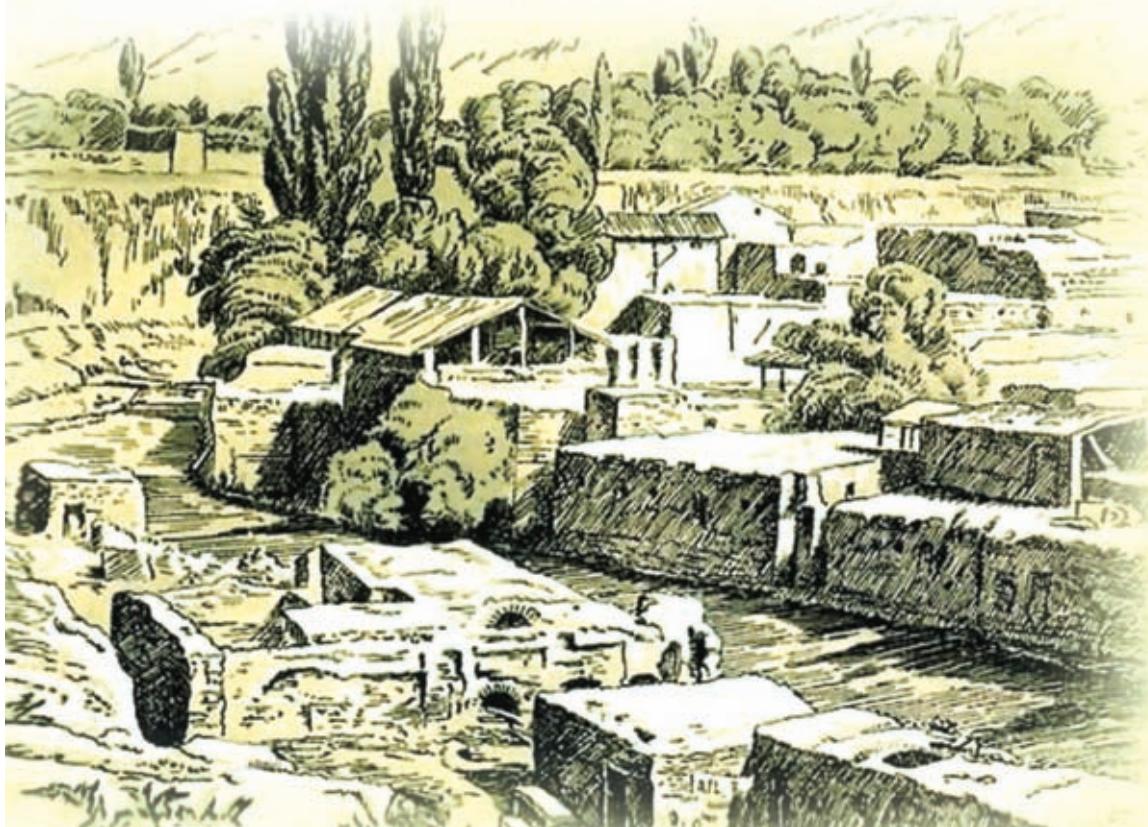
– Kəndi hücumla almaq olmaz, siyaset işlətmək lazımdır.

O, kəndin aqsaqqalları Aslan xan və Kərbəlayı Qəhrəmanla görüşdü.

– Sizə səlahiyyətli nümayəndə kimi bildirmək istəyirəm ki, kənddə qayda-qanun yaratmalıyıq. Silahlar hökumətə təhvil verilməlidir. Vəziyyəti camaata başa salın, hökumətlə hökumətlik etmək olmaz.

– İnşallah, – deyə Kəblə Qəhrəman söhbəti başa çatdırıldı.

Levon görüşdən məmənun qalsa da, nigaran idi: görəsən, bu işin öhdəsindən gələ biləcəkmi? 3 O, fikirli-fikirli öz dəstəsini Dəhnəz kəndinə sarı apardı.

Kənddə isə çaxnaşma düşdü, hamı məscidin qabağındakı meydana toplandı, ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Aslan xan rəsmi görüşü təfsilatı ilə danışdı, axırda öz fikrini dedi:

– Camaat, qırğına yol verməmək üçün hökumətə tabe olmaliyiq, ayrı çarəmiz yoxdur.

Kəblə Qəhrəman da hökumətə tabe olmayı məsləhət gördü.

... Məscidin qabağına toplanan camaat ancaq gecəyarı dağlışdır. Aşıq Cəlil başda olmaqla min beş yüz bacarıqlı, əlisilahlı cavan Levonun dəstəsini kəndə buraxmamağa, pusqu qurub dərə keçidlərində onları məhv etməyə hazırlıq görür-dülər. Aşıq Cəlil dəstə başçıları ilə kənd ağsaqqallarının görüşünə getdi, onların xeyir-duasını istədi. Ağsaqqallar camaati qırğına verəcəklərindən qorxub razılıq vermədilər.

Aslan xan o gecə sübh açılana qədər yatmadı, ürəyində götür-qoy etdi. Aşıq Cəlilin qurğusu, gənclərin təəssübkeşliyi onun qəlbini qürur hissi ilə doldursa da, hər şeyin sülhlə, əmin-amanlıqla bitəcəyinə inam bəslədi.

... İyun ayı idi. Levon kəndə gəldi. Ağsaqqallar qabağa çıxdı. O, atdan düşdü, hamı ilə görüşdü. Yeməkdən sonra hökumət adından öz şərtini ortaya qoydu:

– Mən beş gün sizin qonağınızam. Əmin-amanlıq xatırınə dövlətin təbəəliyini qəbul etsəniz, onun himayəsi üstünüzdə olacaqdır. Buna görə camaat silahlarını təhvil verməlidir ki, biz də arxayı olaq.

Levon kəndlilərlə halallaşıb getmək istədiyini bildirdi. Kəndin ağsaqqalları onun bu hərəkətini alicənablıq kimi başa düşdülər. Ağsaqqallar ertəsi gün sarayda Levonun kəndlilərlə görüşünü təşkil etdilər. Ancaq...

Sizcə, burada nə baş verəcək? Levon dəstəsinə hansı “tapşırığı” verəcəkdi?

Aşıq Cəlilin silahlı dəstələri hadisədən xəbər tutan kimi köməyə gələrək kənddə qırğın törədən erməniləri atəşə tutdular. Onlar sarayda yanaları xilas etməyə çalışırdılar. Levonun kənd evlərini talamaq cəhdini baş tutmadı. O düşündüyü əməliyyatı peşəkar quldur kimi dönə-dönə götür-qoy etmişdi. Yırtıcı xisətlə bu adam kəndlilərdən min bir hiylə ilə silah toplayandan sonra kənddə hamını rəhm etmədən qılıncdan keçirib qanına qəltən etmək, qırmaq, var-yoxlarını talamaq, sonra erməni ailələrini bura köçürmək niyyətində idi.

O öz süvarilərini kəndətrafi gəzintiyə çıxaranda Şahablı kəndindən dağ keçid-lərinə çıxış yollarını bir daha yoxlamış, qırğın törədən zaman bir adamın da qaça bilməməsi üçün döyüşüllerinə pusqu qurmağı tapşırılmışdı. O, döyüşüllerinə tam əminliklə demişdi:

– Kəndliləri inandıra bilmışık, artıq bütün silahlarını təhvıl veriblər. Bizə müqavimət göstərən olmayıacaq. Heç kəsə rəhminiz gəlməsin, hamını qırın, evləri isə yandırmayın. İsa peyğəmbər özü bu cənnətməkan yeri bizə qismət edib.

Cüməni tamamlayın.

Onun ağlinə gəlməzdi ki,

_____ . İndi isə o, vahimə içində idi, aradan çıxməq istəyirdi. Ancaq necə? Mühəsirə dairəsi daralırdı. Ayağını üzəngiyə qoyub yəhərə qalxanda sağ budu gizildədi, geriyə baxanda bir gözünü itirdi, arxası üstə yerə dəyərək huşunu itirdi. Cangüdənləri onu götürüb dalda yerə çökildilər.

Qızığın atışma gecəyariya qədər davam etdi. Şahablılardan şəhid və yaralanan az olmadı. Ancaq silaha sarılan kəndlilər Sultan xanın və Aşıq Cəlilin başçılığı ilə Levonun peşəkar cəllad sürüsünün axırına çıxdılar. Gecə qaranlığında geri çəkilib qaçan yüz əlli erməni süvarisinin yarıdan çoxunu kəndin kənarında pusqu quran kənd cavanları məhv etdilər.

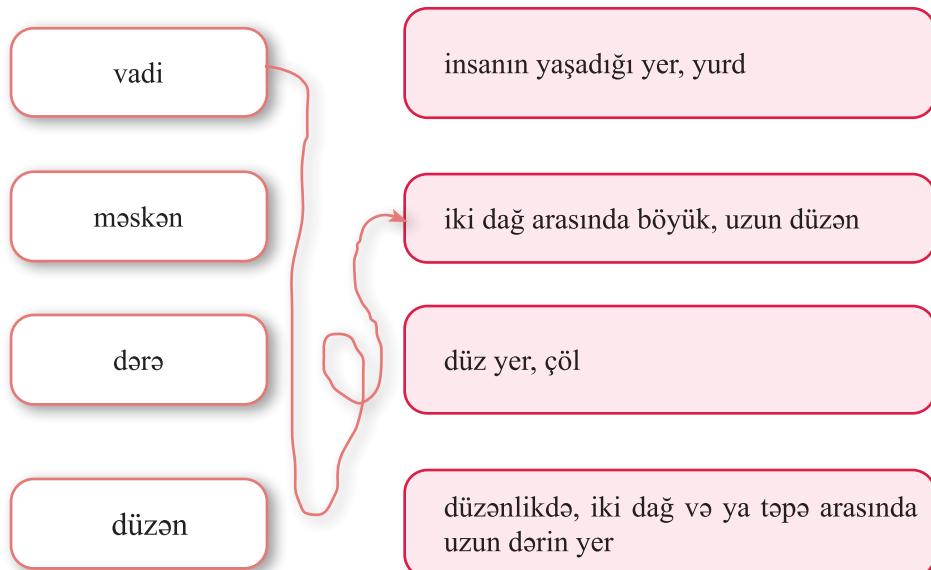
Didərgin, “Füyuzat” jurnalından, 2012-ci il

1. Şahablı çox varlı bir kənd idi. Kəndlilərin saysız-hesabsız ilxisi, mal-qarası, qoyun-quzu sürüləri vardi. Levon duz-çörək kəsdiyi Kəblə Qəhrəmanın mali-kanəsini özü üçün gözaltı eləmişdi cümlələrini mətnin hansı hissəsinə yerləşdirsek, abzasda ardıcılıq yaranar və fikrə aydınlıq gətirər?
2. Mətnin məzmunu ilə bağlı 3-4 sual tərtib edin.
3. “Irəvan qədim Azərbaycan torpağıdır” adlı mətn (təqdimat) hazırlayıın.

4. Sözləri leksik mənaları ilə düzgün birləşdirin.

5. Sual işarəsinin yerinə hansı söz yazılmalıdır?

6. Frazeoloji birləşmələri bir sözlə əvəz edin

ürəyində götür-qoy etmək → ...

ürəyinə yatmamaq → ...

ağlına gəlmək → ...

7. Mətni tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun. Xatın faciəsini Şahablı faciəsi ilə xarakter baxımından müqayisə edin.

1943-cü ilin martında faşistlərin xüsusi təyinatlı dəstəsi Belarus dilində “ev” mənəsi verən Xatın kəndində 149 dinc sakinləri xüsusi amansızlıqla məhv edirlər. Hadisə belə baş verir: həmin vaxt 201-ci alman mühafizə diviziyanının əsgərləri meşə yolu ilə keçirmişlər. *Kapitan Hans Violke* meşədə odun doğrayan bir qadından Partizanları görmüşünüzmü deyə soruşur. Qadın heç kimi görmədiyini deyir. 300 metrdən sonra partizan mühəsirəsinə düşən almanlar Hans Violke daxil olmaqla 3 nəfəri itirirlər. Cəza dəstəsinin taqim komandiri qadından şübhələnərək geri qaydır, onu cəzalandırır. Onun əmri ilə Xatın kəndi mühəsirəyə alınır. Əsgərlər Xatının bütün əhalisini anbara dolduraraq qapını bağlayır, ətrafına xeyli ot, quru odun yığış üzünə benzin tökürlər. Anbar köhnə olduğundan tez alışır, alov hər yeri bürüyür. Günahsız sakinlər diri-diriyandırılır. Almanlar sonra bütün kəndi dağıdırlar. Beləcə, Xatın yerlə-yeksan olunur.

Xatın faciəsinin 56 yaşlı şahidi, bədəninin bir hissəsi yanmış İosif Kaminski gecə yarısı, faşistlər kəndi tərk etdikdən sonra özünə gəldikdə başqa bir müsibəti yaşıyır: o, meytılərin arasında can verən oğlunu tapır. Yeniyetmə atasının qolları arasında can verir. 2012-ci ildə ukraynalı tarixçi İvan Dereyko faciəyə həsr etdiyi monoqrafiyasında yazar ki, hazırda Xatın kəndində faciə qurbanlarının xatırəsinə ucaldılmış abidə – övladını qolları arasına almış ata heykəli məhz İosif Kaminskinin prototipidir.

Xatın dinc əhalinin kütləvi məhvinin simvolu kimi tarixə düşüb. 1969-cu ildə Xatın kəndinin mövcud olduğu yerdə xatırə kompleksi açılıb.

Xocalı
şəhərində baş
vermiş faciə Xatın kəndinin
faciəsinə bənzəyir.
Çünki
✓ Cümələni tamamlayın.

8. "Şahablı" mətnində fərqləndirilmiş cümlədə durğu işaretlərini bərpa edin. Onun vasitəli, yoxsa vasitəsiz nitq olduğunu deyin.
9. Mətnində (səh. 163) altından xətt çəkilmiş cümlədə qrammatik normanın pozulduğu halı müəyyənləşdirin. Fikrinizi əsaslandırın.
10. "Xatın faciəsi" mətnində (səh. 166) ilk cümlədə qrammatik norma iki yerde pozulmuşdur. Onları müəyyənləşdirib səhvəri düzəldin.
11. "Xatın faciəsi" mətnində fərqləndirilmiş cümlənin sxemini qurun.

12. Aşağıdakı ifadələrdən istifadə etməklə mətni tamamlayın. Mətnə əsasən Azərbaycan xalqını bir cümlə ilə xarakterizə edin.

uzunmüddətli sülhün əldə olunması, təhlükəsizlik, müharibəni aradan qaldırmaq, işgalçılıq siyasəti, 1988-ci ilin əvvəlləri, sülh cəhdləri, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, 1994-cü il 12 may, dünya birlüyü

_____ Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı həyata keçirilməyə başlayan _____ səbəbindən iki qonşu dövlət arasında başlanan _____ istiqamətində ümmümilli lider Heydər Əliyevin göstərdiyi _____ tarixi əhəmiyyəti vardır. _____ Azərbaycanla Ermənistan arasında _____ əlaqədar əldə olunmuş atəşkəs bütövlükdə Cənubi Qafqazda _____ bünövrəsini qoymuşdur. Heydər Əliyev atəşkəsə nail olmaqla Azərbaycanın _____ nail olmuşdur. Tarixdə ilk dəfə olaraq bu münaqişənin formulu Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi adlandırılmış və məsələnin əsl mahiyyətinin _____ olduğu kimi çatdırılmasına başlanılmışdır.

Tarixin müxtəlif dönəmlərində baş versə də, xaraktercə eyni olan Şahablı faciəsi, Xatın faciəsi, Naqasaki və Xirosima faciələri, Xocalı faciəsi, Meşəli faciəsi, Şuşa faciəsi və digər faciələr...

İşgaldən azad olmaq və qalib gəlmək istəyi, azad və xoşbəxt yaşamaq arzusu müharibə zamanı müxtəlif əqidəyə, mənsubiyətə, irqə malik insanları birləşdirir. Bəs müharibələrin, faciələrin olmaması üçün əvvəlcədən birləşmək olmazmı? Sizcə, bu faciələrin baş verməməsi üçün nə etmək lazımdır?

13. Mətnləri oxuyub onların məzmununa münasibət bildirin. 170-ci səhifədəki tapşırıqları yerinə yetirin.

Hər daşın dibində bir xəzinən var,
Başı qarlı dağlar, səfələr dağlar.
Ömrün yaraşığı gözəl bulaqlar
Yaymış şöhrətini hər yana, Şuşa.

Sənin öyünməyə var ixtiyarın:
Gözəldir hər fəslin – qışın, baharın.
Tarixlər şahidi lal qayaların,
Düzülüb gör necə yan-yana, Şuşa.

Mustafa Fətəliyev

*Qarabağ xanlığının məruz qaldığı aramsız hücumlar nəticəsində Pənahəli xan daha etibarlı, daha əlverişli və düşmən hücumu üçün əlcətəzə olan yeni bir paytaxt-qala tikdirməyə qərar verir. Toplanmış məşvərət məclisində o əyanlara müraciətlə deyir Biz gərək dağların içində möhkəm və keçilməz yerdə elə bir əbədi və sarsılmaz **şəhər qalası** tikək ki onu güclü düşmən belə mühasirə edə bilməsin. Qalanın bir tərəfi dağlarda olan ellərin üzünə daim açıq olmalı və mahallarla rəbitəmiz, əlaqəmiz bir an belə kəsilməməlidir". Azərbaycanın dəniz səviyyəsindən 1300–1600 m hündürlükdə olan qədim yaşayış məskəni Şuşanın yerləşdiyi əlcətəzə dağ yaylası bütün bu tələblərə cavab verirdi.*

Bələliklə, azərbaycanlıların qədim yaşayış məskəni olan Şuşa ərazisində Qarabağ xanlarının yeni iqamətgahının tikintisinə başlanıldı. Yeni **şəhər-qala** mövcud olduğu ilk illərdə öz banisinin adı ilə Pənahabad, sonralar isə Şuşa adlandırıldı və Qarabağ xanlığının daimi paytaxtına çevrildi.

Şəhərin adının etimoloji mənasının Azərbaycan-türk dilinə mənsub olması heç bir şübhə doğurmur. Bu ad şəhərin salındığı relyefə uyğun olub qədim türk dilində "yayla", "piramida", "şış qaya" mənasını daşıyır. Təsadüfi deyildir ki, bu şəhər xalq arasında və bir sıra bədii əsərlərdə "Şişə" kimi də məshhurdur.

Yaqub Mahmudov, Camal Mustafayev. "Şuşa – Pənahabad" kitabından

Ağa Məhəmməd şah Qacar Şuşada qətlə yetiriləndən sonra İbrahimxəlil xan Cavanşir onun cənazəsini ədəb-ərkanla Tehrana göndərir. Üstəlik, Fətəli şahla dostluq əlaqələri yaratmaq üçün qızı **Ağabəyim** ağanı ona ərə verir.

“Ağabacı” təxəllüsü ilə şeirlər yazan Ağabəyim ağa həmişə Qarabağı arzulayır, vətən həsrətli şeirlər yazır:

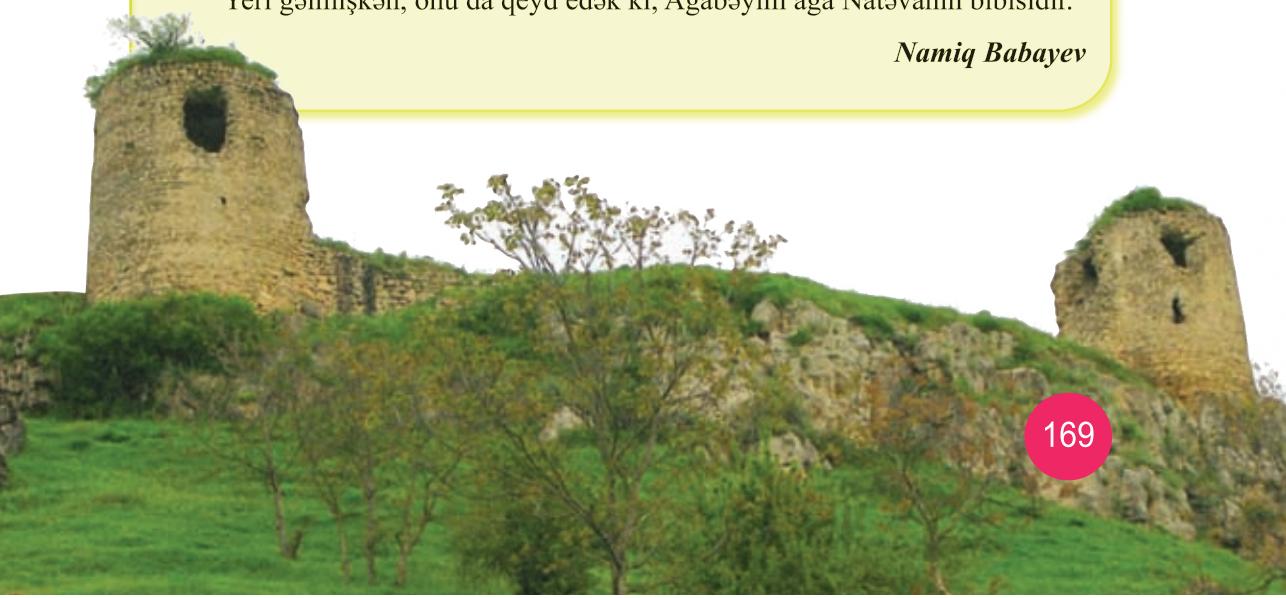
Mən aşiqəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ...

Ağabəyim ağa Fətəli şahdan Tehranda bağ saldırmaq üçün icazə istəyir. Razılıq alan kimi o, bağbanı da Şuşadan gətirtdirir, Tehranda bağ saldırır və onu “Vətən bağı” adlandırır. Şuşanın dağlarında meşələrində düzlərində bitən ağaç meyvə gül kollarını burada əkdirir. Ağabəyim ağa bununla da doğma yerlərin ab-havasını, qoxusunu bu bağdan, bu güllərdən, bu çiçeklərdən almaq istəyirmiş. Qarabağ torpağını vətən seçmiş xarıbülbüldən başqa, bütün ağaclar, güllər, çiçeklər bitir. Xarıbülbülün bağda bitməməsindən məyus olan şairin qələmindən aşağıdakı misralar süzülür:

Vətən bağı al-əlvandır,
Yox içində xarı bülbül.
Nədən hər yerin əlvandır,
Köksün altı sarı, bülbül?!

Yeri gəlmışkən, onu da qeyd edək ki, Ağabəyim ağa Natəvanın bibisidir.

Namiq Babayev

Xarıbülbül haqqında müxtəlif rəvayətlər var. Onlardan biri də budur.

Bir zamanlar bütün bitkilər canlı olmuş. *Onlar da insanlar kimi danışmış, sevə bilmiş, sevinib gülə bilirmişlər.* Bülbül çəmənin ən nazlı gülünü sevirmiş. Bütün gül-çiçəklər səmimi qəlblə bu məhəbbəti alqışlayırmış.

Hər gün sübh tezdən bülbül gülün üstünə qonub ona məhəbbət mahnısı oxuyar gül-çiçəklər də bu nəgmənin təranələri altında rəqs edərmiş şadlanarmış. Paxıllıqdan, az qala, bağlı çatlayan xar bu şadyanalığa döza bilmir. Hamının sevinci onun qəzəbi olmuş. Nəhayət, xar bu sevincə son qoymaq istəyir. Gülü bülbüldən ayırmaq üçün gölib ona öz “sevgisi”ni açır. Gül xarı rədd edir. *Açıqlanan xar gülün bir ləçəyini yeyir.* Bülbül gülün məhv olduğunu görüb fəryad qoparır. *Bütün gül-çiçəklər də bu fəryada qoşulurlar.* Lakin fəryad heç zaman **daşqəlbilərə** təsir etməyib. Xarın **daş qəlb**i yenə yumşalmır, gülü yeməkdə davam edir. Onda hamı Allaha yalvarır ki, onların canını alsın, amma güllə bülbülün eş-qinə qiymasın. Onların ah-naləsi qəbul edilir. Hamı bitkiyə çevrilir. Gül, bülbül, xar da üçlükdə bir gülə çevrilirlər. Hər il elə beləcə üçü də birlikdə bitir.

- ✓ Mətnlərdən əsas faktları seçib qruplaşdırın.
- ✓ Mətnlərin üslubunu müəyyənləşdirin.
- ✓ Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə buraxılmış durğu işarələrini bərpa edin.
- ✓ Fərqləndirilmiş cümlələri dil normalarına uyğun yazın.
- ✓ Mətnin tipini müəyyənləşdirin.
- ✓ Göy rəngdə verilmiş sözləri yazılış baxımından müqayisə edin və mənalarını izah edin.

14. Orxan Muxtarlıının "Xarıbülbül" hekayəsi əsasında çəkilmiş eyniadlı qısametrajlı filmə baxın. Filmə baxdıqdan sonra təəssüratlarınızı yazın.

Film məzmun
baxımından
dolgundur (dolğun
deyil), belə ki ...

Mən rejissor olsa
idim, bu filmi
...

Aktyor seçimi
uğurlu idi (uğurlu
deyildi), çünkü
...

Film mənim
xoşuma gəldi
(gəlmədi), çünkü
...

Filmdə
əfsanə ilə ... və
qum sənətinin
əlaqələndirilməsi
...

Film məndə belə
təəssürat oyadı ki,
...

✓ Ardını özünüz davam etdirin.

✓ Film haqqında mətn tərtib edib qəzet maketində yerləşdirin.

15. "Şuşam mənim" adlı təqdimat hazırlayıın.

- Verilmiş materiallardan (səh. 168–170) istifadə edin.
- Əlavə material toplayın.
- Məlumatları sistemləşdirin.

Müsyö Jordan: Hatəmxan ağa, mənim məqsədim bu idi ki, Şahbaz bəyi Parisə aparıb onun təhsili ilə məşğul olub, firəng dilini ona təlim edim, onu kralımıza tanıdım. Eyni zamanda sizin yerlər haqqında ona danışım. Əgər mən Qarabağa gəlməsəydim, kim biləcəkdi ki, Qarabağın yaylaqlarında bu otlar mövcuddur? Bundan əvvəl bizim alımlarımız belə güman etmişlər ki, bu bitkilərancaq Alp dağlarında, Amerikada, Afrikada və Şvetsariya dağlarında mövcud olur. Amma indi mən buraya gəlmək səbəbi ilə Parisin alımlarına isbat edəcəyəm ki, onlar səhv ediblər. Bu nəbatat Qarabağın dağlarında daha çoxdur. Məsələn, bu ot ki görürsünüz, latınca bunun adı aqantusdur ki, mənim təcrübəmə görə qarın ağrısında çox faydası var. Bu otun adı latınca serastrum alpinumdur ki, göz ağrısına mənfeəti var. Bu otun adı latınca qamlina afriqanadır ki, diş ağrısının əlavə bundadır. İndi mən çox sevinirəm ki, onu Qarabağın dağlarında tapmışam ki, soyuqdəymə üçün nəhayətdə xeyirlidir.

M.F.Axundzadənin “Müsyö Jordan və Dərvish Məstəli şah” komediyasından (Mətn sadələşdirilmişdir.)

ÇAYTIKANI

1. Mətni oxuyarken işaretlənmiş yerlərə aşağıdakı köməkçi nitq hissələrindən uyğun gələnini artırın.

qədər, daha, üçün, ən, həmçinin, görə, həm, həm də

Təbii müalicəvi əhəmiyyətinə ★ bir çox dərdin dərmanı olan çaytikanı iydəkimilər fəsiləsinə aid zəngin vitaminlı bitki növüdür. Avropadan Çinə ★ təbii şəkildə yayılan çaytikanı Orta Asiya, Sibir, Qafqaz və Rusiyanın Avropa hissəsinin çay vadilərində, çəmənliklərdə **meşə?**ətrafi yerlərdə, hündür dağlarda və digər yerlərdə yetişir.

ORFOQRAFİYA

Necə yazılmalıdır:
defislə, bitişik, yoxsa ayrı?

- mətndə göy rəngdə verilmiş sözlər

ORFOEPİYA

- bitki – [.....]
- çəmənliklərdə – [.....]
- keyfiyyətli – [.....]

şir. Çaytikanının məlum olan 3 növündən **biri?də** ölkəmizdə yetişir. Çaytikanının bu növü Samur çayı vadisində, Quba-Xaçmaz, Şəki-Zaqatala, Naxçıvan, Lənkəran zonalarında dəniz səviyyəsindən 2000 m hündür yerlərdə kol və ağac şəklində bitir.

Tərkibindəki zəngin vitamin kompleksinə görə insan orqanizminə çox faydalı olan çaytikanının giləmeyvəyə oxşayan meyvəsi **sentyabr?oktyabr** aylarında yetişir. Meyvə saplaşğı möhkəm olduğu * yetişmiş meyvələri bütün qış fəslində (mart-aprel aylarına kimi) ağacda qala bilir. Birtoxumlu olan meyvəsi şirəli, qızılı-sarı və ya çəhrayı-qırmızı rəngdə olur, dadi **turş?məzədir**. Çaytikanı aprel-may aylarında çiçəkləyir. Çiçəkləri xırda, ətirli və sarı olur. Toxumu **tünd?qəhvəyi** və parlaqdır. Çaytikanı bitkisi -40°C temperatura qədər döyümlüdür.

Çaytikanı meyvəsinin tərkibində 3,5% şəkər, 3,2% üzvi turşu, 6%-ə qədər zülali maddə və 9% yağ vardır. Toxumunda isə ağır miqdarı 12,5%-ə qədərdir. Çaytikanının tərkibində 16,9 – 272,5 mq C, 75 – 100 mq P, 0,016 – 0,055 mq B₁, 0,037 – 0,066 mq B₂, 0,037 – 0,066 mq B₆, 8 mq E, 1,1 – 10,9 mq krotin (provitamin A), 0,79 mq fol turşusu və 1,2 mq K vitamini və s. vardır. Toxumunda isə 0,28 mq B₁, 0,38 mq B₂, 14,3 mq E vitamini var. Toxumundan alınan yağın tərkibində 250 mq karotinoidlər, 165 mq E vitamini və s. yağ turşuları mövcuddur. Çaytikanı meyvərinin toxumları da çox faydalıdır. Onların tərkibində çox mühüm tibbi əhəmiyyəti olan 10%-ə qədər piyli yağ vardır. **Ona görə?də** xüsusi pres altında saxlamaqla son illərdə çaytikanı meyvə və toxumlarından əla keyfiyyətli yağ alınır və bu yağ “çaytikanı yağı” adı ilə təbabətdə geniş istifadə edilir. Çəhrayı rəngdə qatı maye halında olan bu yağ xüsusi ətirli qoxuya və dada malikdir. Çaytikanı meyvəsinin yağı * zəngin A vitamini mənbəyi hesab olunur.

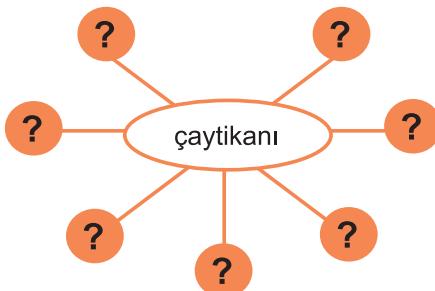
Təbiətdə ən çox çaytikanının meyvələrindən istifadə edilir. Çaytikanı meyvəsinin şirəsi bir çox xəstəliyin, o cümlədən mədə-bağırsaq, ürək-damar, sinir sistemi xəstəliklərinin müalicəsi zamanı effektli sayılır. Amma təbabətdə çaytikanından alınan yağ * çox faydalı vasitə kimi tətbiq olunur. Yağ hazırlamaq üçün çaytikanının meyvələri şaxtalar düşəndən sonra yiğilir. Çünkü məhz bu dövrdə onun meyvələrində yaqlılıq faizi artır.

Çaytikanı yağının faydalara gəlincə o, güclü **yara?sağaltma** qabiliyyətinə malidir. Ondan şüa zədələnməsi, dəri xəstəlikləri, yanış, mədə və onikibarmaq bağır-sağın xorası və s. xəstəliklərin müalicəsi zamanı istifadə olunur. Çaytikanından müalicə məqsədilə hələ qədim zamanlardan istifadə edildilər. Qədim monqol və Çin xalq təbabətdə çaytikanının həm meyvələrindən, həm də yarpaqlarından mədə xəstəliklərinin müalicəsində, * yel və dəri xəstəliklərində istifadə edildirdi. Qədim Yunanistanda yarpaqlarının və budaqlarının həlimi ilə * insanları, * heyvanları müalicə edildilər.

Lala Vahidqızı

2. Mətnin tipini və üslubunu müəyyənləşdirməyə çalışın.
3. Sizcə, nə üçün mətnin əvvəlində M.F.Axundzadənin əsərindən sitat kimi istifadə edilmişdir? Sitatın mətnlə ne kimi əlaqəsi vardır?
4. Mətndə hansı suala cavab yoxdur?
 - Çaytikanının tərkibi hansı zəngin vitamin kompleksinə malikdir?
 - Çaytikanidan hansı xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur?
 - Nə üçün çaytikanı yarasağaltma qabiliyyətinə malikdir?
 - Nə üçün çaytikanının meyvələri qışda da ağaçda qala bilir?
5. Mətnə əsasən çaytikanı bitkisinin yeddi ən vacib xüsusiyyətini yazın.

6. Mətn əsasında kiçik dialoq tərtib edin.

7. Mətn üçün açar sözlər seçin.
8. Sinonimlər cərgəsində hansı söz artıqdır? Niyə?

9. Yetişmək sözünü aşağıdakı mənalarda cümələdə işledin.

çatmaq _____

yeməli hala gəlmək _____

yaşı çatmaq _____

bitmək _____

kifayət etmək _____

gəlib çatmaq _____

birləşmək – *Ürək titrər, qan qaçar,*

Yetişəndə yar yara. (Bayati)

10. Qəzet və ya jurnaldan publisistik üslubda (fərqli üslubda da mətn seçə bilərsiniz) olan mətn seçib tədqiq edin.

Mövzunun müeyyən yənləşdirilməsi

Müraciət olunan mövzunun aktuallığı

Abzalar və fikirlər arasında məntiqi əlaqə

Qoyulan problemin əsaslandırılması

Bütünüz! şəhər şirkəti

FAYDALI MƏSLƏHƏTLƏR

Müsəl üydülərə aktivist kimi istifadə olunması yaxşı, ağzda bir müddət saxlanıraq və ya çay kimi demlənərək da istifadə oluna bilər. Cəmənədil zəmanət hərəkət tənzimləri və ağzın gələn qorunucu aradan qızdır.

Südə qaynırdaraq hazırlanmış müsek hayvançı, pildəlli baş ağzın aradan qızdırmas, işləmə apırmış üçün faydalıdır ve zehri yoxdur. Müsek payının içine dərin çərçivədən əlavə edilmiş, bu, başqarıcı ağız üçün çox faydalıdır.

Bu bələdən qaynırdaraq tətbiqindən yekun, cəmi zəlfliye yoxlu təsir edir. Müseyin köklü qaynırdaraq işlənər, işləh keşər, mədə-bəhrşəq pozulmalarını aradan qızdırır.

Mİ -
səkəndən
həzirla-
nan yaş
nevritizm
ve nərvil-
ğ ağrım
azaltmasına
könük göstərir.
Bəman üçün qızıl
nəhayə müsek yaşlıla massaj edilməlidir.

Qırılıcık ağız: zəmanət dər-
mən yoxdur ya solmaz qurum
məyəyin bir parçanı yoxsırıltır, ya
dəyişdən bir dərman titkülür.
Dig. ağızın: keşər, qızıl 1
edəd müsek tohumunun ağzda
nəsxanlaşması da faydalıdır.

Zehri ya da fəlki yoxdur, gərginklik və başağrısı zamanı 1 stakan, qaynar suya 9-10 adəd müsek ekənər-ecib 5-6 dəqiqə saxlaşdırıdan sonra müsekliyi içindən qəzzadır. Sənədli qaynırdaraq təsir edir. Bir neçə 10-dəqiqədən sonra yoxdur, gərginklik və gərginkılıq kəndil, bədən müja-vanasiyət artlığında möjtəsi olur. Lakin bu məqədə müsek çayın həftədə 3-4 dəfədən artıq iki vərdig hələnə gəlmək olmur. Onu ita-qyid edək ki, müsek çayının pəkar etmədən içməsi daha təsirlidir.

Müsəl çayı xəpməctə və
yuxuslu swab olur.

Həm - problemi,
köp və qənnadıları
zəmanət 8 adəd mi-
sek-2 stakan suda
təxminen 20 de-
qiqə - ağzab-
k, vəni odda,
məyənin yəni
buxarılmına
qıdrı - qayna-
dır, sızlər və
yeməklər: son-
ra bu çaydan 1
sənəd spəqip işlir.
Eyni çaya bel qə-
lənsə, təngəfəsilis;
bronx və ammuto
faydalıdır.

Səkəndən qaynırda-
raqdən zəmanət gələn-
na bir neçə həmmən 1 kq pe-
ra 9-9 adəd müsek qızılır. Güveyə
qarıq işi müxəyli cənədən hazırlamın kişiye
yoxdur, pallar dələvər qızırmış məhsətdədir.

Ölər dayat, böyübat bir neçə dərman müsek
yəldi dəmlişəndən məsənət üzvərənən qızılır.
Gəlin zəmanətində həqiqiñən müsek si-
kisi ilə müalicə edir. Bunu üçün 2 sənəd
spəqidi kündi tərkəbi 1 çay spəqidi müxaya-qataraq
onu təxəli birik bolğunmə flakondə 1 həftə iti

Dilinin anlaşılıqlı,
sade olması

Sözcükldən
uzaq olması

Ədəbi dil
normalarının
tələblərinə əmel
edilməsi

Qoyulan problemlə bağlı
dəqiqlik faktlarının
araşdırılması və təqdimi

Çətin anlaşılan sözlərdən,
terminlərdən, məcazi
mənalı sözlərdən istifadə
dərəcəsi

11. Elə təsəvvür edin ki, size dərman bitkilərinin qorunması ilə bağlı rəsmi sənəd hazırlamaq tapşırılıb. Həmin sənədi hazırlamağa çalışın.
İlk növbədə nədən başlamalısınız?

TOPONİMLƏR – DİLİMİZİN “TARİX KİTABI” (ixtisarla)

Dağ adları dilin “tarix kitabı”dır. Bu kitabın hər səhifəsində bir ad oxunur, bir abidə ucalır. Bu abidələr minillik tariximizin ən qədim tərcümeyi-hali, əbədi yaddaşı, əslimizin-kökümüzün tarix salnaməsidir. Salnamənin hər səhifəsində torpağın “tarix kitabı” oxunur.

Bahar fəsli, yaz ayları gələndə Süsənli, sünbüllü, lalalı dağlar. Yoxsulu, ərbabı, şahı, gədəni Tutmaz bir-birindən aralı dağlar.

Aşıq Ələsgər

1. Sizcə, dağ adlarının mənasının öyrənilməsinin hansı əhəmiyyəti vardır?

Naxçıvanın hər dağında, hər dərəsində bir tarix yaşayır. Buradakı toponimlərin hamısı [Azərbaycan?Türk](#) mənşəlidir: ərazidə hər daşın, hər qayanın üstündə Azərbaycanın milli möhürü vardır.

Bu dağlar xalqın yaşayış tərzində, təsərrüfat həyatında mühüm rol oynamışdır. Xalq dağları özünün güvəncə yeri, arxa, köməyi hesab etmiş, inam ocağına çevirmiş, dağları ucalıq, paklıq, əyilməzlik simvolu kimi qəbul etmiş, hər bir dağa formasına, görünüşünə, bitki və heyvanat aləminin zənginliyinə görə ad vermişdir. Bu adlar [həm?də](#) xalqın milli mənlik abidəsinə çevrilmiş, iftixar, qürur mənbəyi olmuşdur. Odur ki, ərazidə hər dağın öz adı, öz mənəvi qüdrəti, simvolik rəmzi vardır.

1
Ucalıq
rəmzi

QAPICIQ

Qapıcıq Zəngəzur silsiləsinin və Kiçik Qafqazın ən yüksək zirvəsidir (3906 m). Xalqımız ucalıq, mənlik və qürurunu bu dağdan almış, ilk ocağımız bu dağın zirvəsində alovlanmış, qədim yazı təsvirləri, [qaya?üstü](#) rəsmlər bu dağda öz əksini tapmışdır. Xalq etimologiyasına görə, dünya tufanından sonra yer üzünə çıxan insanlar bu dağı [İlk qapı](#), [Kiçik qapı](#) adlandırmışlar. Elmi etimologiya isə bu adı “Qabcıq” sözü ilə əlaqələndirir və yazar ki, qabcıq qədim türk dilində “gəmi-qayıq” deməkdir.

2
Əyilməzlik
rəmzi

ƏLİNÇƏ QALASI

Əlincə əzəmətli təbiət abidəsidir. Dörd tərəfdən sıldırımla qayalardan ibarət olan bu dağın üstündə məşhur Əlincə qalası inşa olunmuş, qalada qarovalxana, səngər, su hovuzları, insanların yaşayışı üçün səraıt, sarsılmaz müdafiə sistemi olmuşdur. Əlincə **dağ?qalası** əsrlər boyu tarixin səhifələrində düşməmiş, neçə-neçə müharibənin şahidi olmuş, Eldənizlər, Elxanilər, Cəlairilər dövründə möhtəşəm istehkama çevrilmiş, illər uzunu monqolların mühasirəsində qalmış, öz əzəmətini, əyilməzliyini **qoruyub?saxlamış**, dəfələrlə xalqımızın xarici işgallardan müdafiəsində müstəsna rol oynamışdır. Alınca xanım hakimiyyəti illərində yüksək dağ zirvəsində qalanı inşa etdiyinə görə Əlincə dağı və qalası onun adı ilə bağlı yaranmışdır.

3
Müqəddəslilik
rəmzi

ƏSHABI- KƏHF

Bura xalqımızın müqəddəs məbədgahıdır. Sirri hələ də insanlara bəlli olmayan, haqqında xeyli əfsanə və rəvayət söylənilən məşhur Əshabi-kəhf ocağı dağın sıldırımla qayalıqları arasında yerləşir. Müqəddəs “Qurani-Kərim”də adı çəkilən bu möcüzəli yer əsrlər boyu insanların ziyarətgahına, ibadət yerinə, inam ocağına çevrilmişdir. Son illərdə burada aparılan böyük **tikinti?qurşdırma** işləri xalqın bu ocağa məhəbbətinin ifadəsidir. Deyilənə görə, düşmənlərdən qaçan yeddi nəfər mömin gəlib bu sıldırımlı dağlara çatır. Qaçacaq yer olmadığını görüb xilas olmaq üçün göylərdən kömək istəyirlər. Bu zaman dağlar ayrılır, yeddi şəxs onun içində girib yoxa çıxır. O vaxtdan həmin yer Əshabi-kəhf adlanır. Əshabi-kəhf sözünün mənası “Mağara əqli” deməkdir. Buraya bəzən “Yeddi kimsənə” də deyilir.

ORFOQRAFIYA

Necə yazılımalıdır:
defislə, bitişik, yoxsa ayrı?

- mətndə göy rəngdə verilmiş sözlər

ORFOEPİYA

- əyilməzlik – [.....]
- iftixar – [.....]
- hüdüdlərinəndən – [.....]
- etimologiya – [.....]

4
Bərəkət
rəmzi

DUZDAĞ

5
Şəfa
rəmzi

BATABAT YAYLAĞI

Dünyada ən qədim **daş?duz** yatağı Naxçıvandadır. Məlumata görə, hələ e.ə. IV-II minilliklərdə əldəqayırma alətlər vasitəsilə bu dağın laylarından duz çıxarılmışdır. *Bunun nəticəsidir ki, XIX əsrin 70-ci illərində burada bir neçə ədəd daş balta, xeyli daş çəkic tapılmışdır.* Duzdağda I Şah Abbasın “Büllur sarayı”, dünyada analoqu olmayan duzlaşmış çaylar, zəngin maddi mədəniyyət nümunələri vardır. Yataq indi də istismar olunur. Hazırda aparılan tədqiqatlar nəticəsində ərazidə İlk Tunc dövrünə aid keramika qalıqları və çox sayıda daş alətlər aşkar edilmişdir. Bu dağdan çıxarılan duz öz bərəkəti ilə süfrələrə dad, insanlara qüvvət, sağlamlıq verir. Duzdağın yeraltı mağaralarında yaradılmış xəstəxanada insanlar şəfa tapır. Sükurları daşduz yatağı ilə zəngin olduğuna görə dağa belə ad verilmişdir.

Batabat təkcə Naxçıvanda deyil, onun hüdudlarından kənarda da tanınan yaylaqdır. Buranın yazı, yayı kimi, payızı, qışı da gözəldir. Batabatın təbii gözəlliyi, təmiz havası, dişgöynədən durnagözlü bulaqları, palıcı, ardıcı, yemişanı, baş-başa verən meşə ağacları, nadir heyvanat aləmi, quşları, **güllü?çiçəkli** çəmənlikləri insanı heyrətə gətirir. Batabat təbii bitkilər diyarıdır. Mütəxəssislərin məlumatına görə, Naxçıvanda 2000-dən artıq bitki növünə rast gəlinir ki, **bunların?da** 100-dən artıq dərman bitkisidir. Bu bitkilərin hamısı Batabatın florasının tərkib hissəsidirlər. Batabata gələn hər bir insan buranın saf təbiətindən şəfa tapır. Batabat adının mənşəyi ərazinin simvolu olan göl və bulaqlardakı suyun axını, süzülmə əlaməti, torpağa bata-bata süzülüb özündən aşağı ərazilərdə yenidən çıxması, göllər əmələ gətirməsi ilə bağlı yaranıb. Bu adın mənşəyini qədim türk dillərindəki “igid bahadır” mənasında işlənən “batır” sözü ilə əlaqələndirmək də ağlabatandır.

Adil Bağırov

1. Nə üçün müəllif dağları milli mənlik abidəsi hesab edir?
2. "Qartal" hekayesindəki qartalı xatırlayın. Əzəmet simvolu hesab edilən bu quşun məkanı niyə məhz dağlardır?
3. Bu abzas 5-ci mətndə hansı cümlədən sonra yerləşdirilə bilər?

Üzən ada Batabat yaylağı ərazisində təbiət abidəsidir. Suvarma sistemi üçün istifadə olunan üç göldən ikincisidir. Üzən ada Sfaqnum mamırlarından və onun üzərində bitən ot örtüklerindən formalوش. Torf qatı geniş sahəni əhatə etməklə, qalınlığı 2 metrə çatır. Küləyin istiqamətindən asılı olaraq ada öz yerini dəyişir, bu da adama xüsusi zövq verir. Göldə qiyəmtli qızıl və gümüşü ilişkən balıq növü yaşayır. Ada göldəki suyun tam axıdılmasına mane olduğunu, burada balıqlar qışda da qala bilir. Torfun altın-dakı münbit şərait hesabına çoxalan külli miqdarda onurğasızlar balıqların bol qidasını təmin edir. Ərazi dərman bitkiləri ilə zəngindir.

4. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1 Göl

2 Bulaq

3 Çay

a yerin altından sızıb çıxan sərin su mənbəyi

b fasiləsiz təbii su axını

c dənizlə əlaqəsi olmayan böyük su hövzəsi

1 _____

2 _____

3 _____

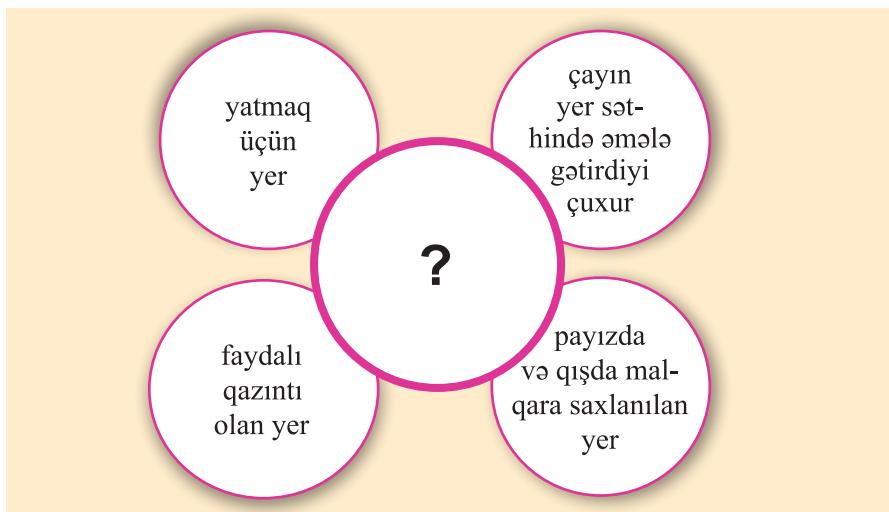
5. *İstismar* sözünün hansı izahı 4-cü mətndəki mənasına uyğun gəlir?

hər hansı bir əməli məqsəd üçün sistematik istifadə

işlənməyə və ya istifadəyə başlamaq

istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyət sayəsində insanların bir qisminin başqalarının əmək məhsulunu mənimsəməsi, özü üçün işlətməsi

- “Hava sözü omonim sözdür” fikrini təsdiq və ya inkar edin. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
- Sual işarəsinin yerinə hansı söz yazılmalıdır?

IV

- Mətndə (səh. 176) altından xətt çəkilmiş cümlədə hansı sözdən sonra ver-gül işarəsi səhv qoyulmuşdur?
- 1-ci mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözlərdə (səh. 176) hansı durğu işarəsinin işlənməsinə ehtiyac vardır?
- 2-ci mətndə son cümləni elə dəyişin ki, fikir aydın ifadə olunsun.
- 3-cü mətndə altından xətt çəkilmiş cümləni sintaktik təhlil edin.
- 4-cü mətndə kursivlə fərqləndirilmiş cümlənin quruluşunu müəyyənləşdirin və onu fərqli quruluşda yazın.
- 5-ci mətndə altından xətt çəkilmiş cümlədə hansı norma pozulmuşdur?
- Söz və söz birləşmələrinə müvafiq şəkilçilər artırmaqla mətni bərpa edin.

Haçadağ, təbiət, memarlıq, abidə. Əzəmətli, əlçatmaz, sildirim, qaya, ibarət olan, bu, dağ, hər tərəf, bir, sənət, əsər, xatırlatmaq. Vulkan püşkürməsi, nəticə, yaranmaq, bu, dağ, düzənlilik, ərazi, göy, baş qaldırmaq, memarlıq, abidə. Dağ, digər, ad, isə, İlənlidən.

15. "Müasir Naxçıvan" mövzusunda mətn hazırlayın.

Düşmənlər cığırla zirvələrimizə çıxməq isteyirlər, zirvə gullərini dərmək isteyirlər. Çənlərimiz, dumalarımız onları ora çatmağa qoymur, yollarını azdırır, qayalara çırpıb çuxurlara atır. O cığırların yolları ancaq sizlərə açıqdır. Oradakı min bir ətirli gullər, xarıbülbüllər sizindir.

Çıxın, zirvəyə çıxın, cığır sizi gözləyir. O zirvədən ətrafa baxdıqca böyük Azərbaycanı görəcəksiniz...

Azərbaycanı böyük görmək üçün onu böyük məhəbbətlə sevməlisiniz!

ŞƏKİ

Bir məktubdan:

Bir dəfə Bəxtiyar Vahabzadəyə sual verirlər:

– Özünüz şəkili olduğunuz halda, hələ Şəkiyə bir şeir həsr etməmişiniz?

Suala cavab aşağıdakı şeir olur.

Bir nəğmə qoşmadım hələ mən sənə,
 Dağlar bunu mənə kəsir sanmasın.
 Mən dedim, vurğunam Azərbaycana,
 Deyirəm, heç zaman xirdalanmasın
 Könlümdən ucalan bu avaz, bu səs.
 Böyükdür, ucadır məsləkim mənim.
 Bala anasına “sevirəm” deməz,
 Mən də deməmişəm, a Şəkim mənim.
 Sən öz keçmişini daim qorudun,
 Babamın şöhrəti yaşayır səndə.
 Bu eşqə eşq olsun!
 Dünənlə bu gün
 Çiyin-çiyinədir küçələrində...

Misralarda ifade
 olunan fikrə mü-
 nasibət bildirin.

Mən sənə borcluyam öz balan kimi,
Çox da ki şeirimdə görünümrə adın.
Mənim oxuduğum nəğmələrimi,
Mənim qulağıma sən piçildadın.
Şeirimin mayası – bu qaynar nəfəs
Sənin öz çıçayıñ, sənin öz barın.
Şeirimdə dil açıb danışırıñ bəs,
Sənin bulaqların, göy çinarların?
Mən həm bakılıyam, həm lənkəranlı,
Gəncəli, qubalı, həm naxçıvanlı.
Şəkili, şirvanlı, qarabağlıyam,
Bütöv Vətənimə bütöv bağlıyam.
Mən sənin qoynunda gəldim cahana,
Məni bəxş elədin Azərbaycana.
Həmişə mən sənin həndəvərində
Uçan bir quşam.
Bir eldə doğulub –
Xoşbəxtəm ki, mən
Böyük bir Vətənə oğul olmuşam.

Bu misralarda
şair nəyə öz eti-
razını bildirir?

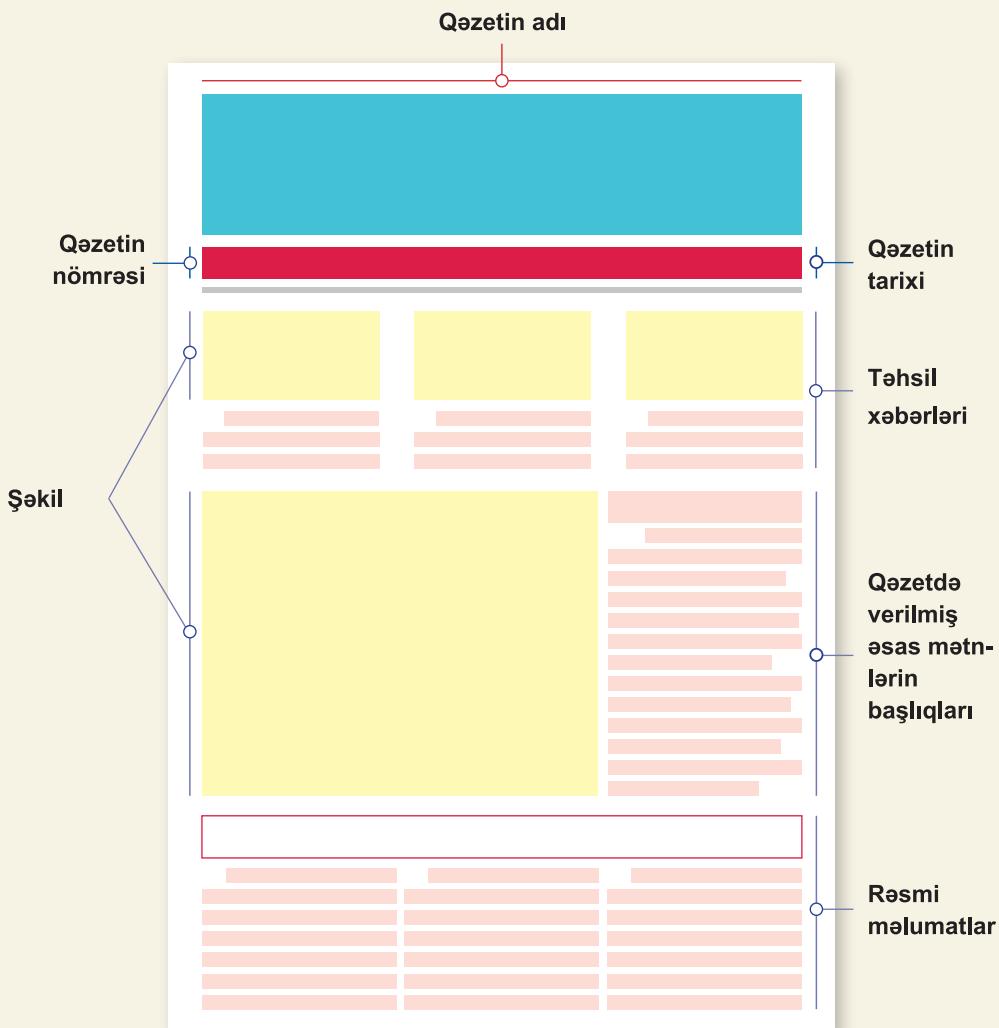
Şairin son mis-
raları oxuculara
hansı fikri aşılıyır?

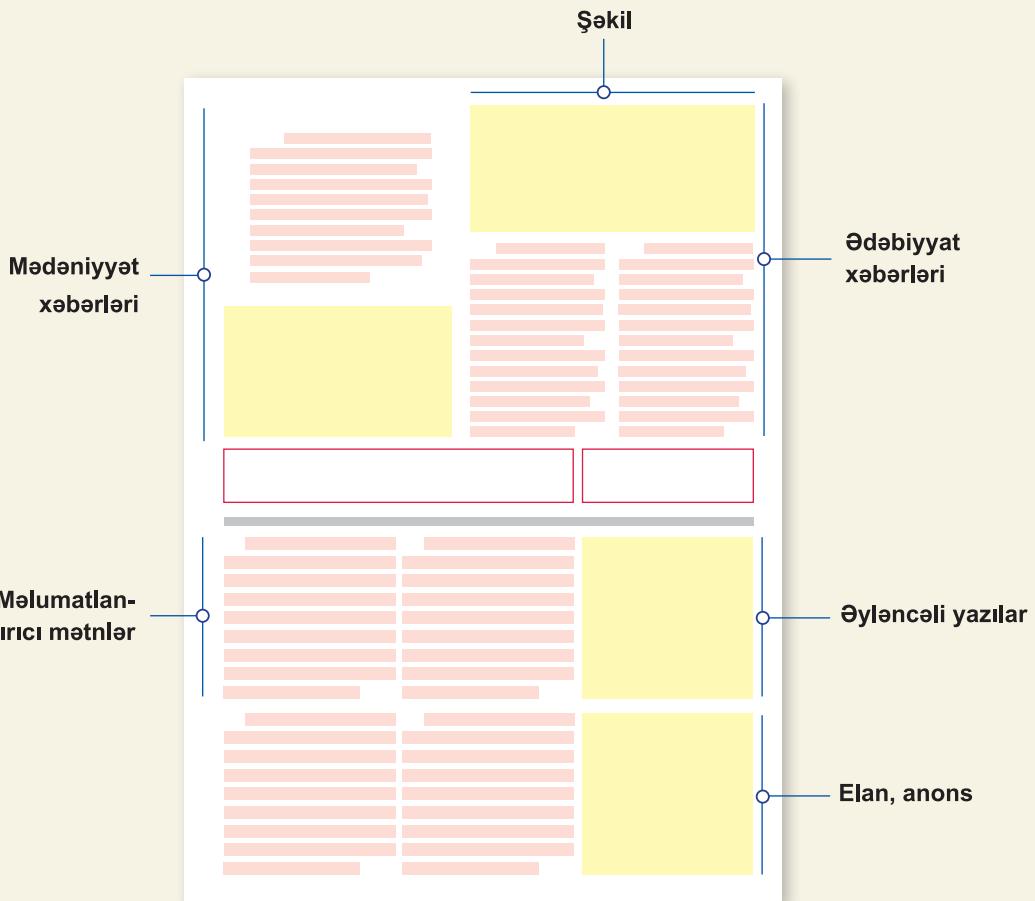
Bəxtiyar Vahabzadə

Əziz şagirdlər!
Bölünməkdən, parçalanmaqdən qorxun. Birləşin! Birləşin ki, qürur
mənbəyimiz olan Azərbaycanımız daim yaşasın!

Əziz şagirdlər! Bu tədris ilində siz daha bir layihə üzərində işləyəcəksiniz: qəzet məktəbi hazırlamağı öyrənəcəksiniz.

Bu il sizə təqdim olunan layihə ilk baxışdan çətin görünən də, düşünürük ki, kifayət qədər bacarığa malik Azərbaycan məktəblisi bu maraqlı işin öhdəsindən layiqincə gələcəkdir.

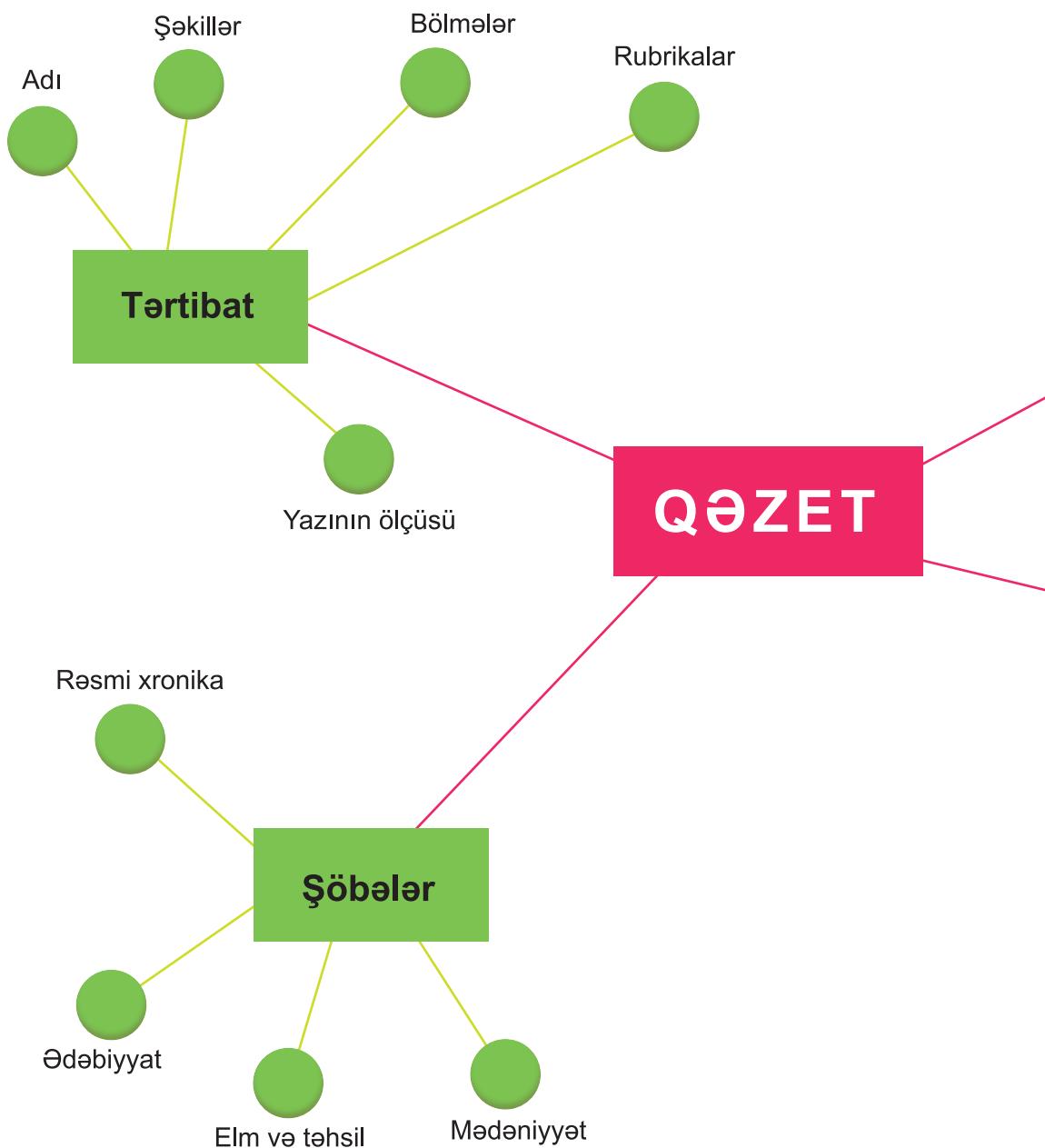

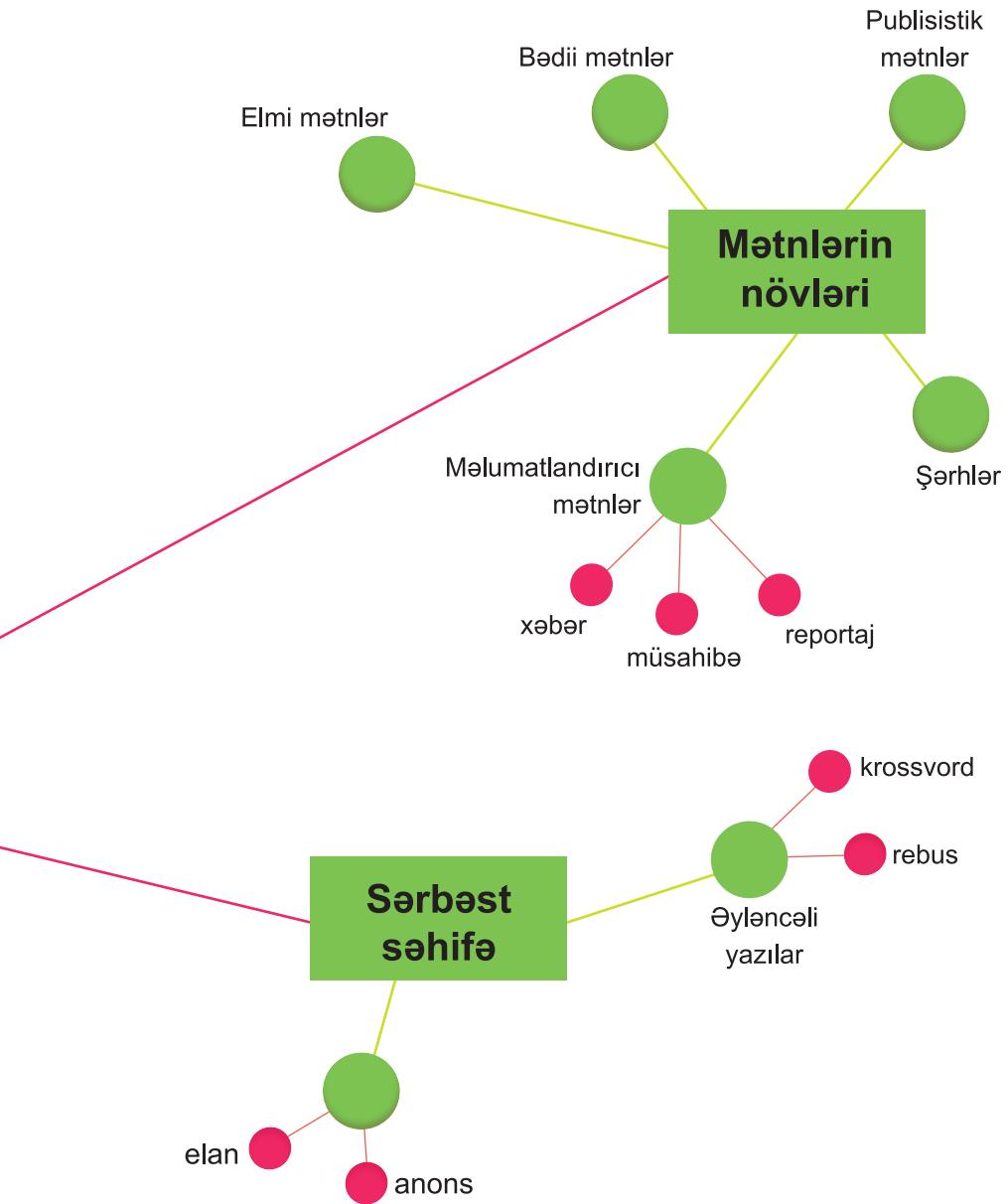

LAYİHƏNI HAZIRLAMAQ ÜÇÜN:

- ❑ İlk gündən qruplara bölünün.
- ❑ Hər qrupun vəzifələrini, görəcəyi işləri müəyyənləşdirin.
- ❑ Görəcəyiniz işlər:
 - Materialları toplamaq (ilboyu hazırlayacağınız mətnlər, hekayələr, məqalələr, məktəbinizdə keçiriləcək tədbirlər, sorğular və s.);
 - Mətnlərin orfoqrafik cəhətdən düzgünlüyünü yoxlamaq;
 - Cümələlərin ədəbi dil normalarına uyğunluğunu yoxlamaq;
 - Mövzuya uyğun şəkillər toplamaq;
 - Siz maketi hazırlamaq üçün **Microsoft publisher** programından istifadə edə bilərsiniz. Qəzetdəki bölmələr, rubrikalar və s. haqqında sxem 186–187-ci səhifələrdə verilmişdir.

QƏZET MAKETİNİN SXEMİ

Əziz şagirdlər!

Layihəni həyata keçirmək üçün təqdim olunan bu sxem bir nümunədir. Siz qəzet maketi hazırlayarkən təhsil aldiğiniz məktəbin şərait və imkanlarını nəzərə almalıdır.

Əziz şagirdlər!

Maketin hazır forması təxminən aşağıdakı şəkildə ola bilər.

Qəzetiñ adı, tarixi, yerləşdirilən mətn və şəkillər, məlumatlar və s. şərtidir. Maketinidə verilən yazılar, məlumatlar daha çox tədris prosesində görəcəyiniz işlərə uyğun olacaqdır.

iŞİQ

No 2

Aylıq qəzet

28 oktyabr 2017-ci il

İlk ders günü – Bilik Günü.

18 Sentyabr – Müsiqi Gündüdür.

Göyərçin nə üçün sülh rəmzi hesab edilir?

2017-ci il oktyabr ayının 5-də məktəbin direktoru 5–7-ci siniflər mətiq olimpiadası ilə bağlı görüş keçirmiş, onun keçirilmə qaydaları, mərhələləri və şərtləri haqqında şagirdlərə məlumat vermişdir.

“Sabahın alımları” Respublika müsabiqəsinə start verildi.

..... tarixlərində İntel İSEF – Beynəlxalq Elm və Mühəndislik Sərgisi çərçivəsində müsabiqə keçirilir.

Müsabiqənin kateqoriyaları:

- Riyaziyyat,
- Fizika, astronomiya,

- Kimya,
- Biologiya (zoologiya, botanika, mikrobiologiya, genetika və molekulyar biologiya, biokimya),
- Tibb və sağlamlıq,
- Ekologiya, ətraf mühitin idarə olunması,

- Mühəndislik (energetika, mexanika, nəqliyyat, biomühəndislik və s.),
- Kompüter elmləri.

(ardı növbəti sahifədə)

"İrəvan qədim Azərbaycan torpağıdır" mövzusunda tərtib etdiyiniz məqaləni və ya mətni burada yerləşdirə bilərsiniz.

Milli Qəhrəmanlarımızın ailəsi ilə növbəti görüş

Burada "Təbiət ve biz" mövzusunda yazılmış en yaxşı hekayə yerləşdirilə bilər.

"Yazı tiplərinin həyatımızda rolü" sorğusunun nəticələri açıqlandı.

Məktəbimizdə tarixində 6-10-cu sinif şagirdləri arasında "Yazı tiplərinin həyatımızda rolü" mövzusunda sorğu keçirilmiş, alınan nəticələr aşağıdakı kimi olmuşdur.

Sorğunun nəticələri haqqında burada məlumat verilir.

Yaxın günlərdə məktəbimizdə "Xəzərimizi qoruyaq" adlı konfrans keçiriləcəkdir.

Konfransın keçirilmə tarixi və şərtləri haqqında əlavə məlumat veriləcəkdir.

Xurşubanu
Nətəvan Sevil
Cavansirovanın
xatirələrində.
(Mətn yerləşdirilir)

Xalqımızın söz xəzinəsi

- Dost dar gündə tanınar.
- Tək əldən səs çıxmaz.
- Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.
- Yoldaşını nişan ver, özünü tanıt.

LÜĞƏT

	<i>Acıdıl</i>	danişarkən hamını sancan, acı söz deyən
	<i>Ağ ciyər</i>	tənəffüs orqanı
	<i>Ahəngdarlıq</i>	səslər və s. arasında uyğunluq
	<i>Alaq otları</i>	tarlada, bostanda və s. bitən və becərilən bitkilərin inkişafına mane olan yabanı bitki
	<i>Al-əlvən</i>	rəngarəng, ala-bəzək
A	<i>Alqış</i>	birini təbrik üçün və ya bir şeyi bəyənmə ifadəsi olaraq əl çalma
	<i>Amil</i>	bir prosesin, hadisənin hərəkətverici qüvvəsi, səbəbi
	<i>Anlayış</i>	anlaşma, qanma, düşünmə, dərk etmə işi; ağıl, zəka, fərasat
	<i>Araşdırmaq</i>	axtarmaq, yoxlamaq
	<i>Aydınlıq</i>	ay işığı; açıq və işıqlı hava; nur
	<i>Bacarıq</i>	bilik, təcrübə, vərdiş nəticəsində əldə edilmiş işgörmə qabiliyyəti
	<i>Bağır (bağrimon)</i>	ürək, qəlb mənasında
	<i>Bəxt</i>	tale, qismət
	<i>Bərpa etmək</i>	əvvəlki normal halına salma, təzədən qurma
	<i>Bəşəriyyət</i>	insanlıq, insanlar
	<i>Bəzzəz</i>	parça satan tacir
B	<i>Bilik</i>	oxumaq və ya təcrübə nəticəsində əldə edilən məlumat; elm
	<i>Boya</i>	bir şeyə müəyyən rəng vermək, bir şeyi boyamaq, yaxud rəsm çəkmək üçün işlədilən rəng maddəsi
	<i>Böhtan</i>	birini ləkələmək üçün nahaqdan ona pis bir şey isnad etmə; iftira
	<i>Böyülmək</i>	həcmə və miqdarda artmaq, genişlənmək
	<i>Bulanıq</i>	mayelər haqqında: şəffaf, təmiz, saf olmayan, saflığını itirmiş
C	<i>Cahan</i>	dünya, aləm, kainat
	<i>Caynaq</i>	bir çox heyvan və quşların barmaqlarının qarmaqvari iti ucları
	<i>Cəmiyyət</i>	konkret tarixi-maddi həyat şəraiti ümumiliyi əsasında birləşmiş insan toplusu

	<i>Cızıq</i>	xətt
C	<i>Cızmaq</i>	xətt, cızıq çəkmək
	<i>Cod</i>	qaba, kobud, sərt, qalın
	<i>Cüçərtmək</i>	becərərək, bəsləyərək yetişdirmək
	<i>Cütlük</i>	cüt olma; ikilik, qoşalıq, cüt şeyin hali
	<i>Çağ</i>	vaxt, zaman
C	<i>Çağırış</i>	çağıрма, səslənmə; çağrıma səsi
	<i>Çalar</i>	əsas rəngdən yalnız tonla fərqlənən rəng müxtəlifliyi
	<i>Dağlamaq</i>	qızdırılmış dəmirlə damğa vurmaq
D	<i>Dahi</i>	xariqüladə (qeyri-adi) ağıl və zəkaya malik olan şəxs
	<i>Davranış</i>	davranma tərzi, hərəkət, rəftar
	<i>Dəbilqə</i>	döyüşçülərin başlarına qoyduqları metaldan tökülmüş papaq
	<i>Dəyərsiz</i>	heç bir dəyəri, qiyməti olmayan
	<i>Diyar</i>	ölkə, məmləkət
	<i>Dolğunluq</i>	köklük, doluluq; yetkinlik; mükəmməllik
	<i>Dövr</i>	dolanma, hərlənmə, firlanma; zamanın hər hansı bir cəhətdən səciyyəvi olan böyük, ya kiçik qismi
	<i>Dünyagörüşü</i>	həyat, təbiət və cəmiyyət haqqında görüşlər sistemi
	<i>Düşüncə</i>	xəyal, fikir
	<i>Ecazkar</i>	xariqüladə, möcüzələr yaradan, hər kəsi heyrətə salan
E	<i>Elan etmək</i>	hamının eşidəcəyi tərzdə xəbər vermək, məlumat vermək, bildirmək
	<i>Elmilik</i>	elmi olan, elmə əsaslanma, elmi mahiyyət daşıma
	<i>Emblem</i>	hər hansı bir anlayışı ifadə edən şərti əlamət, nişan, rəmz
	<i>Epigraf</i>	əsərin və ya onun bölmələrinin başlıqlarından sonra yazılışan sözlər
	<i>Estetik</i>	estetikaya aid olan, estetika ilə bağlı olan
Ə	<i>Əbədiləşdirmək</i>	əbədi olaraq nəsillərin xatirəsində yaşatmaq, həmişə xatirə qoymaq
	<i>Əcdad</i>	ata-babalar, ulu babalar

	<i>Əcnəbi</i>	başqa xalqa, millətə mənsub olan, xarici, başqa ölkənin vətəndaşı
	<i>Ədavət</i>	ürəkdə saxlanılan düşməncilik hissi, kin, küdurət, qərəz
	<i>Əhvali-ruhiyə</i>	ruhi hal, ruhi vəziyyət
Ə	<i>Əks-səda</i>	qayalara, bina tağlarına və s.-yə toxunandan sonra təkrar qayıdan və eşidilən səs
	<i>Əlaqə</i>	qarşılıqlı münasibət, bir-biri ilə bağlılıq
	<i>Ənginlik</i>	genişlik, açıqlıq
	<i>Əyani</i>	açıq, aşkar, gözlə görünən; məktəbdə öyrənilən fənlərə dair material və modelləri tələbələrə bilavasitə göstərmək əsasında qurulmuş və buna xidmət edən
	<i>Əzm</i>	qəti niyyət, qəti qərar
	<i>Faciə</i>	dəhşətli, ağır nəticəli hadisə, fəlakət, müsibət, bədbəxtlik
F	<i>Fantaziya</i>	xəyalən bir şey uydurma, təsəvvür etmə bacarığı; sərbəst formalı improvisasiya səciyyəli əsər
	<i>Fəlakət</i>	böyük bəla, müsibət, bədbəxtlik
	<i>Fərməş</i>	toxunma sandıq
	<i>Fəryad</i>	acı-acı bağırma, nalə, fəğan
G	<i>Fırça</i>	rəng çəkmək, yapışqan sürtmək və s. üçün dəstəyə bərkidilmiş tük, qıl və s. topasından ibarət alət
	<i>Görkəm</i>	xarici, ümumi görünüş
	<i>Gülüş</i>	şadlıq, sevinc, məmənunluq və s. xarakter hissələrin ifadəsi olaraq ağızdan çıxan qırıq-qırıq səslər
	<i>Hədiyyə</i>	bağışlanan şey, bəxşiş, sovqat
H	<i>Həmahəng</i>	bir-birinə uyan, uyğun
	<i>Həmkəndlilər</i>	bir kənddə doğulmuş, orada yaşamış və ya yaşayanlar
	<i>Həndəvər</i>	ətraf, dövrə
	<i>Hərçənd</i>	bir cümlədə ona zidd olan və ya aydınlaşdırınan başqa cümlə ilə qarşılaşdırınan bağlayıcı
	<i>Hırıldamaq</i>	şit-şit, boş-boş, mənəsizca gülmək
	<i>Himayə</i>	birini qoruma, ona havadarlıq və qayğı göstərmə, qanadı altına alma
	<i>Hissiyyat</i>	hisslərlə, duyğularla bağlı hallar
	<i>Hiylə</i>	kələk, firıldaq, fənd; məkr

H	<i>Hopmaq</i>	canına, içine keçmək; sorulmaq
	<i>Hüdud</i>	sərhəd
X	<i>Xariqüladə</i>	qeyri-adi, qeyri-təbii
	<i>Xələl</i>	pozuculuq, əskiklik, zəiflik, nöqsan, ziyan
	<i>Xəyal</i>	bir şəxsin və ya şeyin insan fikrində, təsəvvüründə təcəssüm edən surəti; təxəyyül
	<i>Xüsusiyyət</i>	hər hansı bir şeyi digərindən ayıran səciyyəvi cəhət, əlamət
I	<i>İcra etmək</i>	bir işin, qərarın, hökmün və s.-nin yerinə yetirilməsi, həyata keçirilməsi
	<i>İdarə</i>	hər hansı bir iş sahəsinə baxan, müəyyən şətti, müdürüyyəti olan təşkilat
	<i>İmprovizasiya</i>	hazırlaşmadan şeir, ya nitq söyləmə, hava oxuma və ya musiqi çalma
	<i>İradə</i>	insan psixikasının, insanın öz qarşısına qoyduğu məqsədə nail olmaq, arzu və istəklərini həyata keçirmək qabiliyyətində təzahür edən xüsusiyyətlərdən biri
	<i>İrq</i>	mənşə və bəzi irsi xüsusiyyətlərinə görə bir olan tarixən təşəkkül tapmış insanlar qrupu
	<i>İstehza</i>	ələ salma, rişxənd etmə, masqaraya qoyma; masqara
K	<i>Kaman</i>	oxatan yay; kamança
	<i>Kantata</i>	musiqinin müşayiəti ilə xorla və tək oxunan, adətən təntənəli mahiyyət daşıyan böyük musiqi əsəri
	<i>Karlıq</i>	eşitmə qabiliyyətinin olmaması və ya nöqsanlı olması
	<i>Kobud</i>	qaba
	<i>Konkretlik</i>	müəyyənlik, aydınlıq, qətilik
	<i>Kükrəmək</i>	hirslənərək özündən çıxməq
	<i>Kvartet</i>	dörd musiqi aləti və ya dörd səs üçün yazılmış musiqi əsəri
Q	<i>Qanunauyğun</i>	qanuna müvafiq, qanun ilə düz gələn
	<i>Qavramaq</i>	başa düşmək, anlamaq, dərk etmək
	<i>Qəbilə</i>	ibtidai cəmiyyətdə; bir soydan törəmiş və bir rəisin idarəsi altında birlikdə yaşayan köçəri tayfa, nəsil
	<i>Qədim</i>	çox köhnə zamanlara, çox uzaq keçmişə məxsus və aid olan

	<i>Qəhqəhə çəkmək</i>	bərkdən gülüş, səslə gülmə
	<i>Qəribə</i>	eşidilməmiş, görünməmiş, təəccüblü, qeyri-adi, çox maraqlı
	<i>Qəribrəmək</i>	özünü tək və kimsəsiz görüb kədərlənmək, darixmaq
Q	<i>Qırğıın</i>	heyvanların, mal-qaranın, ev quşlarının kütləvi surətdə qırılıb tələf olmasına səbəb olan yoluxucu xəstəlik; böyük insan tələfatı; dava-dalaş
	<i>Qibətə</i>	başqasının yaxşı cəhətlərini görüb bunların özündə də olmasını arzu etmə
	<i>Qucaq</i>	qolları açdıqda döş ilə qollar arasında əmələ gələn məsafə; qolların arası tutduğu qədər
	<i>Qüdrət</i>	böyük qüvvət, güc; taqət
	<i>Qürbət</i>	yad ölkədə, yad yerdə olma; qəriblik
	<i>Qüsür</i>	eyib, nöqsan, çatışmayan cəhət
	<i>Laqeyd</i>	heç bir şeyin fikrini çəkməyən, heç bir şeyə əhəmiyyət verməyən
L	<i>Laləzar</i>	laləlik, çıçəklik, güllük, çoxlu lalə bitən yer
	<i>Ləqəb</i>	müəyyən bir səciyyəvi xasiyyətinə və ya başqalarından ayıran əlamətinə görə adama verilən qeyri-rəsmi ad; ayama
	<i>Mağara</i>	dağ və qayanın içində doğru uzanan, yaxud yer altında olan geniş oyuq, kaha
M	<i>Mahiyət</i>	daxili məzmun, xüsusiyyət, əsl məna, məğz, əsas
	<i>Meydan</i>	şəhər və ya kənd, qəsəbə və s. içərisində tikilisiz açıq və geniş düz yer, sahə
	<i>Məbədgah</i>	ibadət yeri
	<i>Məğrur</i>	öz ləyaqətini, üstünlüyü hiss edən, qürurlu, vüqarlı
	<i>Məhrumiyyətlər</i>	məhrum olma, əli boşda qalma, binəsiblik; ehtiyac
	<i>Məxluq</i>	canlı varlıq, canlı vücud
	<i>Məxsus</i>	yalnız birinə aid olan
	<i>Məişət</i>	ümumi yaşayış tərzı, həyat; dolanacaq, güzəran
	<i>Məkan</i>	bir adamin, şeyin sakın olduğu yer, oturulan yer, yurd
	<i>Mənbə</i>	əsasını, başlangıcını təşkil edən şey; yeraltı suların çıxdığı yer
	<i>Mənəvi</i>	insanın daxili, ruhi aləmi ilə bağlı olan; qeyri-cismanı, qeyri-maddi

	<i>Mənimsəmək</i>	yaxşı-yaxşı öyrənilmək, başa düşülmək, yadda saxlamaq
	<i>Mənlik</i>	bir şəxsin öz varlığı, öz halı
	<i>Mənsub olmaq</i>	nisbəti və mənsubiyyəti olan, əlaqəsi olan, aidiyiyəti olan
	<i>Mənşə</i>	bir şeyin çıxdığı, törədiyi yer
	<i>Məntiqi</i>	məntiq qanunlarına uyğun, məntiq qanunlarına əsaslanan
M	<i>Mənzərə</i>	bir yerin uzaqlara qədər gedən ümman görünüşü; təbiəti əks etdirən şəkil; konkret şəkildə təsəvvür olunan, göz qabağına gətirilə bilən hadisə
	<i>Mərhələ</i>	bir şeyin inkişafında keyfiyyətcə öz xüsusiyyətləri olan dövr
	<i>Mərkəz</i>	hər hansı bir şeyin ortası, orta hissəsi
	<i>Millət</i>	dövlət, ölkə
	<i>Millilik</i>	milli xüsusiyyət daşıma, milli səciyyədə olan
	<i>Mübarizlik</i>	mübariz olma, müəyyən fikir və məqsəd uğrunda mübarizə aparma, döyüşkənlilik
	<i>Mühit</i>	insanın yaşadığı ictimai məişət şəraiti
	<i>Mükafat</i>	birinin hər hansı bir sahədəki xidmətlərini, müvəffəqiyyətini qeyd etmək üçün ona verilən pul və başqa qiymətli bəxşış
	<i>Müqavimət</i>	zorakı hərəkətə, zoraklığa qarşı durma
	<i>Müqayisə</i>	oxşar və fərqli cəhətlərini, yaxud birinin o birisin-dən üstünlüğünü müəyyənləşdirmək üçün qarşılaşdırma, tutuşdurma
	<i>Mülahizə</i>	yaxşı düşünülmüş fikir, rəy, nöqteyi-nəzər
	<i>Müntəzəm</i>	düzgün və ardıcıl, sistematik, sistemli, daimi
N	<i>Nahiya</i>	insan və heyvan bədənində hər hansı bir daxili orqanın yerləşdiyi sahə, yer
	<i>Naxış</i>	rənglərin, cizgilərin, kölgələrin kombinasiyasından ibarət şəkil, bəzək
	<i>Nail olmaq</i>	əldə etmək, müvəffəq olmaq

N	<i>Nailiyət</i>	hər hansı bir sahədə, işdə əldə edilmiş yaxşı nəticə; müvəffəqiyət
	<i>Nəhəng</i>	son dərəcə, böyük, iri, çox yekə, azman
	<i>Nəql</i>	nağıl; bir yerdən başqa yerə aparmaq, köçürmək
	<i>Nəsil</i>	əcdadı bir olan qohumlar silsiləsi
	<i>Nəsim</i>	xəfif, yüngül yel, meh
	<i>Nəş</i>	meyit, cənazə, ölü
	<i>Nəşə</i>	kef, sevinc, ləzzət, zövq
	<i>Nəzarətsiz</i>	üstündə nəzarət olmayan, baxımsız
	<i>Nitq</i>	danişma, fikrini sözlə ifadə etmə qabiliyyəti
	<i>Nizamlı</i>	düzgün, tərtibli, mütəşəkkil, müntəzəm
O	<i>Ornament</i>	rəssamlıqda, heykəltəraşlıqda və s.-də: təkrarlanan həndəsi elementlərdən və ya bitki və heyvan motivlərindən ibarət naxış, bəzək
	<i>Öcəşmək</i>	çəkişmək, sataşmaq, sürtüşmək, mübahisə etmək, tutuşmaq
	<i>Ölmək</i>	həyatı tərk etmək, vəfat etmək; keçinmək
Ö	<i>Ötmək</i>	keçmək, keçib getmək, gəlib keçmək
	<i>Özül</i>	bünövrə, təməl, əsas
P	<i>Pillə</i>	hisə; tədricən, yavaş-yavaş
	<i>Premyera</i>	pyes, opera, balet və s.-nin ilk tamaşası
	<i>Püskürmək</i>	öz içərisində şiddətlə bir şeysovurub atmaq
R	<i>Rabitəli</i>	yaxşı ifadə edilən, mənqi və qrammatik cəhətdən düzgün qurulmuş, müntəzəm
	<i>Rayihə</i>	xoş iy, gözəl qoxu, iy
	<i>Rekonstruksiya</i>	köhnə tikililərin təkmilləşdirilməsi
	<i>Rəy</i>	bir şey haqqında fikir, mülahizə, söz
	<i>Riqqət</i>	ürək yumşaqlığı, ürək incəliyi, şəfqət
	<i>Romantik</i>	romantizmin tərəfdarı və davamçısı
	<i>Ruh</i>	insanın psixi aləmi, onun hiss və duyğuları, əhvali-ruhiyyə
S	<i>Saflıq</i>	saf olma, təmiz olma, qatışılardan təmizləmə
	<i>Sarmaşıq</i>	ağ-qırmızımtıl çıçəkləri olan, sarmaşaraq uzanan bitki

	<i>Sazın pərdəsi</i>	simli musiqi alətlərinin qolundakı bölmələrdən hər biri
	<i>Sex</i>	sənaye müəssisəsinin, istehsal prosesinin müəyyən sahəsi ilə məşğul olan şöbəsi
	<i>Səadət</i>	həyatda ən yüksək məmənunluq hissi
	<i>Səlahiyyətli</i>	səlahiyyət verilmiş, hər hansı bir səlahiyyəti, hüququ olan
	<i>Səmərəli</i>	səmərə verən, yaxşı nəticə verən, faydalı, xeyirli
	<i>Sərvət</i>	var, dövlət
	<i>Səs aparatı</i>	cihaz, qurğu
	<i>Səslili</i>	səs-küylü
	<i>Siyirləməq</i>	siyirləməq, dərisi qopmuş
	<i>Silsilə</i>	bir-birinə birləşərək sıra təşkil edən şey
	<i>Sim</i>	simli musiqi alətlərinə çəkilən və tərpəndikdə səs verən elastik tel
S	<i>Simfoniya</i>	orkestr üçün yazılmış bir-birindən sürət və ahənginə görə fərqlənən, adətən 3-4 hissəli böyük musiqi əsəri
	<i>Simvol</i>	hər hansı bir anlayışın, ideyanın şərti əlamətini ifadə edən işarə, rəmz
	<i>Sinifli</i>	siniflərə bölünmüş
	<i>Sitat</i>	olduğu kimi, hərfi-hərfinə bir mətnindən götürülmüş yazı
	<i>Solmaq</i>	rəngi qaçmış, parlaqlığı qaçmış
	<i>Sonata</i>	xarakterik və tempi etibarilə adətən üç və ya dörd hissədən ibarət instrumental musiqi əsəri
	<i>Sonsuz</i>	sonu, nəhayəti, axırı olmayan; hədsiz, bitməz-tükənməz
	<i>Süjet</i>	ədəbiyyatda: mövzu, məzmun
	<i>Süpürləmək</i>	birdən üstünə atılıb əlləri ilə bərk-bərk yapışmaq, tutub yixmaq
Ş	<i>Şaqqanaq çəkmək</i>	bərkdən gülmək
	<i>Şəfəq</i>	gün çıxmadan və ya batarkən göydə görünən qızartı
	<i>Şəfqət</i>	rəhm, mərhəmət, yazılı gəlmə
	<i>Şəxsi</i>	bir şəxsə, adama məxsus olan

	<i>Səraıt</i>	bir şeyin həyata keçməsi üçün lazım olan şərtlərin məcmusu; vəziyyət
Ş	<i>Şüa</i>	günəşdən və başqa bir işiq mənbəyindən çıxan işiq telləri
	<i>Şütümək</i>	bərk qacaq, sürətlə getmək, bərk sürüb getmək, ötüb keçmək
	<i>Şür</i>	dərrakə, anlaq, düşünmə
	<i>Tablo</i>	şəkil, rəsm, iri şəkil
	<i>Taxt</i>	söykənəcəyi olmayan enli divan
	<i>Taraz</i>	düz, düzgün, bərabər, eyni bərabərlikdə, eyni vəzndə
	<i>Tayfa</i>	xalq, qohum; qəbilə
	<i>Təbəəs</i>	bir dövlətə tabe olan, onun vətəndaşı olan əhali, adam
	<i>Təbəssüm</i>	gülümsəmə
	<i>Tədqiqat</i>	tədqiq etmək, bir şeyi və ya onun xüsusiyyətlərini öyrənmək
	<i>Tədricən</i>	yavaş-yavaş, az-az
	<i>Təxəllüs</i>	adətən yazıçıların, rəssamların və b. işlətdikləri qondarma ad
T	<i>Təxəyyül</i>	bir adamı və ya bir şeyi zehnində, xəyalında təsəvvürə gətirmə, canlandırma
	<i>Təklif</i>	qəbul edilmək üçün irəli sürürlən fikir
	<i>Tələffüz</i>	bir hərfi və ya sözü, kəlməni söyləmə xüsusiyyəti, tərz
	<i>Tənha</i>	tək, yalnız, yalqız
	<i>Tənhalıq</i>	təklik, yalqızlıq, kimsəsizlik
	<i>Tənzimləmək</i>	tənzim etmək, nizama salmaq, qaydaya salmaq
	<i>Tərənnüm</i>	gözəl səslə yavaşdan oxuma
	<i>Tərz</i>	üsul, qayda
	<i>Təsəvvür</i>	xəyalə gətirmə
	<i>Təşrih</i>	bədəni müəyyən üsulla kəsib əməliyyat aparma
	<i>Təzahür</i>	üzə çıxma, özünü göstərmə
	<i>Tikmə</i>	parça üzərində rəngbərəng saplarla müxtəlif naxışlar salmaqdan ibarət xalq sənəti

U	<i>Uçurum</i>	çox sərt, dik və dərin yamac; yarğan, sıldırıım
	<i>Uyğunlaşmaq</i>	uyğun hala gəlmək, vərdiş etmək
Ü	<i>Ümidsizlik</i>	heç bir ümid olmadığı hal
	<i>Ümumişlək</i>	mənəsi hamı tərəfindən aydın başa düşülən söz
	<i>Ünsiyyət</i>	qarşılıqlı münasibət, əlaqə, yaxınlıq, ülfət
	<i>Üslub</i>	yazıcıının, rəssamın və b. yaradıcılığında özünü göstərən əsas ideya-bədii xüsusiyyətlərin, fərqlənmə əlamətlərinin vəhdəti
	<i>Üzüntü</i>	adamı üzən qəm, kədər; zəiflik, yorğunluq
V	<i>Vadi</i>	iki dağ arasında böyük, uzun çuxur, düzən
	<i>Vahid</i>	bir, tək, yeganə
	<i>Vahimə</i>	qorxu, dəhşət
	<i>Varlıq</i>	olma, var olma, mövcud olma
	<i>Vəhdət</i>	birlik, bütövlük, bölünməzlik
	<i>Vəhşi</i>	ibtidai halda olma, ibtidai
Y	<i>Vəsf</i>	bir şəxsin və ya bir şeyin malik olduğu sıfət, keyfiyyət, hal; tərif, hüsn, mədh
	<i>Yad</i>	qohum olmayan, yabançı
	<i>Yaşıl</i>	bir başqası ilə bir yaşda olan
	<i>Yazı</i>	yazmaq üçün tətbiq edilən qrafik işarələr sistemi
Z	<i>Yetirmək</i>	bir şəyi, yaxud bir sözü başqa bir kəsə və ya yərə hər hansı bir vasitə ilə çatdırmaq
	<i>Zaman</i>	vaxt, müddət
	<i>Zənbil</i>	içinə şey qoymaq üçün küləşdən, qarğıdan, çubuqdan və s.-dən hörülülmüş qab
	<i>Zəka</i>	nəyi isə tez anlama, tez dərk etmə, qavrama qabiliyyəti
	<i>Zirvə</i>	dağın ən yüksək nöqtəsi
	<i>Zolaq</i>	bir endə olan uzun forma, bir şeyin bir endə olan dar, uzun parçası; enli xətt; qurşaq, zona, sahə

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. A.Axundov. Ümumi dilçilik. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006.
2. “Ailəm” jurnalı, 2008–2009.
3. A.Qurbanov. Ümumi dilçilik, 2 cilddə, Bakı, “Elm”, 2011.
4. Atalar sözü. Bakı, “Yazıcı”, 2010.
5. Ayna uşaq ensiklopediyası, 2004.
6. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006.
7. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, 2021.
8. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı, “Yazıcı”, 1990.
9. Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası. Bakı, 2014.
10. “Füyuzat” jurnalı, 2009–2012.
11. H.Məmmədquluzadə. Cəlil Məmmədquluzadə haqqında xatirələrim. Bakı, “Azərnəşr”, 1967.
12. “İşləq” jurnalı, 2012.
13. Q.İllkin. Bakı və bakılılar. Bakı, “NURLAR” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2006.
14. Q.Kazımov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, “Elm və təhsil”, 2010.
15. M.F.Axundzadə. Əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005.
16. “Molla Nəsrəddin” jurnalı. Bakı, “Elm”, 1986.
17. M.Səməd. Yaşıllarımızın yaddaşı. Bakı, 2003.
18. N.Axundova. “Zamanın işığında canlanan portret – Vəli Axundov”. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2016.
19. Ş.Nəzirli. Qoridən gələn qatar. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2011.
20. V.Əliyev. Gəmiqaya abidələri. Bakı, “Əbilov, Zeynalov və oğulları”, 2005.
21. V.Quliyev. Şuşa nəğmələri. Bakı, “Şuşa”, 2001.
22. V.Quliyev. Məhəbbət çiçəyi. Bakı, “Şuşa”, 2016.
23. V.Məhərrəmov. Hər addım uğrunda. Bakı, “Qanun”, 2013.
24. Y.Mahmudov, C.Mustafayev. Şuşa–Pənahabad. Bakı, “Təhsil”, 2012.
25. <https://dogayakacis.com/2014/09/15/vahsi-cocuklar-feral-childs/>

Buraxılış məlumatı

AZƏRBAYCAN DİLİ 10

*Ümumi təhsil müəssisələrinin 10-cu sinifləri üçün
Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə*

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Nizami Cəfərov**
Samirə Bektaşı
Aynurə İsmayılova

Buraxılışa məsul	Rafiq Kazımov
Üz qabığının dizaynı	Nurlan Nəhmətov
Dizayner və səhifələyici	Yeganə Rüstəmova
Korrektorlar:	Nigar Əliyeva Nübar Qarayeva
Texniki redaktor	Sevinc Yusifova
Baş redaktor	Nərgiz Cabbarlı
Texniki direktor	Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru	Sevil İsmayılova

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi: 2022-061

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 8,9. Fiziki çap vərəqi 12,5. Formatı 70x100^{1/16}.

Kəsimdən sonra ölçüsü: 165x240. Səhifə sayı 200.

Şriftin adı və ölçüsü: məktəb qarnituru 10-12. Ofset kağızı. Ofset çapı.

Sifariş Tiraj 9240. Pulsuz. Bakı – 2022

Əlyazmanın yiğimə verildiyi və çapa imzalandığı tarix: 05.08.2022

Çap məhsulunu nəşr edən:
“Şərq-Qərb” ASC
(Bakı, AZ1143, Hüseyn Cavid küç., 111)

Çap məhsulunu istehsal edən:
“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC
(Bakı, AZ1052, F.Xoyski küç., 121A (149))

Pulsuz

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən
bir dərs ilində istifadə üçün verilir.

O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri
qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq,
onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli
saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli
yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sizə təhsildə uğurlar arzulayıraq!

